

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

ÇEVRE VERGİLERİ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Celaiddin ERTEN

Balıkesir, 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

ÇEVRE VERGİLERİ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Celaiddin ERTEN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. A. Niyazi ÖZKER

Balıkesir, 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün MALİYE Anabilim Dalı'nda 201212537005 numaralı Celeddin ERTEN'in hazırladığı "ÇEVRE VERGİLERİ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ" konulu ~~DOKTORA~~/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/12/2014 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan (Danışman)
DOÇ. DR. A. NİYAZI ÖZKER

Üye
YRD. DOÇ. DR. AHMET AYDIN

Üye
YRD. DOÇ. DR. S. CAĞRI ESENER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

25.12.2014

Doç. Dr. Ertan Özkan
Müdür

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ilk olarak çevre, çevre sorunları ve çevre sorunlarının çözüm yolları konuları üzerinde açıklamalarda bulunulmuştur. Daha sonra Türkiye’de çevre vergisi, çevre vergilerinin gelişimi, yeşil verginin kavramı tarihsel süreci ve bazı Avrupa üye ülkelerdeki uygulamaları ile Türk vergi sisteminde yeşil vergiler ile ilgili düzenlemelere değinilmiştir. Son olarak ise, Türkiye çevre politikaları üzerine kapsamlı bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır ayrıca kalkınma planlarında çevre politikalarına yer verilerek daha sonra çevre politikalarına yön veren antlaşmaların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Küresel sorunların başında gelen çevre sorunları, özellikle son yıllarda meydana gelen çevresel felaketlerle birlikte daha çok tartışılmış ve uluslararası düzeyde bu sorunu önlemeye yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Çevre kirliliğine ilişkin alınan önlemlerin başında çevre vergileri gelmiştir. Bu tez çalışmamızda özellikle Türkiye’de çevre vergileri değerlendirilmiş olup, uluslararası sorun haline gelen çevre vergilerinin yeşil vergi adı altında küresel anlamda ortak bir payda da çalışmalar ve yeşil vergilerin bazı ülkelerde ki uygulamaları ile Türkiye’de ki uygulamalar incelenmiştir.

Tez çalışmamda değerli fikir ve bilgilerini benimle paylaşan, öneri ve eleştirilerde bulunan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. A. Niyazi ÖZKER’e teşekkürlerimi sunarım.

Her konuda maddi manevi desteklerini benden esirgemeyen, bu günlere gelmemde büyük emekleri olan Babama ve Anneme binlerce kez teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam süresince bana her konuda desteklerini esirgemeyen ve her daim yanımda olan kıymetli eşime, ayrıca yardımlarından dolayı değerli arkadaşım İhsan Yıldırım’a şükranlarımı sunarım.

Celaleddin ERTEN

ÖZET

ÇEVRE VERGİLERİ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

ERTEN, Celaleddin

Yüksek Lisans, Maliye Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. A. Niyazi ÖZKER

2014, 163 Sayfa.

Çevre son yıllarda önemi giderek artan ve dikkat edilmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Uzun yıllardan beri çevre sorunlarına duyarsız kalınmış ve gereken önem verilmemiştir. Son yıllarda artan sanayileşme ve insanın çevreye olumsuz müdahalesi sonucu ciddi çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Oluşan çevre sorunları ülkeler için yerellikten çıkıp, bütün dünyayı ilgilendiren küresel bir sorun haline gelmiştir.

Çevreyi korumak, çevre politikalarını uygulamak, çevre yönetimini geliştirmek ve çevre kirliliğine yönelik tedbirler almak ülkelerin çevre konusundaki temel görevlerindedir. Ülkeler bu temel görevi; fiyatların içine gizlenerek bireylerin davranışlarını yönlendirebilmesi nedeniyle çevre vergileri, çevre sorunlarının çözümünde etkin mali araçlarından biri olarak özellikle gelişmiş ülkeler tarafından “yeşil vergi reformları” aracılığıyla vergi sistemlerine dahil edilmiştir. Türkiye’de çevre vergileri bu ülkelerdeki anlamıyla uygulama alanı bulmamakla birlikte, mevcut bazı vergilerin, etkileri bakımından çevresel niteliği bulunmaktadır. Bu vergilerin çevre kalkınma programları ile Türkiye’nin de Avrupa Birliği üye ülkeleri ile entegrasyonu sağlayabilme durumu ve çevre konusunda uzun dönemli planlar yapmak ve uluslararası uygulamalar göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi ve yeniden düzenlenmesi gereği tezin ana tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Vergileri, Yeşil Vergi

ABSTRACT

ENVIRONMENT TAXES AND THEIR EVALUATIONS IN TURKEY

ERTEN, Celaleddin

Master's Degree, Department of Public of Finance

Supervisör: Doç. Dr. A. Niyazi ÖZKER

2014, 163 Pages.

Environment taxes have an important role related to protect environmental futures requiring more attention official rules including especially tax applications in the recent years in Turkey. Environmental problems have been ignored and haven't been given attention for a long time. In the recent years, serious environmental problems have been caused by the growing level of industrialization and human negative impacts on the environment. These problems have gone beyond the borders of the states and have turned into global issues concerning especially developing countries touch with all over the worlds.

Protecting the environment, implementing the environmental policies, developing environmental management and taking measures against the environmental pollution are the primary duties of the states. Governments have executed these duties by including the environment tax, which is added to the prices and capable of orienting individuals' behavior; and "Green tax reforms", which is one of the influential financial tools in the developed countries in their tax systems. Albeit Turkey doesn't have environment taxes in this respect, some taxes have essence of the environment with regard to their effects. The contribution of these taxes to Turkey's EU integrity with the environment development programs, making long term planning concerning the environment and considering international practices in this field together with the need to rearrange them are the core subjects of this study.

Key Words: Environment, Environment Taxes, Green Taxes

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ	1
1. ÇEVRE VERGİLERİ.....	4
1.1. Çevre Kirliliğinin Oluşumu ve Çevre Sorunları	5
1.1.1. Çevre Kirliliği.....	6
1.1.2. Çevre Kirliliğinin Etkileri	7
1.1.2.1. Hava Kirliliği.....	8
1.1.2.2. Toprak Kirliliği.....	10
1.1.2.3. Su Kirliliği	11
1.1.2.4. Gürültü Kirliliği.....	13
1.1.3. Biyolojik Yapı.....	15
1.1.3.1. Fauna	15
1.1.3.2. Ormanlar ve Bitki Örtüsü	15
1.1.4. Çevre Kirliliğinin Nedenleri	16
1.1.4.1. Hızlı Nüfus Artışı	17
1.1.4.2. Kentleşme	18
1.1.4.3. Sanayileşme.....	19
1.1.4.4. Yoksulluk.....	20
1.2. Çevre Vergisi Kavramı	21
1.2.1. Çevre Vergisi	21
1.2.2. Tarihsel Gelişimi	23
1.2.3. Çevre Sorunların Çözümü İçin Vergileme Aracının Tercih Edilme Nedenleri.....	27
1.3. Çevre Sorunlarının Çözümünde Uluslararası Çalışmalar.....	28
1.3.1. Basel Konvansiyonu.....	29
1.3.2. Viyana Konvansiyonu	29
1.3.3. Montreal Protokolü.....	29
1.3.4. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	30
1.3.5. Kyoto Protokolü.....	31
1.3.6. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi.....	33

1.4. Çevre Vergilerinin Sınıflandırılması	33
1.4.1. Emisyon Vergileri.....	34
1.4.2. Ürün Vergileri.....	37
1.4.3. Vergi Farklılaştırması.....	37
1.4.4. Vergi İndirimleri.....	40
1.5. Çevre Kirliliğinin Önlenmesi ve Çevre Politikasında Kullanılabilecek Mali Araçlar.....	41
1.5.1. Çevresel Vergiler	43
1.5.2. Harçlar	45
1.5.3. Kirletme Hakkı	45
1.5.4. Sübvansiyon ve Fonlar	47
1.5.5. Depozito-Geri Ödeme Sistemi.....	48
1.5.6. Vergi İndirimleri.....	49
1.5.7. Mevzuata Uyuma Teşviki	49
2. TÜRKİYE’DE ÇEVRE VERGİLERİ.....	51
2.1. Türkiye’de Çevre Vergisi Olarak Değerlendirilen Bazı Vergiler.....	52
2.1.1. Özel Tüketim Vergisi	53
2.1.2. Motorlu Taşıtlar Vergisi.....	56
2.1.3. Çevre Temizlik Vergisi	58
2.1.3.1. Konutlara Ait Çevre Temizlik Vergisi.....	60
2.1.3.2. İşyerleri ve Diğer Şekilde Kullanılan Binalara Ait Çevre Temizlik Vergisi	60
2.1.3.2.1. Büyükşehir Belediyeleri Dışındaki Belediyelerde Uygulanacak Olan Çevre Temizlik Vergisi	60
2.1.3.2.2. Büyükşehir Belediyelerinde Uygulanacak Çevre Temizlik Vergisi	61
2.1.3.2.3. İndirimli Çevre Temizlik Vergisi Uygulaması.....	62
2.2. Türkiye’de Çevre Vergilerinin Gelişimi	62
2.3. Vergi Gelirleri Dışında Kalan Diğer Çevresel Kamu Alacakları	66
2.3.1. Çevre Kirliliğini Önleme Fonu.....	66
2.3.2. Egzoz Emisyon Harcı.....	69
2.3.3. Çevre Kanunu Uyarınca Tahsil Edilen Çevre Kirliliği İdari Para Cezaları.....	70
2.3.3.1. Motorlu Taşıtlara Verilecek Cezalar	71
2.3.3.2. Gürültü ve Titreşime İlişkin Cezalar.....	73
2.3.3.2.1. Konutlara Verilecek Cezalar	73
2.3.3.2.2. Ulaşım Araçlarına Verilecek Cezalar	73
2.3.3.2.3. İşyerleri ve Atölyelere Verilecek Cezalar	73
2.3.3.2.4. Fabrika, Şantiye ve Eğlence Yerlerine Verilecek Cezalar	73

2.3.3.3. Su Kirliliğine İlişkin Cezalar	74
2.3.3.3.1. Gemilere Verilecek Cezalar	74
2.3.3.3.2. Tesislere Verilecek Cezalar	76
2.3.3.3.2.1. Ülkenin Egemenlik Alanındaki Denizlerde, Yargılama Yetkisine Tâbi Olan Deniz Yetki Alanlarında, İçme ve Kullanma Suyu Sağlama Amacına Yönelik Olmayan Sularda	76
2.3.3.3.2.2. İçme Ve Kullanma Sularında	76
2.3.3.3.2.3. Konutlara Verilecek Cezalar	77
2.3.3.3.2.3.1. Ülkenin Egemenlik Alanındaki Denizlerde, Yargılama Yetkisine Tâbi Olan Deniz Yetki Alanlarında, İçme ve Kullanma Suyu Sağlama Amacına Yönelik Olmayan Sularda	77
2.3.3.3.2.3.2. İçme Ve Kullanma Sularında	77
2.3.3.4. Toprak Kirliliğine İlişkin Cezalar	77
2.3.3.4.1. Atıkları Toprağa Verenlere Uygulanacak Cezalar	77
2.3.3.4.1.1.. Tesislere Verilecek Cezalar	77
2.3.3.4.1.2.. Konutlara Verilecek Cezalar	78
2.3.3.4.2. Tespit Edilen Esaslara Aykırı Olarak Denizlerden, Akarsu Ve Göller İle Tarım Alanlarından Kum, Çakıl Ve Benzeri Maddeleri Alanlara Verilecek Cezalar	78
2.3.3.4.2.1. Gerçek Kişiler	78
2.3.3.4.2.2. Kurum, Kuruluş ve İşletmeler	78
2.3.3.5. Atıklara İlişkin Cezalar	78
2.3.3.5.1. Tehlikeli Atıklara İlişkin Cezalar	78
2.3.3.5.1.1. Gerçek Kişiler	78
2.3.3.5.1.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler	79
2.3.3.5.2. Tehlikeli Atıklar Dışındaki Atıklara İlişkin Cezalar	79
2.3.3.5.2.1. Gerçek Kişiler	79
2.3.3.5.2.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler	79
2.3.3.6. Arıtma ve Bertaraf Yükümlülüğüne İlişkin Cezalar	80
2.3.3.6. Tehlikeli Kimyasallara İlişkin Cezalar	80
2.3.3.6.1. Gerçek Kişiler	80
2.3.3.7. Biyolojik Çeşitliliğin ve Ekosistemin Korunmasına İlişkin Cezalar	81
2.3.3.7.1. Biyolojik Çeşitliliği Tahrip Edenlere Verilecek Cezalar	81
2.3.3.7.1.1. Gerçek Kişiler	81
2.3.3.7.1.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler	81
2.3.3.7.2. Özel Çevre Koruma Bölgeleri İçin Tespit Edilen Koruma Ve Kullanma Esaslarına Aykırı Davrananlara Verilecek Cezalar	81
2.3.3.7.2.1. Gerçek Kişiler	81
2.3.3.7.2.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler	82

2.3.3.8. Çevresel Etki Değerlendirmesi Sürecine İlişkin Cezalar.....	82
2.3.3.9. Umuma Açık Yerlerde Çevreyi Kirletmeye İlişkin Cezalar.....	82
2.3.3.9.1. Gerçek Kişiler	82
2.3.3.9.2. Kurum, Kuruluş ve İşletmeler	82
2.4. Yeşil Vergi Kavramı ve Genel Bakış	83
2.4.1. Yeşil Vergi Kavramı.....	83
2.4.2. Yeşil Vergilerin Amacı	84
2.4.3. Yeşil Vergilerin Tarihsel Süreci	85
2.4.4. Yeşil Vergilerin Türleri.....	88
2.4.5. Yeşil Verginin Uygulama Alanları.....	89
2.4.5.1. Atık ve Emisyon Azaltılmasına Yönelik Vergiler	89
2.4.5.1.1. Karbon-Enerji Vergileri.....	89
2.4.5.1.2. Su Kirliliği Vergileri.....	90
2.4.5.1.3. Katı Atık Vergileri	91
2.4.5.1.4. Ürün Vergileri	91
2.4.5.2. Geri Kazanıma Yönelik Vergiler	91
2.4.5.2.1. Atık Pil ve Akümülatör Vergisi	91
2.4.5.2.2. Ambalaj Vergileri	92
2.4.5.3. Doğal Kaynakların Korunmasına Yönelik Vergiler	92
2.4.5.3.1. Su Çıkarma Vergileri	92
2.4.5.3.2. Avcılık ve Balıkçılık Vergileri.....	93
2.4.5.3.3. Agrega Vergileri.....	93
2.4.5.4. Diğer Vergiler.....	94
2.4.5.4.1. Turizm Üzerinden Alınan Ekolojik Vergiler.....	94
2.4.5.4.2. Bina Üzerinden Alınan Ekolojik Vergiler.....	94
2.4.5.4.3. Gürültü Vergisi.....	94
2.4.5.4.4. Gayrimenkul Vergileri.....	95
2.5. Çeşitli Ülkelerde ve Türkiye’de Yeşil Vergi Uygulamaları.....	95
2.5.1. Bazı Avrupa Ülkelerindeki Ekolojik Vergi Uygulamaları	95
2.5.1.1. Finlandiya	96
2.5.1.2. Danimarka.....	96
2.5.1.3. İsveç	97
2.5.1.4. Hollanda.....	98
2.5.1.5. Almanya.....	99
2.5.1.6. Norveç.....	100
2.5.1.7. Belçika	101
2.5.1.8. Avusturya.....	101

2.5.2. Türk Vergi Sisteminde Yeşil Vergiler İle İlgili Düzenlemeler	102
3. TÜRKİYEDE ÇEVRE POLİTİKASI KAPSAMINDA ÇEVRE VERGİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	103
3.1. Çevre Politikası Kavramı	105
3.2. Çevre Politikasının Türleri	106
3.2.1. İçerik Yönünden Çevre Politikaları.....	106
3.2.2. Yöntem Açısından Çevre Politikaları	107
3.3. Çevre Politikalarının Temel İlkeleri	107
3.3.1. Kirleten Öder İlkesi	107
3.3.2. İhtiyat İlkesi	109
3.3.3. Önleme İlkesi	110
3.3.4. İşbirliği İlkesi	110
3.4. Çevre Politika Araçları	111
3.4.1. Ekonomik ve Mali Araçlar.....	112
3.4.1.1. Çevre Vergileri	113
3.4.1.1.1. Emisyon Vergileri	115
3.4.1.1.2. Ürün Temelli Vergiler	116
3.4.1.1.3. Kullanım Temelli Vergiler	116
3.4.1.1.4. Tamamlayıcı Mallar Vergisi	117
3.4.1.2. Kirletme Harçları.....	117
3.4.1.3. Teşvikler	119
3.4.1.4. Zorunlu Depozito Ödemeleri.....	121
3.4.2. Hukuki Araçlar	121
3.4.2.1. Standartlar-Sınır Değerler Getirme	121
3.4.2.2. Kirletme Yasakları - Kirletmeme Emri.....	122
3.4.2.3. Ruhsata Bağlama.....	124
3.4.2.4. Çevresel Etki Değerlendirmesi.....	124
3.4.2.5. Bildirme ve İşaretleme Yükümlülüğü Getirme	125
3.5. Türkiye’de Çevre Politikalarının Tarihi	125
3.5.1. Türkiye’de Çevre Politikalarını Şekillendiren Kaynaklar	127
3.5.1.1. Anayasa.....	127
3.5.1.2. Çevre Kanunu	129
3.5.1.3. Kalkınma Planlarında Çevre.....	134
3.5.1.3.1. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları (1963-1972).....	134
3.5.1.3.2. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	135
3.5.1.3.3. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).....	137
3.5.1.3.4. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).....	139

3.5.3.1.5. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994)	141
3.5.3.1.6. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	141
3.5.3.1.7. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 - 2005)	143
3.5.3.1.8. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 - 2013).....	143
3.5.3.1.9. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018).....	144
3.6. Çevre Politikasına Yön Veren Antlaşmalar	147
3.6.1. Stockholm Konferansı.....	147
3.6.2. Çevre ve Kalkınma Rio Bildirimi.....	148
3.6.3. Kyoto Protokolü.....	149
SONUÇ.....	152
KAYNAKÇA.....	156

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Ormanlık Alanlardaki Değişim, 1990-2005.....	16
Tablo 2: Emisyon Vergileri.....	35
Tablo 3: 2014 Yılı Büyük Şehir Belediyesi Dışındaki Belediyelerde Çevre Temizlik Vergisi Tarifesi.....	59
Tablo 4: 2014 Yılı Büyük Şehir Belediyesi Çevre Temizlik Vergisi Tarifesi.....	60
Tablo 5: Yeşil Vergi Türleri.....	86

KISALTMALAR

- 1.BYKP : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 2.BYKP : İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 3.BYKP : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 4.BYKP : Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 5.BYKP : Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 7.BYKP : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 8.BYKP : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 9.BYKP : Dokuzuncu Kalkınma Planı
- AB : Avrupa Birliği
- ABYKP : Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
- BM : Birleşmiş Milletler
- BMİDÇS : Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
- BSMV : Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
- CIF : Maliyet- Sigorta- Navlun
- ÇED : Çevresel Etki Değerlendirmesi
- ÇTV : Çevre Temizlik Vergisi
- DbA : Desibel
- DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
- ESPOO : Sınırlar Ötesi Bağlamda Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi Sözleşmesi
- EV : Emlak Vergisi
- FAO : Besin ve Tarım Örgütü
- GDO : Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar
- GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
- İDÇS : İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

KDV	: Katma Değer Vergisi
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KP	: Kyoto Protokolü
M. Ö	: Milattan Önce
MTV	: Motorlu Taşıtlar Vergisi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
Öİ	: Önleme İlkesi
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SKK	: Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu
UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
VİV	: Veraset ve İntikal Vergisi
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

İnsan ve çevre arasındaki ilişki dünya tarihi boyunca var olmuş fakat buna karşın insan faaliyetleri 20. yüzyıl başlarına kadar çevreyi tahrip eder bir seviyeye ulaşmamıştır. Sanayi devrimi ile başlayan hızlı iktisadi büyüme ve refah artışı süreci tüm dünyada yaşam koşullarını etkilemiş, dünya ekonomisinin gelişmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, teknolojik gelişmelere sebep olmuştur. Yaşam koşulları iyileştikçe toplumsal refah artmış ve dünya üzerinde ki nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Sanayileşmenin hızlanması ve iktisadi anlayışların değişmesi, üretim ve tüketim kalıplarını değiştirmiştir. Ticaretin giderek serbestleşmesi, gelişmiş ülkeler için yeni pazar alanları sağlayarak bu ülkelerin üretim faaliyetlerini hızlandırmalarını sağlamış olup ürün çeşitliliğini arttırmıştır. Artan bu ürün çeşitliliği ve değişen tüketim alışkanlıkları da tüketimin artmasına sebep olarak çevre kirliliğini hızlandırmıştır.

Çevreyi korumadaki en önemli görev devlete düşmektedir. Çevre kirliliğinin büyük bir kısmı devletin egemen olduğu alanlarda (denizler, ormanlar vs.) gerçekleşmektedir. Devlet, çevreyi korumak ve çevre kirliliğinin önüne geçmek için gereken önlemleri almak zorundadır. Devlet, elindeki mali ve ekonomik araçları en iyi şekilde kullanarak çevreyle uyumlu politikalar geliştirmelidir. Bu araçlar; vergiler, sübvansiyonlar, harçlar vb. araçlar söylenebilir. Son yıllarda başarıya ulaşan çevre politikalarına bakıldığında çevresel vergilerin bu başarıda büyük payı olduğu gözlenmiştir. Çevresel vergiler hem çevrenin korunmasında hem de gelir elde etmede önemli bir rol oynamıştır. Uygulanan çevresel vergilerin korumaya yönelik içeriği ve yönlendirici özelliği politikanın başarıya ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Geliştirilen bu uyumlu politikalar ve vergiler sayesinde çevreye verilen zarar azaltılabilir ve insanların çevreye olan duyarlılıkları artabilir.

Dünya’da yaşanan iklim değişikliği, küresel ısınma, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevre sorunlarının çözümüne yönelik önlemler gündeme gelmiş, çevre hareketleri ve uluslararası çalışmalar hızlanmıştır. Çevre sorunlarının sınır tanımamazlığı nedeniyle küresel ölçekte sonuçlar doğurması, uluslararası düzeyde bir işbirliği gerektirmiş, çeşitli uluslararası anlaşmalar yoluyla çözüm arayışları başlamıştır. Fakat küresel tehdit oluşturan çevre sorunlarının büyük bir

kısmından sorumlu olan bazı sanayileşmiş ülkelerin anlaşmalara katılma konusundaki duruşları bu arayışları sonuçsuz bırakmıştır. Çözüme yönelik tek araç olarak kirlilik yaratan faaliyetlerin yasaklanması veya sınırlandırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin yaygınlaşması da, tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmayan çevre sorunlarının önlenmesi veya azaltılması konusunda yetersiz kalmıştır.

Türkiye’de çevre politikaları 1970’lerden itibaren gündeme gelmeye başlamıştır. Türkiye çevre politikaları oluşturmada ve uygulamada oldukça geride kalmıştır. Son yıllarda AB’ ye uyum süreci ile birlikte çevre politikasında gelişmeler görülmüştür. Türkiye çevre politikası noktasında Kalkınma Bakanlığı’nın nezdinde kalkınma planları ve çevre politikaları ile ilgili uzun dönem planlar yapıp hayata geçirmeye ve küreselleşen dünya düzenine ayak uydurmak hatta yön verme noktasında çaba göstermektedir.

Çevre sorunlarının azaltılmasının uluslararası çalışmalar ve yasal düzenlemelerle çözülemeyeceğinin anlaşılması, bu düzende etkili olabilecek mali ve iktisadi araçların ortaya çıkmasına yol açmış, ekonomik sisteme daha kolay entegre edilebilen ve sonuçları bakımından uzun vadede etkin çalışabilecek piyasa mekanizmaları uygulamaya konulmuştur. Kirliliğe sebep olanların bu kirliliğin ortadan kaldırılması için gereken maliyete katlanmalarını ifade eden ‘ *kirleten öder ilkesi* ’ çerçevesinde; vergiler, kirlilik sertifikaları, fonlar gibi mali mekanizmalar giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin özellikle çevre vergilerini en yaygın araç olarak kullandığı göze çarpmaktadır. Çevre vergileri, tepkiye yol açmayacak, büyüme, istihdam ve rekabet üzerinde olumsuz etkiye neden olmayacak biçimde pek çok Avrupa Birliği ülkesi tarafından etkin bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde çevre kirliliği, kirliliği önlemek için kullanılan araçlar ve bu araçlar içinde önemli bir yere sahip olan çevre vergileri kavramı ve tarihsel gelişimi incelenecektir ayrıca çevre sorunlarının çözümünde önemli bazı uluslararası çalışmalara kısaca değinilip, çevre vergilerinin sınıflandırılmasını ele alınacaktır. Son olarak, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre politikasında kullanılabilecek mali araçlar değinilecektir.

İkinci bölümünde ise, Türkiye’de çevre vergileri ve Türkiye’de çevre vergisi olarak değerlendirilen bazı vergiler ile ilgili açıklamalarda bulunulacaktır. Sonrasında Türkiye’de çevre vergilerinin gelişimi ve vergi gelirleri dışında kalan diğer çevresel kamu alacakları ele alınacaktır. Son kısım da ise Yeşil vergilere değinilecek olup Türkiye’de yeşil vergiler ile bazı Avrupa ülkelerinin yeşil vergi uygulamaları hakkında bilgi verilecektir.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan son bölümümüzde ise Cumhuriyet döneminden günümüze kadar geçen evre içerisinde çevre politikalarının gelişim süreci ortaya konulacaktır. Türkiye’de uygulanan çevre politikalarının gelişimi hakkında bilgi verilirken, Türkiye’de uygulanmakta olan çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar başta olmak üzere, çevre politikasının türleri, çevre politikaları ilkeleri ve uygulama araçlarının nasıl uygulama alanı bulduğuna açıklık getirilerek çevre politikalarının tarihi ve kalkınma planlarında çevre başlıklarına değinilecektir. Ayrıca çevre politikasına yön veren önemli antlaşma bazıları değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE VERGİLERİ

İnsanoğlunun yeryüzünde yaşamaya ve kendisine ait yapay çevre oluşturmaya başlamasından bu yana insan ve doğa arasındaki denge, insan aleyhine devamlı olarak bozulmuştur. Oluşan çevre kirliliği ve artan çevre sorunları sonucu devletler çeşitli araçlarla bu duruma müdahale etmektedirler. Bu araçların içinde en etkili olanı çevre vergileridir. Çevre vergilerinin gelir sağlama özelliği yanında çevreyi koruma ve kirliliği önleme özelliği bulunmaktadır.

Çevre ilk ele alındığında açıklanması, sınırlarının belirlenmesi kolay bir kavram olarak görünen çevre, insanı çevreleyen doğal koşullardan ibaret olmaması nedeniyle açıklık kazandırılması güç bir kavramdır.

“Dünyada bütün canlılar organik ya da inorganik maddelerden oluşmuş belli bir ortamda ve karşılıklı etkileşim içinde yaşamlarını sürdürürler. Canlı varlıkların yaşamsal bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve aynı zamanda çeşitli yollardan etkilendikleri bu alana çevre denir” (Güney, 2003: 13). İçinde bulunduğumuz yüzyıl; birçok teknolojik imkânları insanlığın hizmetine sunarken, diğer yandan da insanlığın ortak malı olan çevreden geri getirilmesi zor, hatta imkânsız olan varlıkları da alıp götürmektedir.

Çevre ile ilgili bir başka tanım ise; çevreyi bir bütün olarak canlıların yaşamsal işlevlerini; yani biyolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamlarını sürdürdüğü ortam olarak tanımlayabiliriz (Altuğ, 1990: 12). Gelişmiş ülkelerde çevre sorunları genellikle aşırı sanayileşme ve doğal kaynakların yoğun bir şekilde tüketilmesiyle meydana gelirken geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde çevre sorunlarının temelini mevcut sanayinin çarpık yapısı, kaynakların planlı ve programlı bir şekilde kullanılmaması gibi faktörler oluşturmaktadır.

Temel olarak çevreye baktığımızda, belirli bir düzeyde kirliliğe ve bozulmalara karşı çevre kendini yenileme özelliğine sahiptir. Fakat çevrenin önemli

unsurlarından olan toprak, su ve hava gibi bileşenlere yönelik insan faaliyetlerinin oluşturduğu ağır yükün artması çevrenin kendini yenileyememe sorunu ile birlikte çevre kirliliğini ortaya çıkarmıştır. Oluşan çevre kirliliği ve artan çevre sorunları sonucu devletler çeşitli araçlarla bu duruma müdahale etmektedirler. Bu araçların içinde en etkili olanı çevre vergileridir. Çevre vergilerinin gelir sağlama özelliği yanında çevreyi koruma ve kirliliği önleme özelliği bulunmaktadır.

Bu bölümde çevre kirliliği, kirliliği önlemek için kullanılan araçlar ve bu araçlar içinde önemli bir yere sahip olan çevre vergileri kavramı ve tarihsel gelişimi incelenecek ve değerlendirilecektir. Çevre sorunlarının çözümünde uluslararası çalışmalardan; Basel Konvansiyonu, Viyana Konvansiyonu, Montreal Protokolü, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS), Kyoto Protokolü (KP) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gibi bazı önemli uluslararası anlaşmalara kısaca değinilecektir. Çevre vergilerinin sınıflandırılması başlığı altında değineceğimiz ise; emisyon vergileri, ürün vergileri, vergi farklılaştırması ve vergi indirimlerini ele alınacaktır. Son olarak, çevre kirliliğinin önlenmesi kısaca değindikten sonra alt başlık olarak çevre politikasında kullanılabilecek mali araçlardan; çevresel vergiler, harçlar, kirletme hakkı, sübvansiyon ve fonlar, depozito-geri ödeme sistemi, vergi indirimleri, mevzuata uyma teşviki ele alınıp değinilecektir.

1.1. Çevre Kirliliğinin Oluşumu ve Çevre Sorunları

İçinde bulunduğumuz yüzyıl; birçok teknolojik imkânları insanlığın hizmetine sunarken, bir yandan da insanlığın ortak malı olan çevreden geri getirilmesi zor, hatta imkânsız olan varlıkları da alıp götürmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevre sorunlarına ilgi artmaya başlamıştır. Bunun sebebi, doğanın kendini yenileyebilme yeteneğinin çevre sorunlarının üstesinden gelememesi nedeniyle, bu sorunların daha gözle görülür hale gelmiş olmasıdır. Çevre sorunları bir anda ortaya çıkmamakta, birikimli olarak ilerlemektedir. Bu sorunlar kendi içinde sinerji yaratarak zamanla daha hızlı gelişmeye ve daha büyük çöküntülere yol açmaya başlamaktadır. 20. yüzyılın son dönemleri bu hızlı gelişmeye sahne olmuştur. 21. yüzyıl için ise öngörüler hiç de iç açıcı değildir ve bu sürecin daha da hızlanacağı yönündedir. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca karbon emisyonlarının hızla artarak son elli yılda 6,3 milyar tona ulaşmış

olması, rekor sıcaklık dalgalarının yaşanması, buzulların erime hızının yükselmesi, küresel boyutta yaşanan dengesizliklerin artması sürecin ne kadar hızlandığını gözler önüne sermektedir (Brown, 2003: 28).

Doğayı kirleten ve ekolojik dengeyi bozan başlıca etken insan unsurudur. Normal şartlarda kendi kendini temizleme özelliği olan doğa, insanların çeşitli faaliyetleri sonucu aşırı olarak kirlenmekte ve kendi gücünü aşan bu kirlenmeyi temizleyememektedir. Hızlı nüfus artışı, buna bağlı olarak beslenme, enerji, eğitim, çarpık kentleşme, sağlıksız sanayileşme, azalan ve tükenen canlı türleri, artan kirlilik ve iklim değişiklikleri dünyamızın en önemli çevre sorunlarını oluşturmaktadır (Küçükkaya, 2008: 20).

Çevre vergilerinin önemini, işlevini ve ortaya çıkış nedenlerini daha iyi kavrayabilmek için öncelikle çevre sorunlarına değinmek gerekmektedir. Çevre sorunları kavramı hava, su, toprak ve gürültü kirliliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, çarpık kentleşme, izinsiz yapılaşma, göç gibi birçok soruna işaret eden geniş kapsamlı bir kavramdır. Tez çalışmasında, çevre kirliliğinin oluşumu ve çevre sorunları başlığı altında son zamanlarda dünyayı büyük ölçüde tehdit eden sorunlardan, tezin konusu açısından önemli görülenlerin genel hatlarıyla değerlendirilmesi tercih edilmiştir.

Bu durumda ekolojik yapıyı ve dünyanın geleceğini tehdit eden sorunları “çevre kirliliği” ve “biyolojik yapı” olarak iki ana başlık altında değerlendirmek faydalı olacaktır.

1.1.1. Çevre Kirliliği

İnsanoğlu, refah seviyesini yükseltmek için, gelişen teknolojiyi de kullanarak yaşadığı çevre ile devamlı mücadele etmekte ve çevreyi değiştirmektedir. İnsanlığın geleceğini her geçen saniye daha çok tehdit eden çevre sorunları da, bu mücadelenin ve değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çevrede meydana gelen değişiklikler olumsuz ve bozucu özellikte ise, bunlar çevre sorunları olarak değerlendirilmektedir.

M. Gandhi'nin dediği gibi: “Dünya herkesin ihtiyacına yetecek kadarını sağlar, fakat herkesin hırsına yetecek kadarını değil derken, insanoğlunun dünyanın insana, insanın dünyaya bakışını karşılıklı olarak vurgular. Gerçekten dünya, üzerinde yaşayan tüm insanların ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir. Ancak, insanın fazla hırsı, gözü doymazlığı yüzünden dünyanın dengesi her geçen gün bozulmaktadır. Doğanın temel fiziksel unsurları olan, hava, su ve toprak üzerinde olumsuz etkilerin oluşması ile ortaya çıkan ve canlı öğelerin hayati aktivitelerini olumsuz önde etkileyen çevre sorunlarına ‘Çevre Kirliliği’ adı verilmektedir” (Özey, 2004: 10).

Çevre kirliliğinin pek çok tanımı mevcuttur. Jamali'ye göre ise çevre kirliliği, insanların her türlü faaliyetleri sonucu havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçları ifade etmektedir (Jamali, 2007: 19).

Çevre kirliliği, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 2. maddesinin c bendinde şu şekilde tanımlanmaktadır: “İnsanların her türlü faaliyetleri sonucu havada suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmeleriyle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçlardır.”

Çevre kirliliği sorunu, kapitalist sistemin sanayileşmesi ile birlikte dünya ekonomisinin büyümesini sağlamasına paralel olarak çevre üzerinde yarattığı tahribatın boyutlarının anlaşılması ile son zamanlarda dünyanın karşılaştığı en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bütün canlıların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan hava, su ve toprakta meydana gelen kirlilik, tüm yaşam formlarını tehdit etmektedir. Makul seviyelerin üzerindeki hava kirliliği, hastalıklara ve hatta ölümlere neden olabilmektedir. Su kirliliği balıkların ve diğer su formlarının ölmesine, toprak kirliliği ise ekilebilir tarım alanlarının azalmasına yol açmaktadır.

1.1.2. Çevre Kirliliğinin Etkileri

Çevrenin kirlenmesi ve devamında çevre kirliliğin getirdiği olumsuzluklar sadece insanları değil bununla beraber bütün doğal yaşamı etkilemektedir. Kirlilik

nedeniyle bir ülkede yaşanan olumsuzluklar komşu diğer ülkeleri de değişik biçimlerde etkilemektedir. Örneğin asit yağmurları bir ülkedeki kirliliği diğer bir ülkeye kolaylıkla taşıyabilmektedir. Çevreye ilişkin bir çalışmadaki verilere göre Rusya'da doğaya salınan toplam 2,7 milyon ton sülfür asidin 2,2 milyon tonu kendisinde kalırken, kalan 0,5 milyon tonu asit yağmurlarının etkisiyle İskandinav ülkeleri, Avrupa Birliği ve diğer komşu ülkelere taşınmaktadır. Son zamanlarda çevrenin tahribatı nedeniyle ortaya çıkan negatif dışsallıkların içselleştirilmesi koşulu, yani kirleten öder prensibi gerçek uygulamalarda pek işe yaramamaktadır. Çevre sorunları, sınırlar ötesi özelliğinden dolayı tüm dünyanın ortak gündemini oluşturmaktadır. Örneğin 26 Nisan 1986 yılında Eski Sovyetler Birliğinde yaşanan Çernobil nükleer faciası büyük bir coğrafyayı etkisi altına almıştır. Üstelik bu etkinin 50 yıl kadar süreceği tahmin edilmektedir (Karabıçak ve Armağan, 2004: 205).

Çevre kirliliğinin ekonomistleri ilgilendiren yanı çevreye bıraktığı dışsallığıdır. Dışsal ekonomi bireylerin kendileri dışında gelişen ekonomik faaliyetlerden olumlu (pozitif dışsallık), veya olumsuz (negatif dışsallık) olarak etkilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Çevre kirliliğinin çeşitlerini; hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği ve gürültü kirliliği olarak sınıflandırabilir. Bu temel kirlilik çeşitleri insan tarafından oluşturulmaktadır ve bütün canlıları etkilemektedir.

1.1.2.1. Hava Kirliliği

Belli bir kaynaktan atmosfere bırakılan kirleticilerin, havanın doğal bileşimini bozarak, onu canlılara ve eşyaya zarar verecek bir yapıya dönüştürmesine hava kirliliği denmektedir (Keles ve Hamamcı, 2002: 97). Hava kirliliğine neden olan kirleticiler önemine göre iki grupta toplanmaktadır. Birinci derece kirleticiler, insan faaliyetleri sonucu oluşan atıklardır. İkinci derece kirleticiler ise doğaya bırakılan bu atıklara zamanla doğanın tepki göstermesi sonucu oluşan kirleticilerdir.

Atmosfer, büyük hacmi ile ortama verilen gaz, sıvı veya katı parçacıkların temizlendiği ve bunların kısa veya uzun mesafelere iletilmesini gerçekleştiren çevresel unsurdur (Özdilek, 2004: 78). Atmosferin bu özelliği sebebi ile hava kirliliği, bölgesel bir sorun olarak kalmamış ve daha geniş coğrafyaları etkilemiştir. Yani bir ülkede kirlenen havanın başka ülkelerin hava kalitesini olumsuz yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Havada meydana gelen kirlenmelerin büyük bir kısmı doğal süreç içerisinde kendiliğinden giderilebilmekte; havaya karışan katı ve sıvı tanecikler zamanla yerçekimi etkisiyle aşağı doğru süzülerek havadan ayrılmaktadırlar. Gaz formunda havaya karışan maddelerin büyük bir kısmı ise, oksijen, ışık, vb. etkenlerle zaman içerisinde parçalanarak kaybolmaktadır. Kısaca hava belirli ölçülerde kendini temizleyebilme özelliğine sahiptir. Ancak havadaki kirlenmenin gerek insan sağlığına, gerekse doğaya zarar verecek hale gelmesi, ortamdaki kirleticilerin havanın kendini temizleme kapasitesini aşacak düzeyde artış göstermesi sonucunda olmaktadır.

Hava kirliliğini yaratan unsurlar, doğal ve yapay kaynaklardan¹ havaya karışabilmektedir. Hava kirliliğinin etkileri açısından, belirli bir yoğunluğun üzerine çıkarak tehlike yaratan yapay kirletici unsurlar doğal unsurlardan daha tehlikeli ve önemli olmaktadır (Ertürk, 2009: 128). Bu noktada hava kirliliğinin daha düşük düzeylere indirilebilmesi için uygulanacak olan önlemlerin, yapay kirleticilerin azaltılması veya yapay kirletici kaynakların etkisinin düşürülmesi üzerine yoğunlaşması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İnsan sağlığına ve iklime büyük olumsuz etkileri olan hava kirlenmesinin genel olarak, kentleşme, gübre sanayi, demir-çelik sanayi, çimento sanayi, petrokimya sanayi ve enerji üretimi gibi yapay hava kirlilik kaynaklarından ortaya çıktığı görülmektedir.

Hava kirliliğinin artması toprak ve suyun da kirliliğinin artmasına sebep olabilmektedir. Sisli ve dumanlı bir havada yere düşen yağmur suları büyük ölçüde sağlığını yitirmekte ve bu durumdan akarsular, göller ve denizlerle birlikte toprak da etkilenmektedir. Bu noktada asit yağmurlarının etkisi büyüktür. Asit yağmurları, fosil yakıt atıklarının doğal su döngüsüne karışmasıyla oluşmaktadır. Kömür ve petrol gibi fosil yakıtların kullanılması sonucu atmosferde kükürt asitleri, nitrik asit ve azot içeren gazlar birikmekte ve bu gazlar havadaki su buharıyla birleşince bir kimyasal tepkime meydana gelmektedir (Uslu, 1995: 22). Tepkimeler sonucu oluşan

¹ Doğal Kaynaklar: Volkanik hareketler, orman yangınları, açık arazide bitki ve hayvan ölümlerinin bozulması vb. gibi kaynaklardır.
Yapay Kaynaklar: Hammaddelerin insan kullanımına sunulması için geçen süreç içinde oluşan kaynaklardır.

asitler yağmurla birlikte yeryüzüne düşerek bitkilere, sulara ve toprağa önemli ölçüde zarar vermektedir. Günümüzde çoğunluğu İskandinavya, ABD ve Kanada'da olmak üzere 18.000 civarında göl asitlenmiş halde bulunmaktadır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003: 158).

Hava kirliliğinin önemli problemlere yol açabilecek etkilerinden biri de, atmosfer ısısının sistematik bir şekilde artması anlamına gelen küresel ısınmadır. Yapay kirleticiler arasında sayılan karbondioksit, metan, kloroflorokarbon, ozon ve azot oksitler küresel ısınmanın en etkili faktörleri olarak gösterilen sera gazlarıdır. Bu sera gazlarının içinde karbondioksit %50 oranla en etkilisi olarak bilinmektedir. Özellikle fosil yakıtların yanması sonucu açığa çıkan karbondioksit, dünyaya gelen güneş ışınlarını azaltmakta, fakat aynı zamanda yeryüzü tarafından geri yansıtılan ışınların bir bölümünü de absorbe etmektedir (Çetin, 2010: 18). Bu durumun, atmosferdeki ısısının artmasına sebep olacağı söylenebilir. *“Dünya Meteoroloji Örgütü'nün yapmış olduğu çalışmalar sonucu atmosfer ısısının 1990 ile 2100 yılları arasında ortalama 1,4°C ile 5.8°C arasında değişeceği öngörülmüştür. Bu da aynı yıllar içerisinde deniz seviyesinin 0.09 m ile 0.88 m arasında yükseleceği anlamına gelmektedir”* (WMO, 2009: 1). Deniz seviyesindeki bu yükselmenin, rakımı düşük bölgelerde önemli etkileri olacağı ve bununla birlikte nüfusun deniz kıyısından daha yüksek bölgelere taşınabileceği öngörülmektedir.

Sanayi ve üretim merkezlerinin gittikçe büyümesi, yoğun trafik, nüfus artışı ve bu sebeple hızla büyüyen şehirlerde oluşan hava kirliliği insan ve diğer canlıların yaşam koşullarını, yoğunluk ve etkileme süresine göre, önemli ölçüde tehdit etmektedir. Özellikle yerleşim yerlerindeki kirli hava, insanlarda solunum yolu hastalıklarının artmasına sebep olmaktadır. Birçok kan hastalığının hava kirliliği ile doğrudan bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Örneğin; karbon monoksit kandaki hemoglobinin ile birleşerek, hemoglobinin normal fonksiyonu olan oksijeni taşıma görevini yapamayacak şekilde hemoglobin miktarını ve dokular tarafından kullanılabilir oksijen miktarını azaltmaktadır (Soydan, 1978: 59).

1.1.2.2. Toprak Kirliliği

Toprak kirliliği, toprağın bölgede normal yapısına aykırı katı veya sıvı maddelerle karışması, toprak yapısının fiziksel, kimyasal veya biyolojik

özelliklerinin değiştirilmesi ve toprakların esas kullanım amaçları dışında kullanılması olarak tanımlanabilir (Özdilek, 2004: 91).

Türkiye'nin çevre sorunları içerisinde en eskisi toprak kirlenmesidir. Bu kirliliğin birinci sebebi erozyondur. Türkiye'nin topraklarının %66'sının erozyonlu ancak %34'ünün normal durumda olduğu düşünülürse bu sorunun boyutları daha iyi anlaşılacaktır. İkinci sebebi ise, yaşlılık ve çoraklıktır. Ayrıca, toprağa rastgele yapılan gübreleme de kirliliğe yol açmaktadır. Bunların yanında endüstriyel atıkların toprağa verilmesi, özellikle sanayi yeri seçiminin yanlış yapıldığı zamanlarda ciddi boyutlarda kirlenmelere yol açmaktadır (Görmez, 2007: 44).

Türkiye'de toprak erozyonu, dünya ortalamasının çok üstündedir. Avrupa'da yirmi yılda meydana gelen erozyon, Türkiye'de bir yılda oluşmaktadır. Türkiye'deki erozyonun en önemli kısmı, Fırat su toplama havzasında oluşur. Yıllık olarak yaklaşık 500 milyon m³ toprağın erozyonla kaybolduğu tahmin edilmektedir (Sencar, 2007: 24).

1.1.2.3. Su Kirliliği

Doğal olarak kirlenmemiş bir su ortamında bulunan canlılar o su ortamıyla belirli bir denge içindedirler. Dıştan gelen herhangi bir olumsuz etken o ortamdaki doğal dengeyi bozabilir. En genel anlamıyla su kirlenmesi, su ortamının doğal dengesinin yani mineral oranı, tat, berraklık, asili partiküllerin bozulması şeklinde tanımlanabilir (Gürpınar, 1998: 11). Suyun kalitesinin düşmesi veya azalması olarak da tanımlamak mümkündür.

Bütün canlıların yaşayıp gelişebilmesi için gerekli olan suyun kullanabilecek ve içilebilecek miktarı gittikçe azalmaktadır. Bu olgu üzerinde suların kirlenmesi dolaylı bir biçimde rol oynamaktadır. Ancak yeryüzündeki suların gittikçe kirlenmesi en az diğer sebeplerin ekolojik sonuçları kadar önemlidir (Çepel, 2008: 29).

Su kirliliği, suyun doğal yapısını bozan ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olan herhangi bir fiziksel, kimyasal veya biyolojik değişim sonucu oluşmaktadır (Özdilek, 2004: 84). Su kirliliğini, "insanlardan kaynaklanan etkilerin sonucunda kullanımı kısıtlayan ya da tamamen engelleyen ve ekolojik dengeyi

tamamen bozan nitelik değişimi” şeklinde tanımlamak mümkündür (Çepel, 2008: 29). Başka bir deyişle su kirliliği, suyun yararlı kullanımını etkileyecek miktarlarda kimyasal, fiziksel ya da biyolojik maddelerin katılmasıyla kalitesinin bozulması olarak tanımlanmaktadır (Çevre Terimleri Sözlüğü). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere su kirliliğinin tanımının, suyun kullanım amacına göre yapılması, en uygun olanı olarak görölmektedir. Kullanma amacına göre su kirliliği, suyun doğal yapısının, kullanma amacının dışına çıkacak biçimde bozulmasıdır. Örneğin, içme suyu amacı ile kullanılamayacak durumda olan bir su, sulama amacı ile kullanılabilen kadar kirli olmayabilir (Keleş ve Hamamcı, 1998: 106).

Su kirliliğinin nedenleri üç grupta toplanmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin neden olduğu kirlilik olarak birinci grup kendi içinde; bitki besin maddelerinden (gübrelerden) kaynaklanan kirlilik, tarımsal mücadele ilaçlarının yarattığı kirlilik, hayvansal atıkların yarattığı kirlilik olarak üçe ayrılmaktadır. İkinci grupta endüstrinin neden olduğu kirlilik yer almaktadır. Bunlar; kimyasal kirlilik, fiziksel ve termal kirlilik, fizyolojik kirlilik, biyolojik kirlilik, radyoaktif kirlilik, endüstriyel atık su ve atık suyun yeniden kullanımınıdır. Son olarak da yerleşim alanları; konutlar ve diğer binalardan kaynaklanan kirlilik olarak gruplandırılan üçüncü grup da kendi içinde, yerleşim alanlarından doğan kirlilik, evrensel atık sular ve bu suların yeniden kullanımını olarak ikiye ayrılmaktadır (Karacan, 2007: 403-404).

Hava kirliliğinde olduğu gibi su kirliliğinde de kirleticilerin, doğal kaynaklara etkileri bakımından ve kimyasal yapıları yönünden de çok değişkenlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki su kirleticilerinin sınıflandırılmasını yapmak oldukça güçtür. Bununla birlikte genel olarak evsel atıklardan, endüstriden, tarımsal aktivitelerden, taşımacılıktan ve nükleer santrallerden kaynaklanan bu kirleticilerin noktasal özelliğe ya da noktasal olmayan özelliğe sahip olduğu görölmektedir. Bu kirleticiler yapılarına göre on bir grupta toplanmaktadır. Bunlar; organik maddeler, besleyici tuzlar, mikroorganizmalar, anorganik maddeler, askıdaki katı maddeler, deterjanlar, pestisidler, ağır metaller, radyoaktivite, yağlar-petrol ürünleri ve atık ısıdır (Karacan, 2007: 459-460).

Su kaynaklarının kirlenmesi, daha çok sanayi ve yerleşim atıklarının artırılmadan doğrudan doğruya akarsu, göl ve deniz gibi yerlere bırakılmaları

sonucunda meydana gelmektedir. Kıyılarımızdaki petrol ve yan ürünlerinin katkısıyla su kirlenmelerinde ciddi boyutlara ulaşıldığı görülmektedir.

İnsan sağlığı için tehlike oluşturan kirli suların içerisinde yer almakta olan kirletici maddelerin kolera, tifo, dizanteri gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklara ve kitle halinde zehirlenmelere yol açtığı da bilinen bir gerçektir. Özellikle de deterjanlı sular ve yeraltı sularına karışan gübre çözeltileri, göl ve akarsuların kirliliğini artırarak yaşam ortamı üzerinde yaşanabilir ortam özelliğini kaybettirmektedir. Kirli sular tarımsal sulamada kullanıldığında ise, toprağın niteliğini bozarak elde edilen ürünün verimini azaltmaktadırlar. Kimyasal madde bakımından zengin kirli suların ise karışıkları su ortamının oksijen dengesini bozduğu görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak, kirli sularda yaşayan canlıların oksijen kıtlığından ölmesine kadar varan büyük sorunlara yol açtığı gözlemlenmektedir. Akarsularda kitle halinde balık ölümleri bunun tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır (Çepel, 2008: 31).

Türkiye’de su kirliliği, ilk kez Haliç’in kirlenmesiyle dikkati çekmeye başlamıştır. Haliç’in kirlenmesini İzmit, İzmir Körfezi kirlilikleri, Porsuk kirlenmesi takip etmiştir. Daha sonra ise önlem alınmaması veya alınan önlemlerin yeterli olmaması sebebiyle de kirlilik ülke geneline yayılmıştır. Su ürünlerine yansıyan kirliliğinse, besin zinciri yolu ile insan sağlığını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Oğuz, Özdemir ve Evcı: 2014: 1).

1.1.2.4. Gürültü Kirliliği

Gürültü; insanlar üzerinde olumsuz etki yapan ve istenmeyen seslere denir. Gelişmiş ülkelerde teknolojinin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkmış olan gürültü sorunu, günümüzün önemli çevre sorunlarından birisi olmasına karşın, ülkemizde az bilinen bir kirlilik türüdür. Gürültü insanların işitme sağlığını ve algılamasını olumsuz yönde etkileyen, fizyolojik ve psikolojik dengelerini bozabilen, iç performansını azaltan, çevrenin hoşluğunu ve sakinliğini yok ederek niteliğini değiştiren bir tür kirliliktir (<http> 1).

Fiziksel etkileri;

- İşitme kaybı
 - 85 dBA gürültüye → uzun süre
 - 140 dBA gürültüye → kısa süre maruz kalma
- Nüfusun en duyarlı %10'luk kesiminde 85 dBA üzerinde işitme kaybı hızla artar.
 - Avrupa'da hemen her ülke nüfusunun %1.4'ü, günün 24 saati 75 dBA üzerinde trafik gürültüsüne maruz kalmaktadır.
 - Ototoksik ilaçlar, kimyasal maddeler, vibrasyon, vardiyalı çalışmada gürültü ile beraber olduğunda işitme bozukluğunda artmaktadır.

Fizyolojik etkileri;

- Kan basıncında artış,
- Stres hormonlarında artış,
- Kan lipitlerinde artış,
- Kalp hızında artış,
- Elektrolit bozuklukları,

Psikolojik etkiler, kaygı, depresyon, aktiflik, pasiflik, saldırganlık, grup etkileşimde bozukluklar, sinir bozukluğu, korku, rahatsızlık, baş dönmesi, tedirginlik yorgunluk sayılabilir.

Performans üzerine etkileri ise;

- Erken çocuklukta, okumada gecikme, motivasyonda azalma,
- Doğrudan etkiler (iletişim bozukluğu, konsantrasyon bozukluğu),
- Dolaylı etkiler (verimlilikte azalma, sinirlilik, stres)
- Ertesi gün performansta azalma,
- Uyku ilacı ve sakinleştirici alımında artma,
- Uykusuzluk ve yorgunluk (Yavuz, 2011: 8).

1.1.3. Biyolojik Yapı

Çevre sorunlarının diğer boyutunu oluşturan biyolojik yapının bozulması dünyanın dokusunu tamir edilemez bir şekilde tahrip etmektedir. Biyolojik yapıda meydana gelen bu tahripler dünyadaki yaşam ağını zayıflatmakta, ekolojik döngüde öngörülemez ve dönüşü olmayan tahripler açmaktadır. Bu değişiklikler canlı türlerin, diğer bir ifadeyle faunanın yok olması ve ormanlık alanların tahrip olması şeklinde gerçekleşmektedir.

1.1.3.1. Fauna

Çevre sorunlarından biri de canlı her türlü varlığın tehlikede olmasıdır. Nesil tükenmeleriyle dünyanın fakirleştiği ve bu durumun evrimsel döngüyü olumsuz etkilediği bir gerçektir. Brown, dünyada yaşanan beş büyük nesil tükenmesinin ardından altıncı büyük nesil tükenmesinin şu anda yaşanmakta olduğunu ve diğerlerinden farklı olarak bu seferkinin insan kökenli olacağını ileri sürmektedir. Gerçekten de, balık yataklarının çökmesi aşırı avlanmadan, Doğu Afrika'nın şempanzelerinin küçük bir versiyonu olan Batı Afrika'nın bonobolarının azalması et ticaretinden ve habitatlarının keresteciler tarafından yok edilmesinden kaynaklanmaktadır (Brown, 2003: 71-72).

1.1.3.2. Ormanlar ve Bitki Örtüsü

Biyolojik yapıda meydana gelen bir diğer değişiklik ormanlarda ve mera alanlarında görülmektedir. Orman ürünlerine talebin artması ve orman alanlarının tarım alanlarına dönüştürülmesi ormansızlaşmaya, aşırı otlatma ise toprak tahribine ve mera alanlarının yok olmasına yol açmaktadır.

1990-2005 yılları arasında kıtalardaki ormanlık alanların değişim durumunun yer aldığı tablo 1'de görüldüğü üzere ormanlık alanlar Avrupa dışında tüm dünyada azalmaktadır. 1990-2005 yılları arasında Afrika toplam 64 milyon hektar civarında ormanlık alanını kaybetmişken, Avrupa ormanlık alanlarını 989 milyondan 1 milyar hektara genişletmiştir. Ormanlık alanların artış hızında, 2000-2005 döneminde, 1990-2000 dönemine göre ufak bir gerileme yaşanmış olsa da, Avrupa kıtasında genel trend yukarı yönlüdür. Avrupa kıtasında ormanlık alanların

arttırılmasına büyük önem verilmektedir. Çeşitli plantasyonlar yoluyla ve mevcut ormanların korunması sağlanarak bu artış gerçekleştirilmiştir. Fakat tablodan da anlaşılacağı üzere bu 15 yıllık dönemde dünya, ormanlarının her yıl ortalama 8.4 milyon hektarını kaybetmiştir. Afrika kıtasında ve Güney Amerika'da yaşanan kayıplar çok ciddi boyutlardadır. Bu kayıplar için önlem alınmadığı sürece, Avrupa veya Asya'daki kazanımların dünyayı ormansızlaşmanın olumsuz etkilerinden kurtaramayacağı açıktır.

Tablo 1: Ormanlık Alanlardaki Değişim, 1990-2005

Kıta	Ormanlık Alan			Ormanlık Alanlarda Yıllık Değişim		
	1990	2000	2005	1990-2000	2000-2005	1990-2005
	Milyon Hektar					
Afrika	699	656	635	-4.4	-4.0	-4.3
Asya	574	567	572	-0.8	1.0	-0.2
Avrupa	989	998	1.001	0.9	0.7	0.8
Kuzey-Orta Amerika	711	708	706	-0.3	-0.3	-0.3
Okyanusya	213	208	206	-0.4	-0.4	-0.4
Güney Amerika	891	853	832	-3.8	-4.3	-4.0
Toplam	4,077	3,989	3,952	-8.9	-7.3	-8.4

Kaynak: Canpolat, Seda. (2009). Çevre Vergileri ve Türkiye Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

1.1.4. Çevre Kirliliğinin Nedenleri

Son yıllarda teknoloji ve sanayinin hızla gelişmesi, çevre sorunlarının da artmasına sebep olmuştur. Artan nüfusla birlikte devreye giren altyapılar, faaliyete geçtikleri günde bile yetersiz kalmaktadır. Bu plansız endüstrileşme ve sağlıklı kentleşme, nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, verimi artırmak amacıyla tarımda

kimyasal maddelerin bilinçsizce kullanılmasıyla birlikte, gerekli çevresel önlemler alınmadan ve arıtma tesisleri kurulmadan yoğun üretime geçen sanayi tesisleri, çevre kirliliğini tehlikeli boyutlara çıkarmıştır. Yapılan araştırmalar Dünyadaki mevcut çevre kirliliğinin % 50'sinin, son 35 yılda meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Hızlı nüfus artışı, çevre sorunlarına önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Türkiye, OECD ülkeleri arasında en yüksek nüfus artış oranına sahiptir. Birleşmiş milletlerin yaptığı nüfus tahminlerine göre, Türkiye nüfusunun 2025 yılında 92 milyona yükselmesi beklenmektedir Bu durum ülkemizin bugün olduğu kadar, gelecekte de çevre sorunları ile karşılaşacağının bir göstergesidir (http 2).

Çeşitli kaynaklardan çıkan katı, sıvı ve gaz halindeki kirlenici maddelerin hava, su ve toprakta yüksek oranda birikmesi çevre kirliliği oluşmasına neden olmaktadır. Hızla artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarının karşılanması için teknolojinin gelişmesine bağlı olarak endüstrileşmenin de artması gerekmektedir. Bu artış beraberinde var olan doğal kaynakların hızla tükenmesine neden olmaktadır (http 3).

Çevre kirliliğini başlıca nedenlerini sıralayacak olursak; hızlı nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme ve yoksulluktur.

1.1.4.1. Hızlı Nüfus Artışı

Çevre sorunlarına neden olan faktörler düşünüldüğü zaman, akla gelen ilk önemli sebeplerden bir tanesi de hızlı nüfus artışıdır (Toros, Ulusoy ve Ergöçmen, 1997: 22). Dünya nüfusu özellikle yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılda sanayileşmenin öncesinde istikrarlı bir şekilde artan nüfusta, sanayileşme dönemi ile birlikte istikrarsız artışlar görülmeye başlanmıştır (Küçükkalay ve Türkcan, 2004: 72-76).

Sanayileşme ve kalkınma çabası içinde olan ülkelerde nüfus oranlarındaki büyük artışlar kaynak yetersizliği nedeniyle de çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 2002: 260). Çünkü yeryüzü kaynaklarımız dünyamızın büyüklüğü ile sınırlı olmakta iken, dünya nüfusunda her geçen zaman içerisinde normal artış oranından çok daha hızlı bir şekilde artış yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte, dünya nüfusunun artış hızı da bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. “Genel olarak refah düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde

nüfus artış hızı azalırken, refah düzeyi düşük olan fakir ülkelerde ise nüfus artışı hızının her geçen gün artış göstermekte olduğu da bilinen bir gerçeği oluşturmaktadır” (United Nations Population Division, 1999: 1).

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, sağlık ve eğitim koşullarını olumsuz yönde etkileyerek en temel ülke gereksinimlerinden birisini oluşturan insan ve çevre sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Ataç, 2006: 297-299). Hızla artan nüfus, bu nüfusun getirdiği çeşitli baskılar, toprağın tahrip edilmesi, suyun ve havanın kirlenmesi, canlı türlerinin çevre kirliliği tehdidi altında azalma ve kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalması, gibi birçok sorun, 20. yüzyılın son çeyreğinde, insanlığın gündeminde önemli bir tartışma konusuna dönüşmüştür (Berber, 2006: 268).

1.1.4.2. Kentleşme

Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanır. Geniş anlamda kentleşme ise, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanır (Sencar, 2007: 25).

Nüfusun belirli bir alanda yoğunlaşması bazı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Kentlerde ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri hava kirliliğidir. Diğeri ise trafik yoğunluğudur. Kısaca kentler sağladıkları ekonomik olanaklarıyla var olur ve gelişirken, optimal genişliğe ulaşmaları sonucunda bazı sorunları da bünyelerinde taşımaktadırlar (Ertürk, 2009: 148-149).

Günümüzde yaşanan bazı kentsel sorunlar için örnekler verebiliriz (Demir ve Çevirgen, 2006: 75-76).

- 1950 yılında insanların %30’undan azı kentlerde ve kasabalarda yaşarken, bugün dünya nüfusunun neredeyse yarısı kentlerde yaşamaktadır. 2030 yılında bu oranın %60’lara çıkması beklenmektedir.

- Çoğunluğu Asya, Afrika ve Latin Amerika’da bulunan en az 1 milyar insan, kent yönetimlerince yasal olarak kabul edilmeyen ya da herhangi bir hizmet götürülme­yen gecekondularda ve uygunsuz yerleşim alanlarında yaşamaktadır. 2020 yılında bu rakamın 2 milyara ulaşması beklenmektedir.

- Yerleşim yerleri büyüdükçe doğal varlıklara olan bağımlılık da artmaktadır. Kent çevresindeki doğal alanların yol ve binalarla kaplanması nedeniyle kentsel hava sıcaklığı ortalama değerlerden 5 derece daha sıcak olabilmektedir.

- Gelişme olan ülkelerde, atıkların güvenli bertaraf edilmesi için gerekli altyapı sistemi bulunmamakta, küresel ölçekte kentsel katı atıkların %30-60’ı toplanmamakta ve nüfusun %50’sine bu hizmet ulaştırılamamaktadır.

- Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, kentlerde yaşayan 1.5 milyar insan, izin verilen en yüksek hava kirliliği seviyesine maruz kalmaktadır. Çoğunluğu araçlardan kaynaklanan duman ve kükürt sonucunda oluşan hava kirliliği her yıl 500.000 kişinin ölümüne yol açmaktadır.

Hızlı ve düzensiz kentleşme nedeniyle, dünyada pek çok verimli tarım alanları yerleşim alanlarına dönüştürülmüş, doğal, tarihi ve turistik alanlar yok edilmiştir. Hızlı ve düzensiz şekilde ortaya çıkan bu yerleşim alanlarına yeterli altyapı hizmeti götürüle­memiş ve bunun sonucunda da “çarpık ve sağlıksız kentleşme” ortaya çıkmıştır (Kınacı, Albuz Pehlivan ve Seyhan, 2011: 26).

Özetle kentleşme, çevre kirlenmesi olarak adlandırılan ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olan unsurları doğrudan etkilemektedir. Ancak bu etkileşimde sağlıksız olan kentleşme değil, bu olgunun yol açtığı yersiz ve aşırı tüketim nedeniyle ortaya çıkan sosyal zararlardır.

1.1.4.3. Sanayileşme

İnsanlık, tarihsel süreç içinde kendi özgürlüğünün bir aracı olarak teknolojiyi geliştirmiş ancak bir dönemden sonra geliştirdiği bu teknolojiye tutsak olmaya başlamıştır. Sanayileşme ve kitle üretimi, günümüzde çevre üzerinde ciddi tahribatlara neden olmuştur. Diğer taraftan giderek endüstrileşen bilimin kullanımı

doğanın sırlarını keşfetme sürecinden sonra doğaya hâkim olmaya ve onu dönüştürmeye başlamıştır (Görmez, 2007: 13).

Sanayileşme arzu edilen gelişmiş bir yapay çevrenin oluşturulması için gerekli olan sosyo-ekonomik gelişmenin bir ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu oluşumun plansız ve düzensiz gelişmesi çevre sorunlarına ortam hazırlamaktadır. Sanayileşme ekosistemdeki doğal enerji akımını ve madde döngülerini bozarak, doğal ortamda biyolojik süreç içinde ayrışmayan ve yeniden değerlendirilemeyen atıkların çoğalması yoluyla artan miktarda kirliliğe sebep olmaktadır (Sencar, 2007: 24).

Sanayileşme ve teknolojik gelişme bir yandan doğal kaynakların aşırı kullanımına ve hızla tükenmesine yol açarken, diğer yandan üretim süreci sonunda tüketime sunulamayan sıvı, katı ve gaz şeklindeki atıklarını çevreye bırakarak kirlenmeye neden olmaktadır. Ayrıca sanayinin yanlış yerde kurulmuş olması da tarım, turizm gibi sektörlerin kaynaklarının heba edilmesine yol açmaktadır. Sanayileşme ayrıca, kentleşmenin çekici gücü olarak nüfusu bu alanlarda yoğunlaştırarak çevre kirlenmesinde dolaylı bir rol oynamaktadır (Ertürk, 2009: 145).

Özet olarak kaynakların değerlendirilmeden yok edilmesi, nükleer silah üretimi, tüketim toplumu yaratma, verimli tarım alanlarının yok edilmesi ve ayrıca ilk kitlesel insan ölüm vakaları, hayvan ve bitki türlerinin ilk ciddi boyutta azalması sanayileşme ile birlikte görülmeye başlamıştır (Kınacı, Albuz Pehlivan ve Seyhan, 2011: 26).

1.1.4.4. Yoksulluk

Çevre sorunlarının temel sebeplerinden biri olarak ele alınan yoksulluk olgusu, tanımlanması güç ve oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Sosyal Bilimler Sözlüğünde “*bir toplumun veya toplumun bir bölümünün gelir düzeyinin ortalama yaşam düzeyinin çok altında; eğitim, sağlık, yeme-içme, barınma, giyinme gibi zorunlu gereksinimlerini karşılayamayacak derecede düşük olması*” (Demir ve Acar, 2002: 440) şeklinde tanımlanan yoksulluk, aynı zamanda gelir ve mülk dağılımı ile ilgili geniş bir kavramdır.

Yoksulluk kavramının karmaşık yapısı, çevre sorunları ile olan çift yönlü neden sonuç ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Küresel çevre sorunlarının temel sebeplerinden biri küresel yoksulluk iken, aynı zamanda çevre sorunlarının da küresel yoksulluğa sebep olduğu karmaşık bir yapı, çift taraflı bir etkileşim söz konusudur. Yoksulluk bir taraftan, doğal kaynaklar üzerinde baskı yaratarak çevre sorunlarına yol açarken, ortaya çıkan çevre sorunlarını azaltma çabaları da yoksulluğa neden olmaktadır.

Doğal kaynaklar üzerindeki baskı daha çok zengin sanayi kesimlerinin aşırı tüketimine bağlı olsa da, yoksulluğun etkisi de yadsınamayacak niteliktedir. Yoksulluk, hayatta kalabilmek ve yaşamını sürdürebilmek isteyen insanların, ormanları tahrip etmesi, mera alanlarını yok etmesi, toprağı ve suyu yanlış ve aşırı kullanması gibi sorunlara yol açmakta, en az sanayileşmenin yarattığı baskı kadar büyük tehlike yaratmaktadır.

1.2. Çevre Vergisi Kavramı

Dışsallığı önlemede piyasa başarısızlıkları nedeniyle çevre kirliliği konusunda kamunun bütün iktisadi sistemlerde, ekonomik, mali, hukuki ve idari tedbirlerine gereksinim duyulmaktadır. Kamusal önlemlerin başında da vergiler gelmektedir. Bu bölümde, çevre vergisi kavramından, tarihsel gelişiminden ve çevre sorunların çözümü için vergileme aracının tercih edilme nedenleri bahsedilecektir.

1.2.1. Çevre Vergisi

“Günümüzde çevreye zararlı bir maddeyi ya da bu maddenin bir parçası veya türevini kendisine konu edinen vergilere çevresel vergi denilmektedir. Bu vergi türü özellikle son yirmi yıl içinde OECD ve Avrupa Birliği ülkelerinde gerek çevreyi koruma gerekse mali amaçlarla önem kazanmıştır” (Edizdoğan, Özker, Ferhatoğlu ve Bilge, 2007: 363).

Çevre politikası aracı olarak vergi salınması, bazı üretim ve tüketim davranışlarının çevreye negatif dışsallık saçtığı gerçeğine dayanmaktadır. Ekonomi teorisi bu gibi dışsallıkları sosyal maliyet olarak nitelendirmektedir. Bu gibi dışsallıklar tüketime konu olan mal veya hizmetler üzerine vergi konulması ya da

sosyal maliyeti olan üretim sürecinin çeşitli aşamalarının vergilendirilmesi şeklinde içselleştirilebilir. Çevreye zararlı ekonomik faaliyetin vergilendirilmesiyle mükellef üzerindeki vergi yükü zarar verici davranışın azaltılmasına neden olacak şekilde arttırılır. Bu durumda vergi geliri de dışsallık yaratan ürünün fiyatı ve miktarı ölçüsünde artacaktır. Çevreye zararlı faaliyet üzerinde vergi yükünün artması, mükelleflerin söz konusu faaliyetle ilgili olarak kendilerine vergi avantajı sağlayacak alternatif üretim teknikleri ya da tüketim için ikame malları bulmaya itecektir.

Avrupa Birliği Komisyonundaki bir uzmanlık çalışma grubunda çevre vergileri ‘çevreye zararlı bir birimi ya da parçasını kendisine vergi konusu olarak almış vergi’ olarak tanımlanmıştır (Ferhatoğlu, 2003: 1).

Son yıllarda çevre kirliliğinin önlenmesinde atılan adımlarda çevre vergilerinin önemi gün geçtikçe artmıştır. Çevre vergisi, *ekolojik vergi* (eco-tax) ve *yeşil vergi* (green tax) adı altında pek çok isimle gündeme getirilmiştir.

Ekolojik vergilerde temel düşünce, çevreye zararlı ürün ve üretilere ilave vergi konulurken, alternatif durumdaki çevreye zararlı olmayan veya görece olarak daha az zararı dokunan faaliyetlerin daha az vergilendirilmesidir. Ekolojik vergileme, ekolojik sorunların küresel anlamda geleceğimizi tehdit etmeye başlaması neticesinde ekoloji ile ekonominin bir arada değerlendirildiği yeni sisteme geçişi sembolize etmektedir. Ekolojik vergilemenin temel mantığı, üretimden tüketime kadar her alanda tercihlerin çevre lehine oluşmasını sağlamaktır. Bu anlamda madde ve enerji kaynaklarının kirliliğinin azaltılması, diğer bir ifadeyle atıkların azaltılması veya önlenmesi, doğal kaynakların aşırı kullanımının önlenmesi ve tekrar kullanımının sağlanması, ürünleri oluşturan maddelerin belirli bir kısmının yeniden kullanılabilmesi, üretilen maddelerin daha uzun ömürlü olmasının sağlanması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşması, ekolojik vergi reformunun temel amaçlarını teşkil etmektedir.

Yenilenemez kaynaklar üzerindeki fiyatlar yapay olarak düşük belirlenmekte, dışsal (havaya, suya, toprağa, gelecek kuşaklara ve işçi sağlığına olan) maliyetler ise tümüyle ihmal edilmektedir. Ekonomik sistemin tümü; bu maliyetlerin ‘dışsallaştırılması’ yoluyla işletilmektedir. Çevreci bir ekonomi; ücretlerin gerçek

maliyetleri kapsayacağı şekilde ayarlanır ve bu süreci işletmek için eko-vergi denilen bir sistemi ortaya koyar (Küçükkaya, 2008: 42).

Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde çevreye zarar veren teşviklerin yıllık 240 milyon dolar olduğu hesaplanmıştır. Dolayısıyla teşvik veya sübvansiyonların azaltılması çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltacağı gibi (örneğin suni gübre ve enerji kullanımına verilen sübvansiyonlar) mali bir tasarrufa da yol açacaktır. Ancak sübvansiyonun olmadığı bir piyasada fiyatlar üretim maliyetlerini tam olarak yansıtmasına rağmen, çevreye verilen zarar giderilemeyecektir. Bu durumda kaynakların kullanımından ortaya çıkan dışsallıkların çevre vergileri ile giderilmesine gidilebilir (Dulupçu, 2001: 20).

İngilizcede ‘double dividend’ olarak bilinen argümana göre, çevre vergilerinin getirisi aslında iki türlü olabilir. İlk getirisi, fiyat mekanizması ile üretici ve tüketicilerin kararlarında çevre lehine bir değişiklik yaratmaktır. İkincisi ise, daha önce vergilendirilmemiş bir alanın vergilendirilmesi ile bütçeye sağlanan ek gelirin, ekonomiye doğrudan katkısı olan gelir ya da kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerin indirilmesi için kullanılmasıdır. Gelir ve çevre vergilerinin birleştirilmesini gerektiren faktör üretim ve tüketim modellerinin, vergilendirilen faaliyetlerden uzaklaşmasıyla birlikte çevre vergisi gelirlerinin düşecek olmasıdır. Bazı ülkeler ise çevre vergilerini ‘ear-marked tax’ olarak düzenlemektedir. Yani bu vergilerden elde edilecek hâsılat önceden belirlenen bir amaca yönelik olarak kullanılmaktadır (Uyduranoğlu Öktem, 2007: 1).

1.2.2. Tarihsel Gelişimi

Çevrenin korunması ve çevre kirliliği problemi, kirliliğin kaynağı olan ülke ile sınırlı kalmamakta dünya üzerinde var olan diğer devletleri ve insanları da etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Bunun tabii sonucu olarak, çevre ile ilgili birtakım devletlerarası düzenlemelerin yapılması da zorunluluk olduğundan dolayı çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi için birtakım devletlerarası çalışmalar ve toplantılar tertip edilmiştir (Ürkmez, 2006: 1).

Özellikle 1970’li yıllardan sonra oldukça güncellik kazanan ve üzerinden hassasiyetle durulan çevre meseleleri ve bu alandaki hukuki düzenlemeler ve

vergiler, izlerine milattan önce rastlanan bir olaydır. Mesela Babil’de ormanların (M.Ö 1900) ve eski Mısır’da tabii kaynakların (M.Ö 1370) korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nde de bu konuda çeşitli tarihlerde kanunnameler çıkarılmıştır (Bilgiç, 1995: 38).

Çevre vergilerini kullanma fikrinin temeli 1920’lerde atılmıştır. Dışsallık yaratan mallar üzerine vergi konulması fikri ilk olarak A.C. Pigou tarafından ileriye sürülmüştür. Pigou, mal üretiminin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini anlayan ilk iktisatçıdır. Günümüzde çevre kirliliğine sebep olanın, bu kirliliği ortadan kaldırma masraflarını karşılama zorunda olması ilkesi ve zararlı maddeler için bir vergi alınması konusundaki tartışmalara karşın, Pigou, çevreye zarar veren kimselerin sübvansiyon (devlet desteği) ile bu zararları azaltması için teşvik edilmesini önermiştir.

Arthur C. Pigou, *The Economics of Welfare* (Refah Ekonomisi) adlı kitabında, çoğu birey ve işletmenin diğerlerine maliyet yükleyen kararlar verdiklerini ve buna rağmen yükledikleri maliyetlere karşılık herhangi bir engelle karşılaşmadıklarını vurgulamış ve çözüm olarak da hükümetlerin maliyet yükleyenlerin verdikleri zararın tam maliyetini karşılamalarını sağlayacak vergiler getirmesini savunmuştur. Pigou’nun vergi çözümü sayesinde kirleticiler, daha temiz üretim yolları bulmaya ve ödedikleri vergi nedeniyle ürün fiyatlarını yükseltmeye yönelecekler bu da tüketicileri bu ürünü daha etkin bir şekilde kullanmaya ya da başka alternatifler aramaya zorlayacaktır (Kovancılar, 2000: 12-13).

Avrupa Birliği’nin temelini oluşturan 1957 tarihli Roma Antlaşması’nda Birliğin Çevre Politikasının oluşturulması ve uygulanması konusu ile ilgili hüküm bulunmamaktaydı. Bu nedenle, çevre politikası ile ilgili düzenlemeler 1987 tarihli Avrupa Tek Senedine (European Single Act) kadar Roma Antlaşması’nın rekabeti düzenleyen hükümlerine göre yürütülmüştür.

Asit yağmurları, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi gibi kirliliğin sınır tanımayan mahiyeti ve çevre problemlerinin, hükümetlerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar kapsamlı oluşu 1972 Stockholm Konferansı’nın ilk uluslararası faaliyet olarak toplanmasına sebep oldu (Ayvaz ve Tekalan, 1992: 4). 1973 yılında bu çalışmalar ‘Çevre İçin Birleşmiş Milletler Programı’na meydana

getirmiştir. Halen bu çalışmalar kısa adı UNEP olan kuruluş tarafından yürütülmektedir (Ürkmez, 2006: 1).

1972’de Stockholm Konferansı’nda kabul edilen Bildiri’nin ilk maddesinde ‘İnsan, onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren, nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları temel hakkına sahiptir’ ilkesi yer almıştır. Bu ilkenin önemi, ilk kez bir bildiriye sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının ifade edilmesidir. Söz konusu Bildiri, yasal açıdan bağlayıcı olmamakla birlikte hukukî bir öneme sahiptir. Bu bildiriye; her ülkenin ekonomik gelişmesi ve sosyal gelişmesini kendi çevresini koruyacak şekilde gerçekleştirmesi, her ülkenin kendi kaynaklarını koruması, kirleten devletten kirletme tazminatı istenmesi, bütün ülkenin çevre kirliliğiyle ilgilenmesi teklif edilmiştir. Bu konferansın sonuç bölümünde ilk kez ferdin çevre hakkı olarak belirlenebilecek bir hakkı olduğu ortaya konulmuştur. Çevre hakkı; bireye hürriyet, eşitlik ve refah içerisinde yaşayabileceği bir çevrenin gerçekleştirilmesini devletten istemek hakkını vermektedir.

“Birleşmiş Milletlerin 1984 kayıtlarına göre 58’i 1971-83 arasında olmak üzere 108 uluslararası anlaşma imzalanmıştır. Bu sözleşmelerin sayısının artışı pek tabii ki kamuoyunun konuya olan ilgisinin artışı, kirlilik envanterinin yaygınlaşması, milli gönüllü çevre kuruluşlarının faaliyetleri ve uluslararası işbirliği için artan eğilimin rolü büyük olmuştur. Son olarak 1987 Montreal Ozon Protokolü, 1988’deki NOX protokolü ve 1989 Basel Tehlikeli Atıklar Konvansiyonu imzalanmıştır. 1992 Rio de Janeiro Dünya Çevre Zirvesi bu uluslararası çalışmaların son adımıdır” (Ayvaz, 2004: 4).

1984 yılında Tokyo Konferansı tertip edilmiş ve bu konferansın sonucunda yayımlanan bildiriye ise;

“Gelişme kavramı yeniden gözden geçirilmeli ve her ülkenin ekonomik gelişmesi, kaynakların korunması ve arttırılması dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. İktisadi büyümede, sadece iktisadi geliştirme göstergeleri değil, aynı zamanda tabii kaynakların korunması, hastalıklarla mücadele edilmesi, kültür miraslarının korunması gibi konularla da ilgilenilmelidir. Temiz hava, su, orman, toprak gibi çevre kaynakları korunmalı, dengeli bir nüfus artışı sağlanmalıdır. Bütün

ülkelerde teknolojik gelişmeler, çevre faktörlerine önem verecek şekilde yönlendirilmelidir” (Ürkmez, 2006: 1).

1992 Rio de Jenario’da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul olunan Rio Deklarasyonu’nun 10. maddesi ise şöyledir:

Çevresel konular her düzeyde ilgililerin katılımını gerektirir. Ulusal düzeyde, bireyler kamu otoritelerinin elinde bulunan, yerleşimlerdeki sağlığa zararlı maddeler ve faaliyetler de dahil olmak üzere, çevre ile ilgili bilgilere erişme ve karar verme süreçlerine katılabilme fırsatlarına sahip bulunmalıdır. Ülkeler geniş bir biçimde bilgi sağlayarak kamu duyarlılığını ve katılımını teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. Tashih ve tazmin talebi de dahil olmak üzere adli ve idarî işlemlere başvurma hakkı sağlanmalıdır.

Avrupa Birliğini Kuran Antlaşmada (Roma Antlaşması) Birliğin Çevre Politikası ile ilgili hükümlere yer verilmemiştir. Birliğin Çevre Politikasının yasal temeli 1987 tarihli Avrupa Tek Senedine dayanmaktadır. Avrupa Tek Senedi, Birliğin Çevre Politikasına Roma Antlaşmasında ayrı bir başlık altında yer verilmesini sağlamıştır. Roma Antlaşmasının ‘Çevre’ başlıklı dokuzuncu bölümünde yer alan 174. maddeye göre, Çevre Politikasında Topluluk aşağıdaki amaçları izleyecektir:

- Çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi
- İnsan sağlığının korunması
- Doğal kaynakların ihtiyatlı ve akılcı kullanılması
- Bölgesel ya da global çevre sorunları ile ilgili önlemleri uluslararası düzeye taşımak.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonunda kabul olunan Helsinki Nihai Senedinde (1992) bir çevre politikasının başarıya ulaşabilmesinin, bütün halk kategorilerinin ve toplumsal güçlerin, sorumluluklarının bilincinde olarak çevreyi koruma ve iyileştirmeye yardımcı olmalarına bağlı olduğu belirtilmiştir. Paris şartı, çevre konusunda halkın bilgilendirilmesini, çevreyi düzeltici girişimlerde bulunabilmenin önkoşulu saymaktadır. Helsinki Belgesi’nde ise; devletler, çevre plânlaması ve karar alımında katılımı sağlamak için uygun adımlar atmayı taahhüt etmektedir (Ürkmez, 2006: 5).

‘Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi’ 23-25 Haziran 1998 tarihleri arasında Danimarka’nın Aarhus kentinde düzenlenen ‘Avrupa İçin Çevre’ konulu Bakanlar Konferansı’nda imzaya açılmıştır.

Sözleşme ile getirilen en önemli hüküm; ‘Yargı yoluna başvurma’ maddesidir (http 4). Bu madde ile bilgiye ulaşmak isteyen kişilerin taleplerinin yanıtız bırakılması, haksız yere kısmen ya da tamamen reddedilmesi, yetersiz yanıtlanması ya da bu sözleşmede öngöröldüğü biçimde bir işleme tâbi tutulmaması durumlarında, ilgilinin başvurusu üzerine mahkeme veya ulusal mevzuata göre oluşturulmuş tarafsız ve bağımsız bir organ önünde inceleme usulüne tâbi tutulması öngörülmektedir.

1.2.3. Çevre Sorunların Çözümü İçin Vergileme Aracının Tercih Edilme Nedenleri

Ekolojik sorunların çözümü 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevre sorunlarına ilgi artmaya başlamıştır. Bunun sebebi, doğanın kendini yenileyebilme yeteneğinin çevre sorunlarının üstesinden gelememesi nedeniyle, bu sorunların daha gözle görülür hale gelmiş olmasıdır. için birçok araç geliştirilmiştir. Bu araçlar mevzuata dayalı düzenleyici mevzuat araçları ve ekonomik araçlar olmak üzere iki ana başlıkta toplanabilir. Devletin düzenleyici mevzuat araçları daha çok emir ve yasaklamalara dayanmaktadır. Bunun yanında ekonomik araçlar başta vergi, kirletme hakkı ticareti, mali yardımlar, mevzuata uygunluğa teşvik, gönüllü çevresel sorumluluk, çevre etiketi gibi araçları kapsamaktadır.

Her devlette anılan bu araçların, bazen tek başına bazen de diğerleri ile beraberce kullanıldığı görölmektedir. Beraberce kullanılmaları her aracın aynı etkinlikte olduğu anlamına gelmemektedir. Anılan araçlardan mevzuat araçlarının yalnızca kısıtlayıcı önlemler içermesi bunların zamanla yetersiz hale gelmesine neden olmuştur. İstenilen sonuçların alınabilmesi için sadece emir ve yasaklamanın yeterli olamayacağı bunun yerine üretim ve tüketim tarzında köklü davranış değişikliklerine gerek olduğu fikri hâkim olmaya bağlamıştır. Böylece diğerlerine göre daha avantajlı görölen ekonomik araçlara daha çok ağırlık verilmeye bağlanmıştır (Değirmendereli, 2000: 1).

Ekonomik araçların diğer araçlara göre avantajı kişilerin çevreye zarar veren üretim ve tüketim alışkanlıklarını, maliyet fonksiyonu üzerindeki etki neticesinde, kendi isteği ile değiştirmeyi teşvik etmesidir. Bunun sonucunda da daha dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Kısacası fertler, bu araçların uygulanışında, kendisine emredildiği veya yasaklandığı için değil, sırf kendi maliyetlerini düşürmek için çevreyi daha az kirletme ve tahrip etme yoluna gitmektedirler. Ekonomik araçların birçok çeşidi bulunmakla birlikte, devletlerin özellikle çevre vergileri ve harçları en yaygın araç olarak kullandığı göz çarpmaktadır. Bunun nedeni olarak da, çevre korumanın en etkili yolunun kişinin çevre tüketiminin maliyetine parasal katılımının sağlanması ve bu parasal katılımın da ancak çevre vergileri aracılığı ile mümkün olmasıdır.

1.3. Çevre Sorunlarının Çözümünde Uluslararası Çalışmalar

Yerel çevre sorunlarını ülkeler çeşitli politikalar uygulayarak ve kurumsal çalışmalar yoluyla önlemeye çalışmaktadır. Çeşitli örgütler halkı bu konuda bilinçlendirmekte ve çevrenin korunmasında uygulanan politikalara destek ve yön verebilmektedirler. Yerel çevre sorunları zamanla küresel sorun haline gelmekte ve yerel önlemler bu sorunların aşılmasında yeterli olamamaktadır. Bu nedenle politikalar uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler başta olmak üzere çeşitli örgütler ve kuruluşlar aracılığıyla standartlaştırılmakta ve tüm ülkelerin bu standart politikaları uygulaması için konferanslar, zirveler düzenlenmekte, sözleşme, protokol ve bildirimler hazırlanmaktadır. Ülkeler uluslararası sözleşmelere taraf olduklarında yükümlülük altına girmekte ve yaptırıma tabi olmaktadır.

Uluslararası çalışmalar 1972 yılında BM İnsan Çevresi (Stockholm) Konferansı ile yaygınlaşmaya başlamıştır. 1992 yılında Stockholm konferansının 20. yıldönümü nedeniyle BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ve 2002 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi düzenlenmiştir. Çevre sorunlarının uluslararası bir soruna dönüşmesi, bu konuda alınacak tedbirlerin uluslararası boyutta oluşturulmasını gerektirmiştir. Bu küresel boyut ülkeleri ve uluslararası kuruluşları çevre sorunları konusunda bir takım hukuki düzenlemeler yapmaya sevk etmiş bunun sonucunda çeşitli kuruluşlar ve anlaşmalar ortaya çıkarılmıştır. Basel Konvansiyonu, Viyana Konvansiyonu, Montreal Protokolü, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

(İDÇS), Kyoto Protokolü (KP), ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi bazı önemli uluslararası anlaşmalardandır.

1.3.1. Basel Konvansiyonu

“Tehlikeli atıkların sınırlar arası taşınmalarının denetimi ile ilgili en kapsamlı uluslararası anlaşma olan Basel Konvansiyonu, çevre ve insan sağlığını koruma amacıyla 1989’da kabul edilmiş ve 5 Mayıs 1992’de yürürlüğe girmiş olup, bugün itibarıyla 172 ülke taraf olmuştur” (http 5).

Bu konvansiyonu imzalamış olan ülkeler, prensip olarak belirli tehlikeli atıkların sınırlar arası naklieleri sırasında bu atıkların bertarafı konusunda (güvenli) uzmanlığa sahip olamayan veya imkânları olmayan ülkelere, bu imkânlarla sahip olan ülkelere ihraç etmeyi kabul etmişlerdir. İhraç edilecek olan atıklar BM tarafından önerilmiş olan standartlara göre etiketlenmek zorundadır. Türkiye, Tehlikeli Atıkların Sınırlar ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Konvansiyonu’na 1994 yılında taraf olmuştur (Canpolat, 2009: 41).

1.3.2. Viyana Konvansiyonu

Ozon tabakasını korumak için 1985 yılında CFC (Kloroflorokarbon) üreten ve tüketen 20 ülke arasında imzalanmıştır.

“Amerikan Ulusal Bilim Akademisinin CFC kimyasallarını yasaklaması sonucunda, benzer yasaklamalar Kanada ve İskandinav ülkelerinde de uygulanmış böylece ozon tabakası için zararlı olan bu madde için 1981 yılında uluslararası bir antlaşmanın ana hatları oluşturulmaya başlanmış ve 1985 yılında da Viyana konvansiyonu adında bir antlaşma olarak ortaya çıkmıştır” (Jamali, 2007: 57).

1.3.3. Montreal Protokolü

Viyana konvansiyonundan sonra ozon tabakasına zarar veren maddelerle ilgili olarak 16 Eylül 1987 yılında 24 ülke tarafından Montreal Protokolü adıyla bir antlaşma imzalanmıştır.

“Protokole taraf olan devletler bu sözleşmeyle insan sağlığını ve çevreyi, ozon tabakasını değiştiren veya değiştirme olasılığı olan insan faaliyetlerinin oluşturduğu olumsuzluklara karşı korumak için gereken önlemleri almaya yükümlü olduklarını imza altına almışlardır” (Montreal Protokolü, 1991: 1).

1.3.4. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

Çevre sorunlarının çözümü küresel boyutta işbirliği gerektirmektedir. Küresel çevre sorunlarından iklim değişikliği öncelikli olarak çözülmesi gereken sorunlardandır. Bunun için 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” kabul edilmiştir. 21 Mart 1994’te yürürlüğe giren İDÇS’nin amacı insan kaynaklı sera gazı emisyonu (greenhouse gas emissions) konsantrasyonlarının iklim üzerindeki olumsuz etkisini önlemek ve belli bir düzeyde tutulmasını sağlamak olarak belirlenmiştir.

189 ülkenin taraf olduğu İDÇS iki ek liste içermektedir. Ek I listesi emisyon kaynaklarını sınırlandırarak, emisyon emen alanları arttırarak, 2000 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 yılı seviyesine indirmeyi hedefleyen Ek II ülkeleri ve Pazar ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerden oluşmaktadır. Ek II listesinde ise AB ile; Almanya, ABD, Fransa, İsviçre, Norveç, Avustralya, Hollanda, İtalya, Portekiz, Avusturya, İngiltere, İzlanda, Türkiye, Belçika, İrlanda, Japonya, Yeni Zelanda, Danimarka, İspanya, Kanada, Yunanistan bulunmaktadır.

Sözleşmenin 4. maddesinde yükümlülükler bütün ülkeler, Ek I ülkeleri ve Ek II ülkeleri olmak üzere üç kategoride belirlenmiştir. İlk kategoride sera gazları envanterinin çıkarılması, gerekli araştırmaların yapılması, gereken durumlarda işbirliğine gidilmesi gibi yükümlülükler, ikinci kategoride Ek I ülkelerinin sera gazı salım miktarlarının 1990’daki düzeyine indirilmesi ile ilgili yükümlülükler, üçüncü kategoride ise Ek II ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere sera gazı azaltımı için yapacakları yardımlarla ilgili yükümlülükler yer almaktadır.

“Gelişmiş ülkelerin 2000 yılındaki sera gazı emisyonlarını 1990 yılı seviyesinde tutmak için İDÇS’nin yetersiz olduğu kabul edilerek, yükümlülüklerin daha sıkı hale getirilmesi ve yasal bağlayıcı bir belge olması amacıyla Kyoto Protokolü hazırlanmıştır” (Canpolat, 2009: 27-28).

1.3.5. Kyoto Protokolü

Bu protokol, sera etkisi yaratan gazların emisyonlarını azaltmak üzere sanayileşmiş ülkeler için çeşitli hedefler belirleyen antlaşmadır. Antlaşma 1997 yılının Aralık ayında Japonya'nın Kyoto şehrinde 160 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Protokol 16 Mart 1998'de imzaya açılmış, 15 Mart 1999'da son halini almış ve Rusya'nın 18 Kasım 2004'te katılmasıyla 90 gün sonra 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kyoto protokolünün hedefi, sera etkisi oluşturan ve büyük çoğunluğu kuzey endüstri ülkelerinde oluşan karbondioksit oranını 2010 yılına kadar %5 oranında düşürmektir (Kyoto Protokolü).

Bu protokole taraf olan ülkeler karbondioksit ve sera etkisine neden olan gazların salınımını azaltmaya veya bunu yapamıyorsa salınım ticareti yoluyla haklarını artırmaya söz verdiler. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşme'de öngörülen amaçlara ulaşamadığı, yani sera gazı emisyonlarının 1990 yılı düzeyinde tutulması için yetersiz kaldığı dikkate alınarak, iklim değişikliğine yol açan sera gazı emisyonlarının 2008-2012 bütçe yıllarını kapsayan dönemde, 1990 yılındaki emisyon düzeyinin en az yüzde 5 altına indirilmesi önerisi 38 gelişmiş ülkenin katılımıyla protokol hedefi olarak belirlenmiştir. Kyoto Protokolü kapsamında bazı ülke veya blokların emisyon azaltım hedeflerini farklı düzeylerde belirledikleri görülmektedir (Dağdemir, 2005: 52). Örneğin 1990 yılı emisyon seviyesinin altına indirme bağlamında; AB ortalama olarak %8, ABD %7, Japonya %6 ve Rusya %0 hedefi belirlemiştir. *“AB üyesi ülkeler belirlenen hedefe ulaşırken “Yük Paylaşımı” ilkesi gereği bazı üye ülkeler çok fazla emisyon indirimi taahhüdü altına girmiş, bazı ülkeler 1990 seviyesinin daha da üstünde sera gazı emisyonu üretebileceklerini bildirmiştir”* (TÜİK, 2009: 9).

Protokol önergesi; tarafların karbondioksit (CO₂) salımlarını 2005 yılına kadar 1990 yılı düzeyine göre yüzde 20 azaltmaları idi. Bu hedef birçok ülke tarafından desteklenmesine karşın Kyoto Protokolünün geçerlilik kazanması için önkoşul küresel anlamda sera gazı emisyonunun %55'ine denk gelen ve en az 55 ülkenin bu yükümlülük altına girmesi gerekliliğidir. Bu nedenle 1997' de imzalanan protokol %55' lik emisyon oranına 8 yıl sonra 2005 yılında Rusya'nın katılımıyla ulaşabilmiştir. Ağustos 2009 tarihi itibarıyla toplam 184 ülke protokole taraf

olmuştur. Rusya'nın katılımının ardından, gelişmiş ülkeler arasında Kyoto Protokolü dışında sadece ABD ve Avustralya kalmıştır. Bununla birlikte Afganistan, Andorra, Brunei, Çad, Filistin, Irak, Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti, San Marino, Somali, Tayvan ve Vatikan protokole taraf olma konusunda herhangi bir beyan ve taahhütte bulunmamışlardır.

Protokolde Ek- I listesinde yer alan ülkeler (OECD üyesi gelişmiş ülkeler, ekonomik değişim geçiren eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve Pazar ekonomisine geçmiş Doğu Avrupa ülkeleridir) 2008-2012 yılları arasında sera gazı emisyonlarını 1990 seviyesine göre en aza %5 azaltmaları şart koşulmuştur. Protokolde öngörülen hedeflere uymakta başarısız olan Ek-I ülkeleri, bir sonraki dönemde azaltma hedeflerinin %30 daha azaltılması ile cezalandırılacaktır. Ek-II listesi, teknoloji transferi ve mali yaptırımları yerine getirmekle yükümlü gelişmiş ülkeleri içermektedir.

“Türkiye, BMİDÇS (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) 1992 yılında kabul edildiğinde gelişmiş ülkeler ile birlikte Sözleşme'nin EK-I ve EK-II listelerine dahil edilmişti. 2001'de Marakeş'te gerçekleştirilen 7. Taraflar Konferansı'nda (COP7) alınan kararla Türkiye'nin diğer EK-I Taraflarından farklı konumu tanınarak, adı BMİDÇS'nin EK-II listesinden çıkarılmış, fakat EK-I listesinde kalmıştır. Türkiye 24 Mayıs 2004'te 189. Taraf olarak BMİDÇS'ne katılmıştır. Türkiye, 5386 Sayılı BMİDÇS'ye Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair Kanun'un 5 Şubat 2009'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabulü ve 13 Mayıs 2009 tarih ve 2009/14979 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın ardından, 26 Ağustos 2009 tarihinde Kyoto Protokolü'ne taraf olmuştur. Protokol kabul edildiğinde BMİDÇS tarafı olmayan Türkiye, EK-I Taraflarının sayısallaştırılmış salım sınırlama veya azaltım yükümlülüklerinin tanımlandığı Protokol EK-B listesine dahil edilmemiştir. Dolayısıyla, Protokol'ün 2008-2012 yıllarını kapsayan birinci yükümlülük döneminde Türkiye'nin herhangi bir sayısallaştırılmış salım sınırlama veya azaltım yükümlülüğü bulunmamaktadır” (http 6).

Kyoto Protokolü ile uygulamaya konulacak önlemler pahalı yatırımlar gerektirmektedir. Sözleşmeye göre; endüstriden, motorlu taşıtlardan, ısıtmadan

kaynaklanan sera gazı yeniden ayarlanmalı, daha az enerji tüketen enerji sistemleri sanayiye girmeli, fosil yakıt yerine bio dizel yakıt kullanılmalı, çimento, demir çelik ve kireç fabrikaları gibi yüksek enerji tüketen işletmelerin atık sistemleri yeniden düzeltilmeli, termik santrallerde daha az karbon gazı salan sistemler oluşturulmalı, güneş enerjisi ön plana çıkarılmalı, fazla yakıt üreten ve fazla karbon üreten daha fazla vergi alınmalıdır (Çokgezen, 2007: 100).

1.3.6. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli ortamın hazırlanması ve adaletli ve eşit bir şekilde bu kaynaklardan yararlanılması, buna ilişkin uygun teknolojilerin ve fonların transferinin sağlanması amaçlarına yönelik olarak 1993 yılında yürürlüğe konan sözleşmeye 191 ülke taraf olmuş, bugün itibarıyla 168 ülke imzalamıştır (http 7).

Türkiye'nin de taraf olduğu, biyolojik çeşitlilikten sağlanan yararların eşit olarak paylaşmanın yollarının aranması ve biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanılmasına ilişkin taahhüdü de içeren sözleşme, biyolojik çeşitliliği bitkiler, hayvanlar, mikro organizmalar ve bunların ekosistemlerinden daha çok insanlar ve gıda güvenliği, ilaç, temiz hava ve su, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama gibi ihtiyaçlarıyla ilgili tanımlamaktadır (Canpolat, 2009: 40-41).

1.4. Çevre Vergilerinin Sınıflandırılması

“Vergi ve harçlar, üretici ya da tüketici üzerinde oluşturdukları mali baskı nedeniyle üretim ya da tüketim alışkanlıklarını uzun vadede kirliliğe yol açmayacak biçimde değiştirmeyi özendirirler. Genel olarak çevre harçları belirli bir hizmet karşılığında ödenir. Çevre vergileri ise genel bütçeye karşılık beklemeksizin yapılan katkılardır” (OECD, 1997: 33). Genel olarak ‘çevre vergileri’ ana başlığı altında değerlendirilecek olan vergi ve harçlar, oluşturulma nedenlerine dayalı olarak ikiye ayrılırlar: Mali kaynak yaratmak amacıyla oluşturulan vergiler: Çevrenin kirlenmemesini özendirmek için değil, hükümetlerin çevrenin temizlenmesine ilişkin yürüttüğü çalışmalara mali fon yaratmak amacıyla oluşturulan vergilerdir. Son dönemde bazı üye ülkelerin pil atıklarına karşı düzenlediği vergiler bu gruba dâhil edilebilirler. Bu vergilerin ana hedefi mali kaynak oluşturmak olsa da, maliyetleri

nedeniyle özellikle uzun vadede, çevreyi kirleten büyük çaplı üretici ve tüketiciler üzerinde özendirici etkileri olduğu söylenebilir. Özendirici işlev taşıyan vergiler: Tüketicileri çevreyi kirleten ürünleri kullanmamaya, üreticileri ise çevre kirliliğini azaltmaya yönelik üretim teknikleri üzerinde yatırım yapmaya yöneltme amacı taşıyan vergilerdir. Bu kapsamdaki vergiler, çevre yatırımlarını özendirmek amacıyla kirliliğin temizlenmesi için gerekli marjinal maliyetlerden daha yüksek olacak biçimde düzenlenirler. Bu vergilere örnek olarak, kursun içeren benzinin daha yüksek vergi oranına tabi tutulması uygulaması verilebilir. Yukarıda açıklanan genel sınıflandırmaya rağmen, çevre vergilerinin kesin olarak hangi amaçla oluşturulduğunun tespit edilmesi her zaman kolay olmamaktadır. Örneğin mali fon yaratmak amacıyla oluşturulan vergiler uzun vadede, özellikle büyük çaplı tüketiciler üzerinde çevreyi kirletmemeye yönelik teşvik unsuru olabilirler. Aynı şekilde, CO2 vergileri örneğinde olduğu şekilde, ana hedefi özendirici olsa bile bir vergi mali kaynak yaratmak amacıyla kullanılabilir. Bu genel sınıflandırmanın yanı sıra çevre vergileri çeşitlerine göre emisyon vergileri, ürün vergileri, vergi farklılaştırması ve vergi indirimleri olarak ayırabiliriz (Küçükkaya, 2008: 49).

1.4.1. Emisyon Vergileri

Hava, su ve toprağa bırakılan atık maddeler ile gürültü emisyonlarının miktar ve içeriği temel alınarak hesaplanan ve bu maddeleri kullanarak çevreyi kirletenlerin emisyon oranlarını azaltma amacı taşıyan vergilerdir (http 8).

Literatürde bu tip vergilere dolaylı vergi adı verilmektedir. Dolaylı vergilerin bir diğer avantajı da aynı anda birden fazla emisyonu kapsayabilmeleridir. Özellikle emisyonların ölçülmesi konusundaki sınırlamaları, emisyon vergilerinin, katı atık yönetiminde doğrudan kullanılmaması sonucunu doğurmuştur. Bu sorunu aşmak için doğrudan emisyon vergilerinin yerine, aynı vergiler emisyonların dolaylı olarak izlenmesini ve hesaplanmasını sağlayabilecek unsurlar üzerine uygulanmaktadır. Uygulamada emisyon vergisi ile ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda etkilere sahip çok sayıda vergi söz konusudur. Başka bir ifadeyle, karbon emisyonu çok sayıda ülkede emisyon vergisi dışındaki uygulamalarla vergiye tabi tutulmaktadır. Dolaylı vergilemeler de dahil olmak üzere enerji ürünleri üzerinden alınan her türlü vergi bir tür 'gizli emisyon vergisi' olarak değerlendirilebilir.

Emisyon vergileri hava, su, ya da toprak kirliliğine yol açan emisyon ve gürültü miktarlarına göre bu kirliliklere yol açan atık kaynaklarına uygulanır. Bu harçların miktarı emisyonların insan sağlığına ve çevreye verdikleri zararla orantılıdır. Tablo 2, emisyon harçlarının ana amaç ve avantajlarını, başarılı olmaları için en uygun koşulları, kapsamı ve başarılı bir uygulamayı engelleyebilecek sınırlamaları göstermektedir (http 9).

Tablo 2: Emisyon Vergileri

Temel Amaç ve Avantajlar	En Uygun Koşullar	Kapsam-Başarı Potansiyeli	Sınırlama lar
-------------------------------------	------------------------------	--------------------------------------	--------------------------

- Kirliliği önleme ya da düşürme maliyetlerini azaltmak
- Uzun dönemde daha verimli teknolojilerin uygulanmasını teşvik etmek
- Gelir sağlama
- Çevre koruma sistemi yaratmak
- Sabit nokta emisyonları(emisyon kaynağının belli olması)
- Emisyonların kontrol ve ölçümünün yapılabilmesi
- Emisyonların azaltılması için gerekli teknolojilerin var olması
- Su – iyi ölçüm
- Hava ölçüm problemleri dolayısıyla *orta*
- Katı Atıklar- zayıf
- Gürültü uçaklar için yüksek, diğer taşıtlar için *-zayıf*
- Kontrol ve ölçüm problemleri fazla
- Eğer bu vergiden elde edilen gelir belirli bir amaç için harcanacaksa, bu dağıtım sisteminin iyi planlanması gereklidir. (Hedeflenen amaçlara ulaşılması için önemlidir).

Kaynak: [http 9: Çevre ve Orman Bakanlığı, Görev 3: Yerel Finansman 3a-Belediyelere Gelir Sağlanması, www.atikyonetimi.cevreorman.gov.tr/evsel/10.doc](http://www.atikyonetimi.cevreorman.gov.tr/evsel/10.doc) adresinden 18 Mart 2014'te alınmıştır.

Emisyon vergileri ayrıca, salınan sera gazı emisyonu birimi başına ödenen vergilerdir. Ancak, emisyon miktarının doğrudan ölçülmesi çok zor olduğundan uygulamada bu tür vergiler üç ana kategori altında sınırlar (Y. Vural, 2007: 1).

- Yandığında salınan karbon emisyonu miktarı ile orantılı olmak üzere her bir fosil yakıt başına alınan karbon vergileri;
- Havaya salınan her bir tonluk CO2 emisyonu için belirlenen CO2 vergisi ve

- Belirli bir enerji birimi başına salınan enerjidir.

İlk emisyon vergisi uygulaması karbon vergisi ile 1990 yılında Finlandiya kullanmıştır (Kulu, 2001: 50). Norveç'in 1991'de yürürlüğe koyduğu karbon vergisi sayesinde ülkedeki enerji santrallerinden çıkan karbon emisyonları yüzde 21 oranında azalmıştır.

Emisyon vergilerinin yavaş yayılmasının, ya da belli muafiyetler içermesinin nedeni sanayide adil olmadıkları ve rekabete zarar verdikleri kanısının oluşmasıdır.

1.4.2. Ürün Vergileri

Emisyonların doğrudan ölçümünün zor olduğu veya olası olmadığı durumlarda, ürün vergileri, emisyon vergilerinin yerini alabilmektedir. Bir ürün vergisi, ürünlerin içerdiği zararlı madde birimleri üzerinden toplanabileceği gibi, eğer öncelikli amaç söz konusu ürünün kullanımını azaltmak ise, bu ürünün her birimi başına da toplanabilir. Ürün vergileri, hammaddeler, ara malları ya da nihai ürünler üzerinde uygulanabilir. Nihai ürünler üzerine uygulandığında genellikle tüketim vergileri ya da son-ürün vergileri olarak adlandırılırlar. Kirlilik ile tüketici talebi arasında çok yakın bir ilişkinin olması durumunda bu tür tüketim vergileri daha uygun olabilmektedir. Hammaddelere ya da ara ürünlere uygulandığında bu tür vergiler, girdi vergileri olarak ifade edilmektedir (Kovancılar, 1998: 341-342).

Ürün vergileri; üretimi, kullanımı ya da bertaraf edilmesi sırasında çevreye zarar veren ürünler üzerinde uygulanan vergilerdir. Verginin miktarı, ürünün çevreye verdiği zararla orantılı olmalıdır. Amaç, üretim ve tüketiminin çevreye zarar verdiği ürün ve teknolojilerden daha az zararlı ürün ve teknolojilere geçişi teşvik etmektir (Çakmak, 2007: 43).

1.4.3. Vergi Farklılaştırması

Vergi farklılaştırması, çevreye zararlı olan ürünleri cezalandırarak bunların görece fiyatlarını değiştirir. Mevcut vergilerdeki çevreye ilgili hükümler, son yıllarda en çok kullanılan araçlardan biridir. Çevreye ilgili hükümler gelir vergilerinde, kurumlar vergisinde, genel satış vergilerinde, yakıt vergilerinde ve motorlu taşıt

vergilerinde ortaya çıkarılmıştır. Bu yaklaşım mali reformlar ya da vergilemede yeniden yapılanmaları gerektirir.

Farklı vergilemenin en yaygın örneğini çevresel zararı azaltmak için uygulanan akaryakıt vergi farklılaştırması oluşturur. Almanya, Finlandiya, Norveç, Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre gibi bazı ülkelerde motorlu taşıt yakıtı üzerine uygulanan farklı vergiler, kurşunsuz benzin kullanımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bunların etkileri oldukça sınırlı olsa da, yine de bazı ülkelerde bahsedilen farklı vergilendirmenin başlangıcı, kurşunlu benzin piyasasının ortadan kalkmasıyla aynı döneme rastlar (Yüksel, 2006: 42).

Kurşunsuz benzin piyasaya çıkararak kullanılmaya başladığında, ürünün pompa fiyatı, çevreye zararlı kurşunlu benzinle daha zor rekabet ediyordu (kurşunsuz benzin gerektiren katalizörlü araçların pek çok ülkede az sayıda olması da gerçekte bu rekabeti zorlaştırıyordu). Problemi çözmek için kurşunsuz benzinin perakende satış fiyatını önemli ölçüde ucuzlatarak tüketiciler için daha çekici hale gelmesini sağlayacak şekilde kurşunlu ve kurşunsuz benzin arasında bir vergi farklılaştırması yapıldı. Bunun sonucunda pek çok ülkede kurşunlu benzinin piyasa payı, kendisine rakip ve çevreyle dost olan kurşunsuz ürün lehine azaldı (http 10).

Yakıt tüketimini ve motorlu taşıt kullanımını caydırmak için motorlu taşıt vergileri de kullanılır. Avustralya, Japonya, Rusya, İtalya, Portekiz, Arjantin gibi ülkeler otomobillere yıllık vergiler uygular; fakat motorun beygir gücü, yakıt tüketim türü, araç ağırlığı ya da motor büyüklüğü gibi belli bir yakıt tüketim ölçütüne göre oranları değiştirir. Diğer yandan taşıt vergileri, daha düşük emisyonlu araçların kullanımını özendirmek için de tasarlanmıştır. Örneğin, Avusturya'da eğer taşıt bir katalitik değiştiriciye sahipse, yıllık taşıt vergisi daha düşüktür. Kenya'nın dizel motorlu taşıtlar üzerindeki vergisi, dizel olmayan motorlardaki verginin iki katıdır. Motorlu taşıtlar üzerindeki bu tür vergi avantajları, temiz otomobil satışlarının tahminlerin üzerine çıktığı Almanya örneğinin gösterdiği gibi iyi sonuç vermiştir. Farklı vergilendirme hali hazırda vergi sistemi içinde yer alışından dolayı, yönetim açısından yerleştirilmesi yeni bir verginin konulması ve uygulanmasına oranla daha kolaydır (Küçükkaya, 2008: 54).

Türkiye’de 1000 cc ve altı, 1000-1300 cc, 1300-1600 cc ‘ye vergi farklılaştırması yapılmıştır. Yaşlı aracın vergi yükü artmış, aracın silindir hacminin yanı sıra lüks olma derecesi de vergiyi etkilemektedir.

Genel satış vergileri ya da katma değer vergilerinde de farklılaştırma uygulamaları mevcuttur. Macaristan’ın katalitik değiştiricili araçlara daha düşük KDV uygulaması, Avusturya’nın geniş araçlara daha yüksek KDV uygulaması, Portekiz’in güneş enerjisi oluşturmak için kullanılan ekipmanlara daha düşük KDV uygulaması ve Arjantin’in bazı elektrik arzlarına daha yüksek KDV uygulaması genel satış vergilerindeki farklılaştırmaya örnektir.

Vergi farklılaştırmasının görüldüğü diğer bir alan da kömür, petrol ve doğalgaz gibi enerji üretiminin her birimi başına farklı miktarda karbon yayan fosil yakıtlardır. Enerji üretiminin her 1000 btu’su başına kömür 25.1, petrol 20.3, ve doğalgaz 14.5 gram karbon yaydığına göre, bu karbon yoğunluk rasyoları doğrultusunda, bir karbon vergisi oranı en yüksek kömür, sonraki en yüksek petrol ve en düşük doğalgaz üzerinde olmalıdır. Böyle bir vergi oranı farklılaştırması, vergi matrahına dahil edilmemiş fosil olmayan yakıtları fosil yakıtlara ikame ettireceği gibi, daha temiz fosil yakıtların daha kirli olan fosil yakıtlara da ikame edilmesine yol açacaktır (Küçükkaya, 2008: 55).

Yakıt vergileri, ulaşım ve enerji sektörünün yanı sıra gazyağının yoksul ülkelerde ısınma, aydınlanma ve yemek pişirmede kullanılması nedeniyle hane halkını önemli ölçüde etkileyen vergilerdir. Yakıt vergileri, temelde gelir elde etmek amacıyla alınırlar. Bu nedenle ülkelerin çoğunda çevreyi kirletici etkisi yüksek olan yakıtlar daha az vergilendirilirken diğerleri daha fazla vergiye tabi tutulmaktadır. Örneğin, petrol ürünlerinden ulaşım sektöründe kullanılan yakıtlar en fazla, endüstriyel alanda kullanılanlar daha az ve yemek pişirmede veya aydınlanmada kullanılan yakıtlar ise minimum düzeyde vergilendirilmektedir (Tekin ve Y. Vural, 2004: 329).

Farklı vergilendirmelere yeni vergiler yüklemek yerine hâlihazırdaki vergi sistemi içinde yapılan düzenlemeleri içermesi, yönetim açısından yerleştirilmesini oldukça kolaydır.

Çevre vergilerinin dünya uygulamasına baktığımızda, tüm ülkelerde ağırlıklı olarak farklı (diferansiyel) vergileme türünün uygulandığını görülmektedir. Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında Pigou tipi emisyon vergileri ve dolaylı çevre vergileri pek uygulanmazken, vergi farklılaştırmasının daha çok tercih edildiği dikkati çekmektedir. Avrupa ülkelerinde ise, çevre vergilerinin hemen hemen tüm türleri uygulanmaktadır. Özellikle Finlandiya, Hollanda, Norveç gibi ülkelerde çevre vergilerinin tüm çeşitlerinin uygulanması tesadüf değildir. Mevcut küresel ısınmadan en çok zarar gören, bu Kuzey Avrupa ülkeleridir (Küçükkaya, 2008: 55).

1.4.4. Vergi İndirimleri

Vergi indirimleri çevreye daha az zarar veren hatta çevreye faydalı, insan sağlığına daha çok önem veren teknolojileri desteklemek amacıyla kullanılır. Vergi anlamında fiyattaki bir artış, atık üretme talebinde daha küçük bir azalmaya neden oluyorsa gelir amacı, daha büyük bir azalmaya neden oluyorsa çevresel zararın azaltılması için teşvik yaratma amacı söz konusudur.

Avrupa Birliği'nde 90'lı yıllardan bugüne kadar havayı daha az kirleten araçlar için teşvik sistemleri uygulanmaktadır. Örneğin Almanya'da Euro 3, Euro 4 seviyesindeki egzoz emisyonlu araçların satış vergisinden benzinli araçlar için 307 avro, dizel araçlar için 614 avro indirim yapılmaktadır. Emisyon oranı 90gr/km'nin altında kalan benzinli araçların vergi indirim miktarı da 512 Euro'ya kadar çıkmaktadır ([http 11](http://11)).

Yine Avrupa ülkelerinden Avusturya'da ise yeni araçların alımında, satış ek vergisinde, kirlilik ve yakıt tüketim değeri kriter olarak yer alınmaktadır. Havayı daha az kirleten araçların ek vergisinde araç bedelinin maksimum yüzde 16'sına ulaşan bir indirim uygulanmaktadır. Yakıt tüketim miktarı az olan araçlar için vergi indirimi daha da yüksektir. Öte yandan dizel araçlar partikül miktarı 0,005 gr/km'den daha düşük olanlara 300 avro vergi indirimi yapılırken, partikül miktarı yüksek araçlara ise 150 ile 300 avro arasında daha yüksek satış vergisi uygulanmaktadır ([http 12](http://12)).

Bunun yanında Avrupa'da hibrid araçlara yüzde 50'ye varan vergi indirimleri uygulanmaktadır. Avrupa'da vergiler motor hacmine göre değil, emisyon değerlerine

göre belirlenmektedir. Düşük emisyon seviyesine sahip araçlar teşvik edilmektedir (http 13).

Vergi indirimleri firma ve kurumları standartlara uymaya ve kirliliği azaltıcı yöntemlere geçmeye özendirici farklılaştırılmış amacı belirli politikalardan oluşmaktadır. Kore'de etkinliği artıran, enerji sakınan, kirlenmeyi azaltıcı ve zararlı atıkları azaltan sistemler için Kore'de imal edilenlere % 10, ithal edilenlere %3 vergi indirimi sağlanmaktadır. Çevre koruyan yeni teknolojileri adapte eden firmalara Kore'de üretilenler için %50, ithal edilenler için %30 hızlandırılmış amortisman uygulanmaktadır (Güzel, 2014).

1.5. Çevre Kirliliğinin Önlenmesi ve Çevre Politikasında Kullanılabilecek Mali Araçlar

Çevre ile ilgili kuralların ilk düzenlenmeye başlandığı günlerden sonra geçen yaklaşık otuz yıllık bir sürenin ardından, zamanımızda çevre kirliliğini kontrol biçimi yeni bir anlayışa ulaşmıştır. Piyasa özendiricilerinin kullanılması suretiyle kirliliğin kontrolünü amaçlayan ve adına mali araçlar denilen bu yeni çevre kirliliği ile mücadele yöntemleri, belli bir teknolojinin kullanılmasını veya belli bir performansı, çevreye zarar verici nitelikteki bazı kimyasal maddelerin üretiminin yasaklanması, işletme izinlerinin verilmesi sırasında çevre ile ilgili standartlara uyma mecburiyetinin getirilmesi, çevreye zararlı kimyasal maddelerin ithali, depolanması ve satışı ile ilgili sınırlamalar ve yasaklamalar, arıtma tesislerinin kurulması mecburiyetinin getirilmesi gibi, kumanda ve kontrol araçları ile gerçekleştirmeyi öngören klasik yöntemlerden farklıdır (Özdemir, 2009: 12).

Bahsedilen araçların temel hedeflerinden biri, doğal kaynakların verimli kullanımı ve dağılımı için doğru bir fiyat oluşumunu sağlamaktır. Doğru bir fiyat, çevresel zararların marjinal maliyetinin, kirliliği azaltmanın marjinal maliyetine eşit olduğu fiyattır. Ancak bu noktada önemli bir sorun vardır. Eğer çevresel mal ve hizmetlerin pazarlanması veya çevreye verilen zararların maliyetlerine yansıtılması söz konusu değilse, doğru bir fiyat oluşumu da sağlanamayacaktır. Bu durumda uygun çözüm, çevreyi korumanın maliyetini, çevreye atılan kirleticiler için ödenecek fiyata eşitlemektir. Çevreye göre ayarlanmış böyle bir fiyat oluşumu, çevreye verilen zararları azaltmaya yönelik önemli bir teşvik olabilir (Değirmendereli, 2004: 495).

Sürdürülebilir kalkınma açısında bakacak olursak; sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi; her şeyden önce, insanların ve firmaların günlük yaşamda, üretim, tüketim, istihdam ve ulaşım gibi konulara ilişkin aldıkları kararların bu yönde olmasına bağlıdır. İşte mali araçlar, ilgili kişileri mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminde çevresel maliyetleri de göz önünde tutan tercihler yapmaya ve bu şekilde çevre lehine davranışlar sergilemeye yöneltir (Dündar ve Fişne, 2002: 123).

Mali araçların diğer gerekçelerine de bakıldığında; dışsallıklar mali araçların temelini oluşturmaktadır. Negatif dışsallıkların sonuçları insana ve çevreye ciddi zararlar vermektedir. Bu zararların önüne geçebilmek içinde dışsallıkların içselleştirilmesi gerekmektedir. İçselleştirme; yaptığı faaliyetler sonucu etrafa negatif dışsallık yayanların bunun sonucunda devlete vergi, harç, ödemesi veya ortaya çıkan bu dışsallığı gereken kaynakları sağlayarak ve gereken önlemleri alarak kendi bünyesine katmasıdır.

Teşvikler de mali araçların içinde yer almaktadır. Devlet çıkardığı teşvikler sayesinde çevre politikaları ve koruma önlemlerini uygulayabilir. Uygulanan teşvikler sayesinde üretici ve tüketiciler özendirilecek ve yararlanmak isteyenler gereken çevre önlem ve uygulamalarını yerine getirerek teşviki alacaklardır. Teknolojik gelişmeler ve yeni yapılanmalarda artış sağlanabilir. Üretici ve tüketiciyi ergiye dâhil ederek gelir artırılabilir. Çevresel öncelik için en etkin politikalarlardır. Toplumun çevre bilinci edinmesinde önemli rol oynamaktadır. Daha düşük toplam maliyet ve daha az kirlilik hedeflenmektedir.

Mali araçların oluşumunda kirleten öder ilkesi vardır. Bu ilkeyle ortaya çıkan kirliliğin, kirliliğe sebep olan kişi tarafından maliyetinin yüklenilmesi anlayışı benimsenmiştir. Bu ilke mali araçların çevre politikalarında özendirici ve gelir getirici olması nedeniyle çevre politikalarında kullanımını öngörmektedir.

Genel olarak, çevre politikası araçların seçiminde; çevresel etkinlik, ekonomik verimlilik, hakkaniyet (eşitlik), idari fizibilite, maliyet ve kabul görme gibi kıstaslar önemli rol oynamaktadır. Böylelikle ekonomik araçlar; maliyeti büyük oranda düşürme, kirliliği azaltmaya teşvik etme, esnekliği artırma, çevresel etkinlik sağlama ve finansal kaynak oluşturma gibi avantajları da bünyelerinde barındırırlar (Toprak, 2006: 154).

Mali araçların çeşitleri ise; çevresel vergiler, harçlar, kirletme hakkı, sübvansiyon ve fonlar, depozito-geri ödeme sistemi, vergi indirimleri, mevzuata uyma teşviki şeklinde sayılabilir.

1.5.1. Çevresel Vergiler

Mali araçlara bakıldığında en önemli uygulamanın çevre vergileri olduğu görülmektedir. Bu ekonomik araçlar içinde en yaygın ve etkin kullanıma sahiptirler. Emisyon nedeniyle katlanılacak maliyetlerin tam hesaplanamaması sonucu vergi oranı tam olarak belirlenememektedir. Bunun sonucu düşük vergi oranı teşvikten uzak, yüksek vergi oranı ise vergi kayıplarına yol açmaktadır. Böylece çevre vergilerine baktığımızda her ülke için sabit bir verginin olmadığı görülmektedir. Kirliliğin de her ülkede aynı seviyede olmamasından dolayı uluslararası ortak bir çevre vergisine rastlanmamaktadır. Ülkeler kendilerine uygun, kirliliği önleyici ve düzenleyici, oranlar ve vergiler tespit ederek vergiyi uygulamaktadır. Çevre vergileri aynı zamanda düzenleyici özelliğe sahiptirler. Mükellef üzerinde bilinçlendirici etki yaratarak, mükellefin tercihini ve alışkanlıklarını değiştirmeyi hedeflemektedir. Gelir amacı ikinci planda tutulmuştur. Mükellefin, çevreyi kirletici üretim ve tüketimden uzak tutulması hedeflenmiştir (Yavuz, 2011: 15).

Çevre politikası aracı olarak vergi salınması, bazı üretim ve tüketim davranışlarının çevreye negatif dışsallık saçtığı gerçeğine dayanmaktadır. Ekonomi teorisi bu gibi dışsallıkları sosyal maliyet olarak nitelendirmektedir. Bu gibi dışsallıklar tüketime konu olan mal veya hizmetler üzerine vergi konulması ya da sosyal maliyeti olan üretim sürecinin çeşitli aşamalarının vergilendirilmesi şeklinde içselleştirilebilir. Çevreye zararlı ekonomik faaliyetin vergilendirilmesiyle mükellef üzerindeki vergi yükü zarar verici davranışın azaltılmasına neden olacak şekilde arttırılır. Bu durumda vergi hasılatı da dışsallık yaratan ürünün fiyatı ve miktarı ölçüsünde artacaktır. Çevreye zararlı faaliyet üzerinde vergi yükünün artması, mükelleflerin söz konusu faaliyetle ilgili olarak kendilerine vergi avantajı sağlayacak alternatif üretim teknikleri ya da tüketim için ikame malları bulmaya itecektir.

Çevreye zararlı davranışları azaltmayı amaçlayan çevre vergilerinin özellikleri aşağıdaki gibidir:

- Çevre vergileri çevreye zararlı malların, hizmetlerin veya faaliyetlerin maliyetini arttırır.
- Üretici birimleri yeni üretim teknikleri geliştirmeye yönlendirerek teknoloji gelişmeye katkıda bulunur.
- Vergi gelirleri arttırılırken, işgücü ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azalmasıyla ekonomiye olumlu katkılarda bulunur (Yavuz, 2011: 15-16).

Piyasada üretilen bazı mal ve hizmetlerin, üreticilerin katlandıkları özel maliyetlerinin yanı sıra diğer üretici veya tüketicilere üzerinde kalan maliyetleri vardır (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2003: 25). Bu dışsallığa en büyük örnek çevre kirliliğidir. Dışsallığı önlemede piyasa başarısızlıkları nedeniyle çevre kirliliği konusunda kamunun bütün iktisadi sistemlerde, ekonomik, mali, hukuki ve idari tedbirlerine gereksinim duyulmaktadır. Kamusal önlemlerin başında da vergiler gelmektedir.

Düzenleyici vergiler, dışsal maliyete yol açan endüstrilerdeki aşırı üretimi önlemek ve sosyal açıdan etkin üretim düzeyini gerçekleştirmek için önerilir (Çelebi, 2003: 72).

Dışsal maliyetlerin bulunduğu durumda, bu dışsal maliyetler arz fonksiyonuna dâhil edilmezse, yani firmanın maliyet fonksiyonu sadece özel maliyetleri kapsıyorsa, vergiler piyasa dengesinin neden olduğu refahı azaltıcı etkileri ortadan kaldırır. Bu durum, ekonomide net refah artışına yol açan bir durumdur. Bu nedenle olumsuz dışsallıkların önlenmesinde, kamusal önlemlerin başında vergiler bulunmaktadır.

Vergiler; emisyon vergileri, emisyon miktarının ölçümünün zor olduğu durumlarda ürün vergileri, vergi farklılaştırması (çevreye uyumlu olanların daha az vergilendirilmesi), vergi indirimleri (çevreye duyarlı mamul alımında indirim sağlanması) şeklinde olabilmektedir (Kovancılar, 2000: 318-320).

1.5.2. Harçlar

Harçlar, çevrenin korunması ve kaynakların daha etkin kullanımı için uygulanan mali araçlardandır. Bilindiği üzere harcı, vergiden ayıran en önemli özellik belirli bir hizmet karşılığı alınmasıdır.

Çevre için harç, belirli bir bölgede kirletici tarafından çıkartılan zararlı maddeler için alınması gereken parasal karşılıklara denir. Kural olarak bu harç kirletici emisyonların azaltılması şeklinde bir reaksiyona yol açacaktır. Harçları bir anlamda “kirliliğin bedeli” olarak görenlerde vardır (Budak, 2000: 59). Uygulamada, emisyon harçları, ürün harçları, kullanıcı harçları ve idari harçlar şeklinde görülmektedir. Emisyon harçları ise, kirleticilerin havaya, suya veya toprağa salınması veya gürültü oluşturulmasına karşı konan harçlardır ve kirleticilerin nitelik ve niceliğine göre hesaplanırlar. Ürün harçları; üretim, tüketim veya atılmaları esnasında çevreye zarar veren ürünler üzerine konan harçlardır. Ürün harçları; emisyon harçlarının uygulanmasının uygun olmadığı durumlarda bunlar yerine kullanılabilir. Kullanıcı harçları; sağlanan ortak veya kamusal hizmetler için yapılan ödemelerdir (Dündar ve Fişne, 2002: 124). İdari harçlar ise kimyasal maddelerin kayıtlanması veya çevre standartlarının düzenlemesi ve uygulamaya konması amacı ile alınan harçlardır.

Harçlar genellikle yerel idarelerce toplanmakta ve toplanan gelir, yol açılan çevresel zararların giderilmesi ve tazmini amacıyla kullanılmaktadır. Fakat bu yöntemde çevreye zarar veren faaliyetlerin doğrudan sınırlanmasına ilişkin bir sonuç ortaya çıkmamaktadır. Aksine kirletici için, kirletme faaliyeti pahalılaştırılmaktadır. Şimdiye kadar dışarı yansıttığı maliyetler, bundan böyle firmanın kendi giderleri arasına girerek içselleşmektedir (Budak, 2000: 60).

1.5.3. Kirletme Hakkı

Kullanım alanı sınırlı sayıda ülkede olan ve ABD ‘de geniş kullanıma sahip olan bu araçlar, belli bir bölge için belirlenen kirlilik miktarının sınırlarına göre açık artırma ya da belirli bir ücret karşılığında kamu tarafından piyasaya satılmasıdır.

Sistem genel olarak Şu aŐamalardan oluşur: Kamu tarafından belli b6lgeler iÇin kirlilik miktarının belirlenmesi; firmalara, belirlenen toplam kirlilik miktarı őrercesinde, belirli bir zaman dilimi iÇinde őrevreye bırakabileceği kirlilik miktarının aÇık artırmayla satılması; kirletme hakkını satın alan firmanın, satın aldığı kirletme miktarından daha az kirliliğe yol aşması durumunda, hakkın kalan kısmını başka işletmelere satabilme olanağının tanınması. Bu Şekilde kirletme haklarının alınıp satıldığı bir pazar meydana getirilmiş olur (Değirmendereli, 2004: 504).

Bu uygulamayla hakları satın alan firmalar teknolojilerini geliŐtirmek zorunda kalacaktır. GeliŐen teknoloji ile daha az kirlilik oluŐacak ve daha az kirletme hakkı kullanılacaktır. Firmalar ellerinde kalan kirletme haklarını satıp gelir sağlayabileceklerdir. Daha az kirlettikleri iŐin bir sonraki hak alımında daha az hak satın alarak maliyetlerini dűŐtirebileceklerdir. B6ylece bu firmalar rakiplerine g6re piyasada avantaj sağlayacaktır ve diğer firmaları bu uygulamaya teŐvik edeceklerdir.

Kamunun elinden őrıkan kirletme hakları piyasaya bırakılmaktadır. Piyasa kendi pazarını oluŐurmakta ve haklar piyasada el deđiŐtirmektedir. B6ylece kamu diğer sűreler iŐin bir maliyette bulunmamaktadır. Satılan bu hakların kamu tarafından iyi denetlenmesi gerekmektedir. Belirlenen kirlilik limitinin aŐılması durumunda őrresel felaketler oluŐabilir. Hakların satılacağı b6lgenin iyi belirlenmesi ve o b6lgedeki piyasa bilgilerinin sağlam olması, piyasadaki firmalar arasında sorunu 6nleyebilir.

Kirletme hakları birtakım problemlere yol aŐabilir. İzin verilecek kirlilik dűzeyi 6nemli sorunlar oluŐturabilir. Bunun iŐin kirlilik dűzeyi iyi belirlenmeli ve kullanıcı sayısı buna g6re ayarlanmalıdır. Kirletme hakkının, őrer 6deyerek őrveyi serbestče kirletme olduđu anlayıŐı oluŐturulmamalıdır. Kirletme haklarının satımı sonucunda firmalar arasında da sorunlar oluŐabilir. Piyasa yeni girmeye őrıŐan firmalar, kirletici haklarının sınırlı olması ve daha 6nce kirletme hakkına sahip olan firmanın elinde bulundurduđu hak iŐin yűksek bir őrer istemesi sonucu yeni firma piyasaya girmeyebilir. Kirletici hakkının yűksek bir őrerden satılması sonucu piyasadaki gűŐlű firmalar bu hakları ele geŐirerek daha kűŐűk firmaların kapanmasına neden olabilir. Bu durumlarda, piyasada őrretim ve istihdam da azalmalara neden olarak ekonomiyi olumsuz etkileyebilir.

Kirletme hakları belli bölgelerde ve belli düzeyde kirlilikler için kullanılmaktadırlar. Sabit kirlilik kaynaklarını önlemede başarılıdırlar. Çevreyi aşırı kirleten ve insan sağlığını tehdit eden tehlikeli kirlilik durumunda kullanılmazlar (Yavuz, 2011: 18).

1.5.4. Sübvansiyon ve Fonlar

Sübvansiyon “devletin kişi ve kurumlara para, mal veya hizmet şeklinde yaptığı karşılıksız yardımlar olarak tanımlanmaktadır. Sübvansiyonlar izlenen kamu politikalarının sonucu olarak bir malın tüketici tarafından normalde ödenmesi gereken fiyattan daha düşük, tüketiciler tarafından alınan fiyattan ise daha yüksek belirlenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır” (Duran, 2010: 57).

Çevre kirliliğinin önlenmesinde diğer araçların etkisiz kalması halinde kamu otoritesi iki seçenekle karşı karşıya kalmaktadır. Kirlilik yaratan işletmeyi kapatmak ya da işletmenin devamına olanak verecek teknik koşulların gerçekleştirilmesi için gerekli mali desteği sağlamak. Kirleten firma sayısının sabit kaldığı varsayılırsa, bu takdirde etkin üretim düzeyi, kirletenlere kirletmemeleri için ödeme yapılması ile elde edilebilir. Bu yolla, kirletenin fiili üretim maliyeti yükseltilir ancak artan maliyet devletçe karşılanır (Duran, 2010: 58).

Sübvansiyonların uygulanma nedeni etkin kaynak dağılımını sağlamaktır. Sübvansiyonları bir gereklilik haline getiren ise dışsallıkların yaygın olmasıdır. Zira dışsal etkiler yaratan bir kararın alınmasında yasaların yaptırımını olmaması durumunda; dışsallıkların dikkate alınmaması, sosyal faydası olan mal ve hizmetlerin yetersiz düzeyde üretilmesine neden olurken, sosyal maliyeti olan bazı mal ve hizmetlerin ise aşırı üretimine neden olabilir. Genel olarak sübvansiyonlarla ilgili olarak iki temel gerekçe öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi; sübvansiyonların gelir dağılımının yeniden düzenlenmesinde araç olmasıdır. İkincisi ise sübvansiyonların değişik şekillerde piyasa mekanizmasının aksaklıklarını gidermede kullanılmasıdır. Sübvansiyon programlarının kaynak dağılımı üzerindeki etkisinin anlaşılması sübvansiyonların ekonomi üzerindeki toplam etkisinin ölçülebilmesi ya da anlaşılabilmesi için gereklilik ifade etmektedir. Sübvansiyonların kaynak dağılımına etkisinin ölçümü, etkilerinin diğer mal gruplarına ya da piyasalara sıçrayacak kadar büyük olduğu durumlarda sorun yaratmaktadır. Bunların dışında

çevre kirliliği ile mücadele de sübvansiyonların kullanılmasının diğer bir gerekçesi de, çevre kalitesinde meydana gelebilecek bir olumlu iyileşmenin pozitif dışsallık olduğu düşüncesidir. Bu nedenle de sübvansiyonlar kirlenme vergilerine alternatif araçlar olarak görülmektedir (Duran, 2010: 57-58).

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla uygulanabilecek sübvansiyonlar, hem dışsallığa neden olan üreticilere hem de bu dışsallıktan etkilenen üretici veya tüketicilere verilebilir. Sübvansiyonun hangi tarafa verildiğine bağlı olarak sonuçları da değişebilmektedir. Çoğu kez kirliliğin kontrolünü amaçlayan sübvansiyon uygulaması ile kirlilik yaratan firmaların arıtım tesislerini kurması için kredi sağlanması veya arıtma giderlerinin vergiden indirilebilmesi gibi politikaları kapsayabilir. Bu yöntemin etkin bir şekilde işleyebilmesi için, arıtma tesislerinin kurulduktan sonra da denetiminin etkin yapılması gerekir. Ayrıca sübvansiyon ya da kredi alanların yaratılan kirliliğe en etkili yollarla çözüm üretebileceği yönünde garanti de yoktur. Bu yöntemin kullanılmasında firmalara sağlanacak olan araştırma ve geliştirme yönündeki destekler uzun dönemde daha etkin sonuçlar sağlayabilir. Ancak gerek firmaların gerekse kamunun yaklaşımın çok olumlu olduğunu iddia etmek ve var olan araştırma geliştirme faaliyetlerinin de istenilen doğrultuda sonuçlar yarattığını söyleyebilmek mümkün değildir (Duran, 2010: 58-59).

Sübvansiyon ve fonlar, ekonomik araçların etkin olmaması durumunda işletmelerin kullandıkları teknolojiyi çevreyle uyumlu hale getirmek için yapılmaktadır. Yapılan bu yardımlar devlet hazinesinden ödenebileceği gibi fonlar veya düşük faizli krediler şeklinde de olabilmektedir (Kayır, 2003: 329).

1.5.5. Depozito-Geri Ödeme Sistemi

Depozito sistemi, çevreye zarar verme potansiyeli taşıyan ürünlerin satışı üzerine bir fiyat konulması ve ödenen bu ek fiyatın, belli koşulların yerine getirilmesi durumunda iade edilmesi esasına dayanır (Değirmendereli, 2004: 503).

Çevreyi kirlileme potansiyeli bulunan ürünleri satın alanlara kullandıkları ürünü veya onun teneke kutu, cam şişe gibi ambalajını geri dönüştürülmek üzere belirtilen bir yere teslim ettiği zaman geri almak koşuluyla ek bir fiyat

ödettirilmektedir. Depozit-geri ödeme sistemi ile çevreye zarar veren ürünlerin üretim sürecine yeniden dâhil edilmesi veya yeniden kullanılması sonucunda çevresel kaynaklar üzerindeki aşırı tüketim baskısı azaltılmış olmaktadır (Dağdemir, 2003: 178).

Geri dönüşümü, doğal kaynaklar ve çevre koruma açısından önemli olan atıkların toplanmasını özendirmek amacı ile uygulanan depozito sistemi bilinen en yaygın uygulamadır. Birçok ülkede de yürürlükte olan cam şişe ya da teneke kutularının iade edilmesi bu uygulamaya örnektir.

Bu sistem, çevreye zarar veren ürünlerin kullanımını caydırıcı etkisi ve ürünlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde ortadan kaldırılmasını teşvik etmesi açısından yararlı olmuştur (Değirmendereli, 2004: 503).

1.5.6. Vergi İndirimleri

Çevreyle dost üretim ve teknolojilerde vergi indirimi uygulama suretiyle hem üreticinin hem de bunun fiyatlara yansması sonucunda tüketicinin özendirilmesi uygulamasıdır (Akdur, 2005: 40).

Devlet tarafından çevreyle uyumlu teknoloji edinmek isteyen işletmelere yapılacak olan vergi indirimleri de işletmeler için kaynak oluşturmaktadır. Vergi indirimleri gelir ve kazançları doğrudan etkilemektedir.

Örneğin Almanya'da çevre korumaya yönelik yatırım yapıldığında, bu yatırımın maliyeti birinci yılda %60, takip eden 5 yıl içerisinde de tamamen vergiden indirilebilmekte ve bu olanak da yatırımcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Budak, 2000: 62).

1.5.7. Mevzuata Uyuma Teşviki

Mevzuata uyuma teşviki, mevzuat ile doğrudan bağlantılı tek ekonomik araçtır. Mevzuata uymamanın çeşitli yollarla cezalandırıldığı bu yöntemin amacı, çevreyi kirleterek üretim yapmayı ekonomik açıdan verimsiz kılmak ve üretimin çevre faktörünün dikkate alınarak yapılmasını teşvik etmektir.

Buradaki amaç; belirlenen ölçütlerde üretimi çevreye göre yapmak ve gereken önlemleri almaktır. Mevzuata uymama durumunda vergiler kullanılır. Mevzuata uymayan ve çevreye zarar veren üreticilerden alınır.

Uygulanan bu cezalar kişinin mevzuata uyması için ekonomik bir neden oluşturur. Bu aracın iki çeşit uygulaması vardır. Bunlar mevzuata uymama cezası ve performans tahvilleridir. Mevzuata uymayan kişilerin çevreyi kirlettikleri için ödedikleri paralardır. Performans tahvilleri çevreye zarar verme potansiyeli olan bir faaliyet öncesinde kamusal otoritelere yapılan ödemelerdir. Bu araç kişileri belirlenen çevre standartlarına uymaya zorlar ve çevrenin sürdürülebilir düzeyde kullanılmasını teşvik eder. Dönem sonunda çevreye zarar vermediğini kanıtlayan bireyler ya da firmalar tahvillerin bedelini geri alırlar. Eğer çevreye zarar verirlerse kamusal otorite tahvillerin bedelini çevreye verilen zararı iyileştirme amacıyla kullanacaktır. Ancak tahviller yüksek yönetim maliyetleri ve çevreye verilen zararı denetlemekteki zorluklar nedeniyle diğer iktisadi araçlara nazaran daha az kullanılır (Yavuz, 2011: 20).

Teşvikler; teknolojik gelişmelerin çevreye uyarlanması ve çevre vergilerinin etkilerinin artırılması için kullanılırlar. Çevre konusunda büyük harcamalar yapan firmaları korurlar ve diğer firmaları da bu uygulamalara özendirirler.

Belirli kaynaklardan elde edilen gelirlerin, çevresel amaçlar için kullanılmasıyla çevresel fonlar oluşmaktadır. Buradaki amaç, fondaki kaynakları çevre için kullanarak çevrenin korunmasının sağlanmasıdır. Fonların gelirleri, kirleten öder ilkesinde toplanan paralarla oluşturulmaktadır.

Örnek olarak Rio Konferansı'nda oluşturulan Global Çevre Fonu verilebilir. Bu fonun amacı, çevreyi en fazla kirleten gelişmiş ülkelerden toplanan paraları, gelişmekte olan ve finansal problemler yaşayan ülkelerin çevre sorunlarında kullanılmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE VERGİLERİ

Devletin üstlenmiş olduğu kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için yapmak zorunda bulunduğu kamu harcamalarının finansmanı kamu gelirlerinden sağlanmaktadır. Kamu gelirlerinin en büyük bölümünü ise vergiler oluşturmaktadır. Vergilerin klasik amacı olan malî amaç, devletin üstlenmiş olduğu kamu hizmetlerinin gerektirdiği kamu harcamalarının finansmanını karşılamayı ifade etmektedir. Vergilerin malî (fiskal) amacı olarak ifade edilen bu amaç, vergilerin tarihî gelişim süreci içinde daima rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle, vergilerin eski amacı, devlet hazinesinin ihtiyaç duyduğu gelirin karşılanmasıdır.

Ancak günümüzde vergilerin bu klasik amacı değişime uğramıştır. Artık kamu giderlerini karşılama amacı yanında, ekonomik ve sosyal yapı ile ilgili çeşitli etkilerin oluşturulması amacıyla da vergilere başvurulabilmektedir. Bu, maliye politikasının bir gereğidir. Modern anlamda maliye politikasının doğuşu, 1929-1930'da dünyada meydana gelen büyük ekonomik kriz ve bu krizin yol açtığı anlayış değişimine bağlanmaktadır. Maliye politikası amaçlarına ulaşmada en önemli araçlardan biri olan vergiler aracılığıyla ülkenin genel, sosyal, ekonomik ve malî yapısı üzerinde etkili olmaya çalışılmaktadır (Akdoğan, 2009: 474).

Bu anlayış değişimine paralel olarak, genel itibarıyla 1929-1930'dan sonra, kişilerin tercih ve davranışlarını etkilememeyi ifade eden tarafsız vergi görüşü, yerini müdahaleci ve düzenleyici vergi anlayışına bırakmıştır. Buna göre vergiler aracılığıyla devletin amaçladığı çeşitli etkilerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Vergiler artık sadece devlete gelir etmeye yönelik olarak, malî amaçla alınmamaktadır. Vergiler, devletin gerçekleştirmeyi amaçladığı çok çeşitli alanlarda düzenleyici ve yönlendirici nitelikte önemli bir fonksiyon ifa etmeye başlamıştır.

Ancak vergiler, her ne kadar sadece malî amaçla alınmasa bile, aslında malî amaç her zaman için geçerliliğini sürdürmektedir. Ayrıca, sadece malî amaçla alınan vergilerin bile, gelir elde amacından başka sonuçlar doğurabilmesi mümkündür. Ancak burada bir verginin alınmasındaki temel amacın ne olduğunun tespiti

önemlidir. Bazı vergilerin doğrudan malî amaçla uygulanmasına rağmen, bazı vergiler malî olmayan sebepler ön planda tutulmak suretiyle uygulamaya konulmakta ve bunlardan elbette ki gelir elde edilmesi yani malî amacın ortaya çıkması da söz konusu olmaktadır. Vergilemenin birey davranışlarında etkili olması, birey davranışlarında özendirme veya caydırma yöntemlerini kullanarak etkili olması, yönlendirici vergilendirmeyi ifade etmektedir. Yönlendirici vergilendirmenin birçok kullanım alanı vardır. Kültürel amaçlar, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, nüfus planlaması, bağımlılık yapan maddelerin kullanımının önlenmesi bu sebeplerden bazılarıdır.

Küresel ısınmanın yarattığı iklim değişimi, hava kirliliği, ses kirliliği(gürültü), ozon tabakasına zarar veren gazların salınımı, çevreye zararlı çeşitli atıklar, kimyasal maddeler, ulaşım ve enerji kaynaklı emisyonlarla mücadele edilmesi gereğinin gündemden güne artması gibi unsurlar çevre vergilerinin düzenleyici etkilerine duyulan ihtiyacı şiddetlendirmiştir. Bu doğrultuda günümüzde gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde yeni çevre vergileri getirilmesi eğiliminin sürdüğü görülmektedir (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 6).

Bu bölümde öncelikle Türkiye’de çevre vergisi olarak değerlendirilen bazı vergilere değinilecektir. Daha sonra ise; Türkiye’de çevre vergilerinin gelişimine ve vergi gelirleri dışında kalan diğer çevresel kamu alacaklarına bakılmıştır. Bu bölümün son kısmında ise yeşil verginin kavramı tarihsel süreci ve bazı Avrupa üye ülkelerde ki uygulamaları ile Türk vergi sisteminde yeşil vergiler ile ilgili düzenlemelere değinilmiştir.

2.1. Türkiye’de Çevre Vergisi Olarak Değerlendirilen Bazı Vergiler

Türk vergi sistemi vergi gelirlerinin kompozisyonu bakımından incelendiğinde gelişmiş ülkelerdeki yapıdan oldukça farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye’de çevre vergisi olarak değerlendirilebilecek vergiler, toplam hasılat içinde önemli bir paya sahip olsa da, çevresel amaçlara yönelik bir uygulama söz konusu değildir. Bu vergiler, beyaz eşya, tütün ve tütün mamulleri, petrol ürünleri, motorlu taşıt araçları gibi çevreye zararlı mallar üzerinden alınan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), benzer şekilde motorlu taşıt araçları üzerinden alınan bir servet vergisi olan Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) ve

son olarak merkezi yönetim gelirleri içinde yer almayan, belediyeler tarafından toplanan Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV)'dir.

1970'li yıllarda daha gözle görülür hale gelen çevre sorunlarının çözümüne yönelik çabalar Birleşmiş Milletler, OECD, AB ve diğer gönüllü kuruluşların öncülüğünde zamanla artmış ve çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. 1970 ve 1980'in ilk yıllarında yasal düzenlemeler yoluyla kumanda ve kontrol edici düzenlemeler özelliğinde araçlarla yapılan mücadele yöntemleri, 1980'lerin sonundan itibaren yerini çevre vergileri gibi piyasa temelli mali ve ekonomik araçların kullanıldığı yöntemlere bırakmıştır. Mali ve ekonomik araçlar, AB başta olmak üzere birçok ülkede yaygın olarak kullanılmaktadır. Ülkelerin çevre vergilerine verdiği önemin bir göstergesi olarak çevre vergilerinin toplam vergiler içindeki payına bakılmaktadır.

Düzenleyici vergiler sınıfına dâhil edilen ve genellikle dolaylı vergi niteliğinde uygulanan çevre vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı, OECD ülkelerinde, Türkiye hariç tutulduğunda % 3-10 arasında değişmektedir. Türkiye'de çevre vergisi olarak nitelendirilebilecek vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı ise % 17 ile OECD ülkeleri arasında en yüksek rakamı teşkil etmektedir (Özdemir, 2008: 361-362).

Bu durum Türkiye'nin çevre vergilerine verdiği önemin bir göstergesi olmaktan çok vergi sisteminin yapısından kaynaklanan bir dengesizlik olarak değerlendirilmelidir. Şimdi Türkiye'de uygulama alanı bulan Özel Tüketim Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Çevre Temizlik Vergisine bakılıp bu vergileme politikalarının çevreyi koruyucu yönlerinin ne denli etkili olup olmadıklarına değinilecektir.

2.1.1. Özel Tüketim Vergisi

Özel Tüketim Vergisi, dünya uygulamalarında olduğu gibi Türkiye'de de dolaylı vergiler arasında ağırlığı yüksek, uygulanması kolay bir vergidir. Sağladığı hasılat bakımından hemen her ülkede tercih edilen bu vergi, sağlıkla ilgili ve çevresel etkileri nedeniyle de cazip bir araç haline gelmiştir. AB ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke, mevcut vergi sistemlerinde yer alan ÖTV uygulamalarını çevresel hedefler doğrultusunda düzenlemeyi başarmışlardır. Türkiye'de ÖTV uygulaması ise

önemli bir vergi reformu sayılmakla birlikte, çevresel amaçlar dikkate alınarak belirlenmemiştir. Ancak, çevresel amaçla uygulamaya konulmamış olsa da, ÖTV uygulamasının çevre üzerinde birtakım etkileri mevcuttur. Tezin bu kısmında öncelikle ÖTV'nin çevresel niteliğine değinilecek, ardından Türkiye uygulaması genel hatlarıyla anlatılacak ve son olarak Türkiye uygulaması çevresel nitelik bakımından değerlendirilecektir.

Özel Tüketim Vergisi, genel vergileme rejimi dışında, belirli malların bazı ekonomik ve sosyal gerekçelerle ayrıca vergilenmesine dayanan bir uygulamadır. Başlangıçta tamamen gelir elde etme düşüncesi ile başlatılmış olmakla birlikte, zamanla tüketici davranışlarını etkileme gibi işlevsel kullanımına yönelik fikirler de doğurmuştur (Bulut ve Kırıcı, 2008: 26). Bir kısım tüketim mallarına ait talebin fiyat esnekliğinin çok zayıf olması, bu ürünleri her zaman ve her yerde hazine için verimli bir gelir kaynağı kılmaktadır. Bununla birlikte, halk sağlığı ve çevrenin korunması gibi sosyal gerekçeler de genel tüketim vergilerinin yanı sıra özel tüketim vergilerinin uygulanmasını meşru kılmaktadır.

Özel tüketim vergilerinin sosyal refahı arttıracığına olan inanç, ÖTV uygulamalarının genel gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum gelir vergisinin etkinlik ve adalet yönünden optimal olmadığı durumlarda geçerlidir. Ekonomik ve mali yönden önemli olan diğer gerekçe ise ÖTV'nin dışsallıkların çözümüne yönelik işlevinin olmasıdır. Alkollü içki, tütün ve çevre kirliliği doğuran malların vergilemesi, oluşan bu dışsallıkların içselleştirilmesi amacına hizmet etmektedir (Çapar, 2004: 121).

Özel tüketim vergilerinin çevresel niteliği, konusuna giren ürünlerin tüketimini ve üretimini etkilemesi bakımından ortaya çıkmaktadır. Çevresel dışsallıkların içselleştirilmesine yönelik elverişli bir mali araç olması gelişmiş ülkelerdeki tercih nedenidir.

Dünya uygulamalarına bakıldığında özel tüketim vergileri mali amaçların yanı sıra, enerji tasarrufundan taşımacılığa ve çevreye kadar birçok alanda tüketici tercihlerini etkilemek için kullanılmaktadır. OECD ülkelerinde alkollü içecekler, mineral yağlar ve tütün mamulleri, AB ülkelerinde ise alkol ve alkollü içecekler, işlenmiş tütün mamulleri ve enerji ürünleri ÖTV kapsamında vergilendirilen üç ana

ürün grubudur (Bulut ve Kırıcı, 2008: 32). Bunların dışında çok sayıda mal ve hizmet bu verginin kapsamına alınabilmektedir. AB ülkelerinde, seçilen mal ve hizmetler ortak gerekçe olarak halk sağlığının korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve enerji tasarrufu sağlanması amaçlarına yöneliktir (Batirel, 2002: 5). Özellikle bu ülkelerde özel tüketim vergileri çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak uygulanmakta ve konusuna giren ürünler bakımından çevre vergisi niteliği ön planda olmaktadır.

Türkiye uygulamasında ise mali amaç temel gerekçe olmakla birlikte, çevre kirliliğinde önemli rolü olan ürünlerin vergilendirilmesinin tüketim ve üretim tercihlerinde çevre lehine meydana getireceği potansiyel etki Özel Tüketim Vergisine çevresel bir nitelik kazandırmakta, bu özelliği ve hasılatının büyüklüğü bu verginin öncelikle incelenmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim çevresel amaçlara dolaylı olarak hizmet eden Türkiye ÖTV'si, OECD'nin tanımına göre çevre ilişkili vergiler kapsamında değerlendirilmektedir.

ÖTV'nin konusuna giren ürünler 4 ayrı liste halindedir. I no'lu listede benzin, motorin, fueloil, doğalgaz gibi petrol ürünleri, II no'lu listede motorlu taşıt araçları, III no'lu listede alkollü ve alkolsüz içecekler ile tütün ve tütün mamulleri ve IV no'lu listede elektronik ürünler, beyaz eşyalar ve lüks tüketim maddesi olarak nitelendirilen bazı ürünler yer almaktadır (Bilici, 2007: 238-240).

Türkiye'de ÖTV'nin kapsamı, Avrupa Birliği ÖTV uygulamasına göre oldukça geniş tutulmuştur. AB'de genel olarak sağlığa ve çevreye zarar veren maddelerin, malların vergilendirilmesi söz konusu iken, ülkemizde bu nitelikte olmayan malların da vergi kapsamına alındığı görülmektedir. Bu özelliğiyle ÖTV daha çok bir genel tüketim vergisi niteliği arz etmektedir (Bulut ve Kırıcı, 2008: 42).

Önemli bir husus, Türkiye ÖTV'si içinde yer alan motorlu taşıtlar ve çeşitli tüketim mallarının AB ÖTV'si kapsamında olmamasıdır (Bilici, 2007: 239). Motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV advalorem (değer) esasına göre belirlenmiştir. Binek otomobilleri için, yürürlükten kalkan taşıt alım vergisinde taşıtın ağırlığı dikkate alınarak belirlenen vergi miktarı, yerini silindir hacmine göre artan oranlar üzerinden alınan vergi oranlarına bırakmıştır. Bu uygulamanın tüketiciler üzerinde, silindir hacmi küçük, daha az yakıt tüketen ve eski araçlara göre çevreyi daha az kirlüten

yeni araçların alınması yönünde bir teşvik unsuru oluşturduğu söylenebilir. Ancak verginin kapsamına sadece yeni motorlu taşıt tesliminin girdiği göz önüne alındığında, kullanılmış motorlu araç teslimlerine olan talebin daha fazla olması da beklenebilir. Bu durumda ise ülkemizde motorlu araç tesliminde ÖTV uygulamasının çevre kirliliği üzerindeki olası etkileri belirsizleşmektedir. Ülkemizde petrol ürünleri üzerindeki vergi yükünün oldukça yüksek olmasına rağmen motorlu kara taşıtları sayısının her geçen yıl artması da bu belirsizliği arttıran diğer bir husustur (Bilici, 2007: 239).

“AB ÖTV uygulamasında doğalgazın sanayide kullanılması vergi dışında bırakılırken, elektrik ve kömür tüketimi vergi kapsamındadır. Enerji ürünleri ve elektriğin taşıtlarda ya da ısınma amaçlı kullanımlarında vergilendirilmesi, hammadde ya da bazı kimyasal işlemlerde kullanılması gibi durumlarda ise vergilendirilmemesi temel prensibine dayanan bu uygulama, AB'nin 1.1.2004 tarihinde yürürlüğe giren 2003/96/EC Konsey direktifi ile kalkınma ve/veya rekabet amaçlarının göz önünde bulundurulması suretiyle enerjinin vergilendirilmesi konusunda özel stratejiler geliştirmenin bir gereği olarak başlatılmıştır” (Öz, 2006: 8).

Avrupa Birliği'ne göre kapsamı geniş tutulan Türkiye ÖTV uygulamasında ise doğalgazın bina ve taşıtlarda kullanılmasının yanı sıra sanayide kullanılması durumunda da vergi alınmaktadır. Ayrıca, elektrik ve kömür tüketimi ÖTV kapsamına girmemektedir (Bilici, 2007: 240). Fosil yakıtlar arasında en çok kirliliğe sebep olan kömürün AB'de vergi kapsamında olması, ÖTV'nin amaçlarından biri olan çevre kirliliğini önleme konusunda büyük fayda sağlamaktadır. Ülkemizde ise ÖTV, çevre kirliliğini önleme amacına yönelik olarak kullanılmadığı gibi, bu yönüyle, AB ülkelerindeki uygulamanın tam tersi bir şekilde, çevre kirliliğini adeta teşvik etmektedir.

2.1.2. Motorlu Taşıtlar Vergisi

MTV özel bir matrah yapısına sahiptir. Vergilemede kriter olarak taşıtların yaşları, silindir hacimleri, ağırlıkları, lükslük dereceleri, yakıt sistemleri ile yakıt türü kullanılmaktadır. Vergi miktarları bu kriterlere göre değişmektedir. Kanun bu

kriterlere göre aracın değerinin artıp azaldığını varsayarak, vergilendirmeyi de buna göre yapmaktadır (MTV Kanunu).

Çok genel hatlarıyla ortaya konulan MTV'nin, konuları ve yapısı itibariyle çevresel hedefler için kullanımı oldukça elverişli bir vergi olduğu bilinmektedir. Bu açıdan Türk vergi sistemindeki uygulamasına bakıldığında, söz konusu verginin herhangi bir çevresel hedef ve amaç gütmeyeği görölmektedir. Vergi miktarının artış ve azalışında, aracın çevreye zarar verme potansiyeli göz önünde tutulmamıştır. Kabul edilen kriterler, tamamen aracın değerine yönelik olarak belirlenen kriterlerdir. Bu bakımdan MTV'nin çevresel amaçlara hizmet etme bakımından herhangi bir özelliği bünyesinde barındırmadığı söylenebilir (Değirmendereli, 2003: 124).

Çevre ile ilgili vergilerden motorlu taşıtlar vergisinin gelişmiş ölkelerdeki uygulaması ile ölkemizdeki uygulaması karşılaştırıldığında ise, birçok Avrupa ölkesinde motorlu taşıtların vergilendirilmesinin motorlu taşıtların emisyon özelliklerinin göz önüne alınarak düzenlendiği görölmektedir. Daha çok hava kirliliğine neden olan motorlu taşıtlar daha fazla vergiye tabi tutulmaktadırlar. Türkiye'de ise motorlu taşıt vergileri arabanın ağırlığı, silindir hacmi ve yaşını yansıtacak şekilde uygulanırken, 2002'deki yasal düzenleme ile motorlu taşıtlar sadece silindir hacmine ve yaşlarına göre vergilendirilmeye başlanmıştır. Bu uygulamaya göre araçların yaşı arttıkça, vergileri düşmektedir. Ancak eski araçlar sahip oldukları eski teknoloji sonucunda daha fazla çevre ve/veya hava kirliliğine yol açtıklarından, daha fazla vergiye tabi tutulmalıdırlar (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 22).

MTV, çevreyi korumadığı gibi bir takım olumsuzlukları bünyesinde barındırmaktadır. Taşıtların yaşları ile ters orantılı olarak vergilendirilmesi bunlardan biridir. Taşıtların yaşları artıkça çevreye daha çok zarar vermeye başlayacaklardır. Motor ve egzoz çevreye zararlı gaz salacaklardır. Yeni taşıtlar ise son teknolojiye sahip olduklarından çevreye daha az zarar vereceklerdir. Bunların bilinmesine rağmen; MTV yaşı ilerlemiş taşıtlardan daha az, yeni taşıtlardan ise daha fazla vergi almaktadır. Bu da tüketicileri yeni teknoloji kullanmaktan uzaklaştırarak eski araçları almaya itmektedir. Hurda ve eski araçların toplanmasıyla ilgili yasa çevrenin faydasına gibi gözükse de, MTV ile çakışmaktadır. Devlet, eskimiş ve ömrü dolmuş

araçları piyasadan toplarken hem karayollarına hem de çevreye katkıda bulunmaktadır ama eski aracını hurdaya veren yenisini alamamaktadır. Tüketiciler yeni teknolojiye geçmemekte ve eski taşıt almaya devam etmektedir. Sonuçta çevre için değişen bir durum olmamaktadır (MTV Kanunu).

LGP fiyatlarının artması sonucu çevreyi daha az kirleten bu yakıtın tüketiminin azalması, çevreye zarar vermektedir. Çevreyi daha az kirleten yakıtların kullanımını teşvik edilmelidir.

MTV, servet üzerinden alınan bir vergi haline gelmiştir. Eşitlik ilkesine uygun davranılsa da eğer amaç çevreyi korumaksa bu ilkedan sapılabilir. Geliri yüksek olan tüketici pahalı ve çevreyi koruyan bir taşıt alıyorsa, teşvik amaçlı olarak daha az vergilendirilebilir. Böylece yeni teknoloji kullanımının artışı sağlanabilir ve çevreye daha az zarar veren taşıtların sayısı artabilir.

2.1.3. Çevre Temizlik Vergisi

Çevre Temizlik Vergisinin yasal dayanağını, 24.7.1993 gün ve 21647 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 3914 Sayılı Kanun oluşturmaktadır. 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'na Mükerrer 44. madde eklenmesini öngören bu yasa, ÇTV esaslarını düzenlemektedir. 44. madde ile ÇTV 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'na eklenmiş olup, bu düzenleme ülkemizde uygulanmakta olan vergi sisteminde çevre ile ilgili düzenlenmekte olan ilk vergi örneğini oluşturma özelliğine sahip olmaktadır.

2464 Sayılı Kanununun mükerrer 44. maddesinin birinci fıkrasında, verginin konusu ve kapsamı yer almaktadır. Tek maddeden oluşan bu verginin ilk fıkrasında belediye ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden (katı atık toplama ve kanalizasyon hizmetlerinden) yararlanan konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binaların ÇTV' ye tabi olacakları belirtilmiştir. Böylece verginin konusu, katı atık toplama ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanma olarak belirlenmiştir (Yıldız, 2006: 113).

Ülke içinde kırsaldan kentlere göçün artması ve hızlı nüfus artışı sonucu belediyelerin nüfuslarında artışlar görülmüştür. Bu nüfus artışıyla birlikte

belediyelerin hizmet alanları da genişlemiştir ve belediyeler maddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Belediyeler bu hizmetleri yerine getirmek için ek gelirlere ihtiyaç duymuşlardır. Artan nüfusla birlikte çevre sorunları da artış göstermiştir. Çevre temizlik hizmetlerinin daha iyi olması için hizmetlerden yararlanan kişilerden bir karşılık alınması zorunlu hale gelmiştir. Çevrenin korunması için gereken kaynakların sağlanması, vatandaşlarda çevre bilincinin oluşturulmak istenmesi ve elde edilen gelirin yine çevreye kullanılması için ÇTV' ye ihtiyaç duyulmuştur ve yürürlüğe konmuştur.

25.12.2003 tarih ve 5035 Sayılı Kanun'un 41. maddesiyle 2464 Sayılı Kanun'un mükerrer 44. maddesinde çevre temizlik vergisi ile ilgili bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Mükerrer 44. maddenin önceki halinde katı atıklar için ve sıvı atıklar için ayrı ayrı çevre temizlik vergisi alınması kabul edilmişken, değişiklikten sonra artık bu ayırım ortadan kaldırılmış ve tek bir çevre temizlik vergisi alınması kabul edilmiştir. Verginin hesaplanmasında konutlar ile işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar ayrı ayrı ele alınmış, konutlar için çevre temizlik vergisinin miktarı konutlarda kullanılan su tüketim miktarına bağlanmıştır. Önceki düzenlemede katı atıklar için bir tarife düzenlemiş ve sıvı atıklar içinde kullanılan su miktarına bağlı olarak vergi miktarının belirlenmesi yetkisi belediye meclislerine bırakılmıştı. Tek bir verginin kabulüyle birlikte, konutlar için su tüketimine bağlı olarak verginin miktarı belirtilmişken, tarife uygulaması işyerleri ve diğer binalar için devam ettirilmiştir. Önceki düzenlemede, verginin yasallığı ilkesine aykırı olarak belediye meclislerine bırakılan sıvı atık çevre temizlik vergisinin miktarını belirleme yetkisi kaldırılarak, vergi miktarı bu ilkeye uygun bir şekilde kanunla düzenlenmiştir (Tosuner ve Tekbaş, 2004: 44).

Çevre vergisi, Belediye Gelirleri Yasası içinde yer alan tipik bir yerel yönetim vergisidir. Ancak Maliye Bakanlığı, bu mükellefiyetle ilgili olarak bildirim verdirmeye ve buna ilişkin usulleri belirlemeye İçişleri Bakanlığı'nın görüşünü de alarak bu verginin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkili kılınmıştır (Tuncer, 2007: 13).

2.1.3.1. Konutlara Ait Çevre Temizlik Vergisi

“Konutlara ait çevre temizlik vergisi; su tüketim miktarı esas alınmak suretiyle metreküp başına büyükşehir belediyelerinde 24 Kuruş, diğer belediyelerde 19 Kuruş olarak hesaplanacaktır. Bu vergi tutarlarında, 2013 yılına göre bir artış meydana gelmemiştir. Diğer taraftan, belediyenin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan ancak, su ihtiyacını belediyece veya büyükşehir belediyelerine bağlı su ve kanalizasyon idarelerince tesis edilmiş su şebekesi haricinden karşılayan konutlara ilişkin çevre temizlik vergisi, aşağıda yer alan ilgili tarifelerin yedinci grubunun belediye meclislerince en son intibak ettirilen derecelere ait tutarlar üzerinden tahakkuk ettirilecektir” (http 14).

2.1.3.2. İşyerleri ve Diğer Şekilde Kullanılan Binalara Ait Çevre Temizlik Vergisi

İşyerleri ve diğer şekilde kullanılan binalara ait çevre temizlik vergisi, büyükşehir belediyeleri ve büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelerde aşağıdaki tarifelere göre uygulanacaktır.

2.1.3.2.1. Büyükşehir Belediyeleri Dışındaki Belediyelerde Uygulanacak Olan Çevre Temizlik Vergisi

“Büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelerde 2014 yılında uygulanacak olan çevre temizlik vergisi tarifesi aşağıdaki gibidir” (http 14).

Tablo 3 : 2014 Yılı Büyük Şehir Belediyesi Dışındaki Belediyelerde Çevre Temizlik Vergisi Tarifesi

Bina Grupları	Bina Dereceleri ve Yıllık Vergi Tutarları (TL)				
	1. Derece	2. Derece	3. Derece	4. Derece	5 Derece
1.Grup	2.300	1.800	1.500	1.200	1000
2.Grup	1.500	1.100	890	700	600
3. grup	1.000	772	600	480	380
4. grup	480	380	290	230	180
5. grup	290	230	160	150	120

6.grup	150	120	80	70	50
7. grup	50	40	29	24	24

Kaynak: http://www.turmobil.org.tr/arsiv/mbs/pratikBilgiler/cevre_temizlik-2014.pdf adresinden 25 Temmuz 2014'te alınmıştır.

2.1.3.2.2. Büyükşehir Belediyelerinde Uygulanacak Çevre Temizlik Vergisi

“Belediye Gelirleri Kanununun mükerrer 44’üncü maddesinin beşinci fıkrasına göre, büyük şehir belediyelerinde çevre temizlik vergisi, diğer belediyelerde uygulanan çevre temizlik vergisi tutarları % 25 artırılarak uygulanacaktır. Buna göre büyük şehir belediyelerinde 2014 yılında uygulanacak olan çevre temizlik vergisi tarifesi aşağıdaki gibidir” (http, 14).

Tablo 4: 2014 Yılı Büyük Şehir Belediyesi Çevre Temizlik Vergisi Tarifesi

Bina Grupları	Bina Dereceleri ve Yıllık Vergi Tutarları (TL)				
	1.dönem	2.dönem	3.Derece	4. Derece	5.Derece
1.Grup	2.875	2.250	1.875	1.500	1.250
2. Grup	1.875	1.375	1.112	875	750
3. Grup	1.250	962	750	600	475
4.Grup	600	475	362	287	225
5. Grup	362	287	200	187	150
6. Grup	187	150	100	87	62
7. Grup	62	50	36	30	23

Kaynak: http://www.turmobil.org.tr/arsiv/mbs/pratikBilgiler/cevre_temizlik-2014.pdf adresinden 25 Temmuz 2014'te alınmıştır.

2.1.3.2.3. İndirimli Çevre Temizlik Vergisi Uygulaması

“2464 sayılı Kanunun mükerrer 44’üncü maddesinin on ikinci fıkrasında, “Bakanlar Kurulu; beşinci fıkradaki tarifede yer alan bina gruplarını belirlemeye ve bu maddenin dördüncü ve beşinci fıkralarında yer alan tutarları yöreler, belediyelerin nüfusları ve bina grupları itibarıyla ayrı ayrı dörtte birine kadar indirmeye veya yarısına kadar artırmaya yetkilidir.” hükmü yer almaktadır.

Bu hükmün verdiği yetkiye dayanılarak yayımlanan 2005/9817 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 7’nci maddesine göre; konut, işyeri ve diğer şekilde kullanılan binalar için belirtilen tutarlar, büyükşehir belediye sınırları içinde bulunanlar hariç olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerdeki belediyeler ile nüfusu 5000’den az olan belediyelerde %50 indirimli olarak uygulanacaktır (http 14).

2.2. Türkiye’de Çevre Vergilerinin Gelişimi

Hızlı bir değişim gösteren dünya gündeminde, 1970’li yılların başından itibaren bütün insanlığın en büyük temel sorununu oluşturan çevresel sorunlar, özellikle sanayisi gelişmiş ülkelerde görülmeye başlamıştır. Ülkemizde ise çevresel sorunlar önceleri bölgesel düzeyde görülmüştür. Daha sonraları zaman içerisinde bu sorunlar üzerinde gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle bu sorunların bölgesel düzeyden ülke geneline yayılmış bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Önceleri sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte hızlı nüfus artışı şeklinde görülmeye başlayan çevre sorunları, beraberinde sağlıksız kentleşme, sanayileşme ve hızlı bir şekilde gerçekleşen ekonomik gelişme süreciyle birlikte hızlı kalkınma politikalarında çevre ile ilgili önlemlerin hiç ya da yeterli düzeyde yer almamasının etkisinin de görülmesi sonucunda hava, su, toprak, gürültü, erozyon ve benzeri birçok çevresel sorunlar meydana gelmiştir (http 15).

Böylece, doğal denge üzerinde belirgin bir şekilde çevresel bozulmaların meydana geldiği gözlemlenmektedir. Sonuç itibarıyla çevre ve kalkınma alanlarında diğer ülkelerde yaşanan çevresel olaylara benzer bir şekilde ülkemizin de benzer süreçten geçtiği gözlemlenmektedir.

Çevre konusuna uluslararası düzeyde kapsamlı bir şekilde yaklaşan ilk kuruluş olan Birleşmiş Milletler 'in ilk önemli konferansı, 1972 yılında İsveç'in Stockholm kentinde yapılmıştır. “İnsan Çevresi” adı da verilen ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bu konferansa 113 ülke katılmıştır. Bu konferans, Birleşmiş Milletlerin çevre alanındaki çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Konferans sonunda yayınlanan İnsan ve Çevre Deklarasyonu, İnsan ve Çevre Bildirisi doğrultusunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve konferansın başlama tarihi olan 5 Haziran ise “Dünya Çevre Günü” olarak kabul edilmiştir. İnsan Çevresi Konferansı sonunda “Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi” kabul edilmiştir. Bu bildirmede, giderek büyüyen çevre sorunlarının hem bölgesel hem de uluslararası alanlara yayılması sebebiyle ülkeler arasında yaygınlaşmış bir şekilde işbirliğinin yapılması ve uluslararası kuruluşların ortak hareket etmelerinin gerekliliği belirtilerek, bütün insanların ve de hükümetlerin çevrenin korunması için ortak çaba göstermelerinin önemine ve zorunluluğuna da vurgu yapılmıştır. Kısacası, ülkemizde çevrenin korunmasına yönelik olarak çevre politikalarının geliştirilmesi bu konferans ile başlamıştır diyebiliriz. Daha sonra açıklanacağı üzere, ülkemizde 1973 yılında hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre sorunlarına değinilmiş ve bu planda, hızlı ekonomik kalkınma politikalarını engellemeksizin çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemelerin mevzuatta yer alması gerekliliği üzerinde durulmuştur ([http 15](http://15)).

Ülkemizde ilk defa çevre politikalarının oluşturulması amacıyla, 12.8.1978 tarihinde yayınlanan 16375 Sayılı R.G. ile çevre yönetimi ile ilgili ilk örgütlenme olan Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Başbakanlığa bağlı bir birim olarak kurulmuştur. 8.6.1984 tarih ve 222 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Müsteşarlığı kaldırılarak Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliği ve katma bütçeli bir kuruluş olan Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 29.10.1989 tarihinde ise Çevre Genel Müdürlüğü tekrar Çevre Müsteşarlığına dönüştürülmüştür. Bu Kanun Hükmünde Kararnamede Çevre Müsteşarlığına geniş yetkiler verilmiştir. 21.9.1991 tarih ve 443 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Müsteşarlığı'nın daha etkili bir kurumsal yapı oluşturulması istemiyle müsteşarlık Çevre Bakanlığı haline getirilmiştir. Çevre Bakanlığı, 4856 Sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Orman Bakanlığı ile birleşerek, Çevre ve Orman Bakanlığı ismini almıştır. Türkiye'de çevre

ile ilgili olarak da kısmen ya da tamamen görev üstlenmiş diğer bakanlıklar; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı şeklinde sıralanmaktadır (Hayırsever Topçu, 2007: 20).

Vergiler, genel anlamda gelir, harcama ve servet üzerinden alınır. Gelir üzerinden alınan vergiler; gelir vergisi ve kurumlar vergisi, harcamalar üzerinden alınan vergiler; Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV), servet üzerinden alınan vergiler ise emlak vergisi (EV), Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) ile Veraset ve İntikal Vergisi (VİV) ağırlıklıdır.

Katma değer vergisinin ülkemizde uygulama alanı bulmasının ardından ÖTV'nin de getirilmesiyle Türk vergi sistemindeki aksaklıklar toparlanmaya çalışılmıştır. Türkiye'de ÖTV'den önce gider vergileri ve 1970 yılında Finansman Kanunu ile uygulamaya konulan işletme vergisi uygulanmaktaydı. ÖTV Türkiye açısından 1950'lerde uygulanmaya başlanan istihsal vergisinin bir devamı niteliğindedir. İstihsal vergisi ise Devlet'in ve sair kamu kurumlarının mal üretenlerden aldıkları verginin adıdır. ÖTV 1985 yılında kaldırılan bu verginin bir devamı niteliğindedir.

ÖTV'nin uygulama alanlarına baktığımızda da karşımıza hep az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler çıkmaktadır. Bunun nedenini sorguladığımızda ise dolaysız olarak alınan vergilerin sistematik açıdan daha güçlü bir mali yapı gerektirdiğini, bu sebeple de dolaylı vergiler uygulanarak bu ülkelerdeki vergi tikanıklıklarının aşılmasına çalışıldığını görürüz. ÖTV genel anlamda lüks mallar ve keyif verici ürünleri hedef alsa da bazı durumlarda sanayi malzemeleri ve bazı hizmetleri de kapsayabilmektedir. ÖTV'ye neden ihtiyaç duyulduğu açıkken ÖTV'de uygulanan oran ve ÖTV'nin kapsadığı malların bu verginin getiriliş amacına uygunluk sağlanması önem arz eder.

Türkiye'de ÖTV'ye geçişin bazı ana nedenleri mevcuttur. Bu sebeplerin başında da kuşkusuz yukarıda da sözünü ettiğimiz vergi sisteminin basitleştirilmesi amacı yatmaktadır. Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında yer alması ve dolaysız vergilerin gerektirdiği güçlü mali yapıdan yoksun olması sebebiyle vergi

sistemini basitleştirmek ve tahsilatını arttırmak amacıyla ÖTV'ye ihtiyaç duyulmuştur.

İkinci ana sebep ise Avrupa Birliği'ne uyum sürecindeki kıstaslardır. Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday adaylığının kabulü neticesinde Türkiye'de gümrük vergisi kapsamında diğer AB ülkelerine uyum sağlama gerekliliği ortaya çıkmıştır. Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği'ne geçiş arasındaki yasal sürecin 1 Ocak 1966 yılında başlamasıyla birlikte de değişim süreci hız kazanmıştır. Gümrük Birliği'ne geçişle birlikte Avrupa Birliği ve Serbest Mübadele Birliği ülkelerinden ithalde alınan vergiler, gümrük vergisi ve her türlü vergi, fon uygulanması kaldırılmıştır. Bunun yanında üçüncü ülkelerle yapılan ithalatta da AB'nin ortak tarifesinin uygulanmasına karar verilmiştir. Bu sebeple oluşan vergi açığını doldurmak kapsamında ise ÖTV'nin uygulanma gerekliliğinin doğduğu düşünülmektedir (Şahinligil, 2013: 2).

Özel tüketim vergisinin uygulandığı sektörleri incelediğimiz zaman ise birçok farklı alan da uygulanmakta olduğunu görmekteyiz. Bu farklı sektörlerden, ÖTV'nin uygulandığı otomotiv sektörü ise makalemizin konusu içerisindedir.

ÖTV'nin otomotiv sektöründe uygulamasına baktığımızda Kanun'a ekli (II) sayılı listede çeşitli motorlu kara, deniz ve hava araçlarına yer verildiğini görürüz. Söz konusu araçlar için ÖTV uygulamasında bu araçların kayıt ve tescile tabi olması durumuna göre iki farklı durum söz konusudur. Kayıt ve tescile tabi olan araçların ilk iktisabı ile kayıt ve tescile tabi olmayanların ithalatı veya imal ya da inşa edenler tarafından teslimi özel tüketim vergisine tabidir.

MTV, servet üzerinden alınan dolaysız bir vergidir. Bu verginin tarihçesine baktığımızda da özel servet unsuru olan ve motorsuz taşıt vasfı gören hayvanlar üzerinden bir vergilendirmenin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Dönemin koşullarında hayvanlar taşıt olarak değerlendirilmekte, hayvan sahipleri ise vergi mükellefi olarak görülmektedir. Görüldüğü üzere uygulama oldukça eskilere dayanmaktadır. Türkiye'ye baktığımızda 1957 yılında çıkarılan Hususi Otomobil Vergisi Kanunu ile MTV'nin alımına başlanmıştır. Bu noktada verginin belirlenmesinde temel etken ise taşıtların ağırlıklarıdır. Sonrasında 1963 yılına gittiğimizde, motorlu kara taşıtları vergisi ile durumun özellikli ve sadece kara

taşıtları kapsamında ele alındığını görüyoruz. Sürecin MTV olarak kabul edilmesi ve durumun kara taşıtlarından çıkıp tüm motorlu vasıtaları kapsamaya ise 1980 yılına uzamaktadır. Bu uygulamayla birlikte uçaklar, helikopterler, deniz taşıtları da verginin konusuna alınmıştır. Bu çerçevede oldukça önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır (Şahinligil, 2013: 3).

2.3. Vergi Gelirleri Dışında Kalan Diğer Çevresel Kamu Alacakları

2.3.1. Çevre Kirliliğini Önleme Fonu

Çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için “Çevre Kirliliğini Önleme Fonu” oluşturuldu. Çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için gerekli harcamaların % 45'ine kadari, en çok yirmi yıl vadeli kredilerle Çevre Kirliliğini Önleme Fonundan desteklenir.

Çevre Kirliliğini Önleme Fonunun gelirleri;

a) Motorlu taşıt araçlarının her fenni muayenesi sırasında fenni muayene ücretinin beşte biri oranında, bir defaya mahsus olmak üzere motorlu taşıt alım vergisi tutarının dörtte biri oranında ayrıca tahsil edilen bedellerden,

b) Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre gemi siciline tescil edilen ve 18 (dahil) gros tonun üzerinde olan her türlü deniz aracından gros ton başına her yıl alınacak yüz liradan, (yüzelli lira),

c) Hava taşıt araçlarından yurt içi taşımaları için ayrıca alınacak yolcu başına bilet bedelinin binde beşinden ve taşınan yük için ton başına yılda alınacak beş yüz liradan (yedi yüzelli lira),

d) Çevre Genel Müdürlüğünün bütçesine bu amaçla her yıl konan ödeneklerden,

e) Fon'dan verilecek kredilerin faizleri ile banka faizlerinden,

f) Bağış ve yardımlardan,

g) Bu Kanunla alınması hükme bağlanan iştirak payları, tazminat ve diğer gelirlerden,

h) Fon'a ait tesis ve işletmelerce üretilen araç ve gerecin satışından elde edilen gelirlerden elde edilmektedir (http 16).

Bakanlar Kurulu bu tarifede yer alan aylık iştirak payları tutarlarını her grup ve/veya her derece itibariyle ayrı ayrı veya topluca 10 katına kadar artırmaya veya Kanunda yazılı miktarlara kadar indirmeye, ayrıca bu maddenin 1. bendi dışındaki maktu ve nispi hadleri ayrı ayrı veya topluca sıfır (0)'a kadar indirmeye veya % 50'sine kadar artırmaya yetkilidir. Fonun gelirleri bir Devlet bankasında açılacak hesapta toplanır.

Bu maddenin (a), (b), (c) bentleri gereğince toplanan paraların ilgililerce en geç ertesi ayın on beşine kadar Fonun Devlet Bankasındaki hesabına yatırılması zorunludur. Tahsil edilen gelirleri ve ödenecek iştirak paylarını zamanında yatırmayanlar hakkında Fon idaresi, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerinin uygulanarak gelirlerinin tahsil edilmesi için Fon mükellefinin bağlı olduğu vergi dairesinden talepte bulunur. Vergi dairesinde mükellefiyeti olmayanların fona ödemeleri gereken meblağın hangi dairece tahsil edileceğine Maliye ve Gümrük Bakanlığı karar verir. Vergi Dairesi, tahsil ettiği Fona ait meblağı Maliye ve Gümrük Bakanlığının belirleyeceği esaslara göre Fon'un Devlet Bankasındaki hesabına aktarır.

Bu maddenin (1) bendi gereğince alınacak iştirak payları büyükşehir belediye hudutları içinde büyükşehir belediyeleri tarafından makbuz karşılığı tahsil edilerek mahallin en büyük mal memurluğuna yatırılır. Diğer yerlerde bu iştirak paylarını almaya mahallin en büyük mülki amiri yetkilidir. Bu iştirak payları, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre mal memurluğunca tahsil edilir. Mahallin en büyük mülki amiri veya büyükşehir belediye başkanlıklarınca tahsil edilen iştirak paylarının % 30'u tahsil ile ilgili işlemler ve bölgenin çevre kirliliğini önleme projelerinde kullanılmak üzere tahsilatın yapıldığı yer il özel idaresi veya tahsil eden büyükşehir belediyesine, % 70'i ise iştirak paylarının toplandığı ayı takip eden ayın on beşine kadar Çevre Kirliliğini Önleme Fonuna aktarılır. Zamanında bu işlemi yerine getirmeyen ilgili kuruluşlar fon için

toplanan meblağı % 10 fazlasıyla öderler. Gecikmeye sebep olanlar hakkında kanuni işlem yapılır.

Fon İdaresi ile bu idarenin emrinde kurulan Fon; kurumlar vergisinden, yapılacak bağış ve yardımlar nedeniyle veraset ve intikal vergisinden, yapacakları her türlü muameleler dolayısıyla damga vergisinden, açtıkları krediler dolayısıyla lehte tahakkuk edecek faizler banka ve sigorta muameleleri vergisinden muaftır (http 16).

Fonun kullanılması; Çevre Kirliliğini önleme Fonu Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı aracılığı ile kullanılır. Fonun ita amiri Çevre Müsteşarlığının bağlı bulunduğu Devlet Bakanındır. Bu Fondan yapılacak harcamalar 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ve 2490 sayılı Artırma ve Eksiltme ve İhale Kanunu hükümlerine tabi değildir.

Fonun gelir ve giderlerine ilişkin belgeler bütçe yılının hitamından itibaren üç ay içinde denetlemek üzere Sayıştay Başkanlığına verilir.

Fon ancak aşağıdaki maksatlar için kullanılır.

- a) Çevre kirliliğini önleyici araştırma faaliyetleri,
- b) Çevrenin temizlenmesi,
- c) Çevre kirliliğini önleyici eğitim faaliyetleri,
- d) Personel yetiştirilmesi,
- e) Teknoloji ve proje satın alınması,
- f) Proje yarışmaları düzenlenmesi,
- g) Artırma tesisi yapacak olan gerçek ve tüzelkişilere kredi yardımı,
- h) Çevre kirliliğini önleyici ve çevreyi iyileştirici faaliyetlerde kullanılacak olan her türlü araç gereç alımı bu araçların bakımı, onarımı ile bu tür araç gerecin yapımı için kurulacak tesis ve işletmeler,
 - i) Ağaçlandırma,
 - j) Hayvan ve bitki nesillerinin ıslahı için yapılacak çalışmalar.

Fonun gelirlerinin tahsili, tespit edilecek Devlet bankasına yatırılması, kullanımı ile ilgili hususlar ve esaslar Maliye Bakanlığının uygun görüşü alınarak yönetmelikle belirlenir (http 16).

2.3.2. Egzoz Emisyon Harcı

Konutlar ve endüstri gibi sabit emisyon kaynaklarından ile gelen hava kirliliğinin yanı sıra motorlu taşıtlardan kaynaklanan egzoz dumanı hava kirliliğinin de önemli bir sorundur.

Benzinli ve dizel taşıtların çıkardığı egzoz gazlarında bulunan zararlı maddelerin özellikle nüfus ve trafiğin yoğun olarak yaşandığı büyük kent merkezlerinde çevreye ve insan sağlığına verdiği zararlar oldukça önemlidir.

Kentsel ulaşımda kullanılan özel otolar, taksiler, otobüsler gibi ulaşım araçları da egzoz gazları ile hava kirliliğine yol açmaktadır. Alınacak önlemlerle otomobillerin daha az kirlitici vermeleri sağlanmalı ve toplu taşıma sistemine geçilmelidir. Sonuç olarak, kentlerde hava kirliliğinin yüzde 50'si egzoz gazından kaynaklanmaktadır.

Bu önemli problemlerin önüne geçmek amacıyla tüm illerde valiliklerce egzoz istasyonları kurularak motorlu kara taşıtlarının egzoz emisyon ölçümleri yapılmakta, standartlara uygun olmayan taşıtların yakma sistemlerindeki ayarların yapılması sağlanmaktadır.

Trafikte seyreden araçların egzoz gazlarının neden olduğu hava kirliliğinin zararlı etkilerinden çevreyi korumak amacıyla, egzoz gazı kirliticilerinin azaltılmasını sağlamak için yapılan ölçümlerdir. Egzoz emisyon ölçümleri, 8/7/2005 tarihli ve 25869 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan Trafikte Seyreden Motorlu Kara Taşıtlarından Kaynaklanan Egzoz Gazı Emisyonlarının Kontrolüne Dair Yönetmelik esasları doğrultusunda yapılır.

Bu Yönetmeliğin amacı, kapsamı ve dayanağı:

- Trafikte seyreden motorlu kara taşıtlardan kaynaklanan egzoz gazlarının neden olduğu hava kirliliğinin etkilerinden canlıları ve çevreyi korumak,

egzoz gazı kirleticilerinin azaltılmasını sağlamak, ölçümler yaparak kontrol etmek ve motorlu araçlarda kullanılacak benzin ve motorin türlerinin teknik özellikleri ile uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

- İş makineleri, tarım ve orman traktörleri, iki, üç veya dört tekerlekli motosikletler ve mopetler dışında, bu Yönetmeliğin 5 inci maddesinde yer alan kategorilerde ve kamuya ait taşıtlar dahil olmak üzere trafikte bulunan dört ve daha fazla tekerlekli yolcu ve yük taşımaya mahsus motorlu taşıtların egzoz gazı emisyonlarının belirlenmesi esasları ile çevre ve insan sağlığının korunması açısından iç su taşıtları, karayolu dışındaki hareketli makineler, tarım ve orman traktörleri dahil olmak üzere pozitif ateşlemeli ve sıkıştırma ateşlemeli içten yanmalı motorlu araçlarda kullanılacak olan yakıtların teknik özelliklerini kapsar. Elektrikli ve hibrit elektrikli araçlar ile hidrojen yakıtlı araçlar ve hava alanlarında bulunan özel kullanıma haiz plakasız araçlar bu Yönetmelik kapsamı dışındadır.

- Bu Yönetmelik, 9.8.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanununun Ek-4 üncü maddesine, 29.6.2011 tarihli ve 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 8 inci maddesine, 29.6.2001 tarihli ve 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanuna ve 4.12.2003 tarihli ve 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanununa dayanılarak hazırlanmıştır ([http 17](http://www.resmihakim.gov.tr)).

2.3.3. Çevre Kanunu Uyarınca Tahsil Edilen Çevre Kirliliği İdari Para Cezaları

İdare çevreyi koruyucu yasal ve idari düzenlemeleri yürürlüğe koyduktan sonra bunların ne ölçüde uygulanıp uygulanmadığını denetlemek ve uygulamada ortaya çıkan sorunları tespit ederek buna yönelik önlemleri almak zorundadır. Bu çerçevede çevresel denetimin kapsamını ve usulünü belirlemek ve uygulamak çevrenin korunmasında en etkili yöntemdir.

Çevre Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkartılan yönetmeliklerde belirtilmiş olan usul ve esaslara aykırı bir şekilde atık/atıkları taşımak, uzaklaştırmak, depolamak, gürültü yaratılmasına neden oluşturmak vb. suçlar nedeni ile uygulanan para cezaları ile faaliyetten men etme cezaları idari nitelikteki cezaları oluşturmaktadır.

Çevre Kanunu göre verilecek olan idari para cezalarında ihlalin tespiti ve ceza verme yetkisi ile cezaların ödenmesi 2007 yılında yayınlanan Çevre Kanununa Göre Verilecek İdarî Para Cezalarında İhlalin Tespiti ve Ceza Verilmesi İle Tahsili Hakkında Yönetmelikte düzenlenmiştir. Çevre Kanununa göre 2009 yılında verilecek idari para cezalarının miktarları, 2872 Sayılı Çevre Kanunu Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Tebliğ (2009/1)'de yer almaktadır. İdari para cezaları her yıl yetkili birimler tarafından tespit edilerek, ilgili tebliğ ile açıklanmaktadır. Bununla birlikte, çevreye ilişkin olarak idari yaptırımlar 5326 Sayılı Kabahatler Kanununun 41. maddesinde altı bent olarak yer almaktadır (http 18).

Uygulamada kolaylık sağlamak üzere, 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca, 13.5.2006 tarihinden sonra işlendiği tespit edilen fiillere verilecek idari nitelikteki cezalar, ihlalin niteliğine göre gruplandırılmak suretiyle aşağıda gösterilmiştir.

2.3.3.1. Motorlu Taşıtlara Verilecek Cezalar

“Kanunun ek 4 üncü maddesi uyarınca emisyon ölçümü yaptırmayan motorlu taşıt sahiplerine 500 Türk Lirası, yönetmeliklerle belirlenen standartlara aykırı emisyonu sebep olan motorlu taşıt sahiplerine 1.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/a).

“Hava kirliliği yönünden önemli etkileri nedeniyle kurulması ve işletilmesi yönetmelikle izne tâbi tutulan tesisleri, yetkili makamlardan izin almadan kuran ve işleten veya iznin iptal edilmesine rağmen kurmaya ve işletmeye devam eden veya bu tesislerde izin almaksızın sonradan değişiklik yapan veya yetkili makamların gerekli gördükleri değişiklikleri tanınan sürede yapmayanlara 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu tesislerde emisyon miktarları yönetmelikle belirlenen sınırları aşıyorsa 48.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/b/Birinci paragraf).

“İzne tâbi tesisleri, aldıkları izin belgesinde veya yönetmeliklerde öngörülen önlemleri almadan veya yönetmeliklerde belirlenen emisyon standartlarına ve sınırlamalarına aykırı olarak işletenlere 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir (http 18: Madde 20/b/İkinci paragraf).

“Hava kirliliği yönünden özel önem taşıyan bölgelerde veya kirliliğin ciddi boyutlara ulaştığı zamanlarda ve yerlerde veya kritik meteorolojik şartlarda yönetmeliklerle öngörülen önlemleri almayan, yasaklara aykırı davranan ya da mahallî çevre kurullarınca bu konuda alınan kararlara uymayanlara, yukarıdaki (a) ve (b) bentlerinde belirtilen cezalar bir kat artırılarak verilir” (http 18: Madde 20/d).

“Hava kirliliği yönünden kurulması ve işletilmesi izne tâbi olmayan tesislerin işletilmesi sırasında yönetmelikle belirlenen standartlara aykırı emisyonu neden olanlara 6.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/c/Birinci paragraf).

“Hava kirliliği yönünden özel önem taşıyan bölgelerde veya kirliliğin ciddi boyutlara ulaştığı zamanlarda ve yerlerde veya kritik meteorolojik şartlarda yönetmeliklerle öngörülen önlemleri almayan, yasaklara aykırı davranan ya da mahallî çevre kurullarınca bu konuda alınan kararlara uymayanlara, yukarıdaki (a) bendinde belirtilen ceza bir kat artırılarak verilir” (http 18: Madde 20/d).

“Toplu veya ferdî ısıtılan konutlarda, Yönetmelikle belirlenen standartlara aykırı emisyonu neden olunması durumunda; her bağımsız bölüm için 300 Türk Lirası idari para cezası verilir. Bu cezai sorumluluk toplu ısıtılan konutlarda yöneticiye, ferdî ısıtılan konutlarda ise konutu kullanana aittir” (http 18: Madde 20/c/ Üçüncü paragraf).

“Hava kirliliği yönünden özel önem taşıyan bölgelerde veya kirliliğin ciddi boyutlara ulaştığı zamanlarda ve yerlerde veya kritik meteorolojik şartlarda yönetmeliklerle öngörülen önlemleri almayan, yasaklara aykırı davranan ya da mahallî çevre kurullarınca bu konuda alınan kararlara uymayanlara, yukarıdaki (a) bendinde belirtilen ceza bir kat artırılarak verilir” (http 18: Madde 20/d).

“Yönetmelikle belirlenen sınır değerlerin üzerinde kokuya sebep olan emisyonları çevreye verenlere 2.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/c/İkinci paragraf).

2.3.3.2. Gürültü ve Titreşime İlişkin Cezalar

2.3.3.2.1. Konutlara Verilecek Cezalar

“Çevre Kanununun 14 üncü maddesine göre çıkarılan yönetmelikle belirlenen önlemleri almayan veya standartlara aykırı şekilde gürültü ve titreşime neden konutlara 400 Türk Lirası idari para cezası verilir” (http 18: Madde 20/h).

2.3.3.2.2. Ulaşım Araçlarına Verilecek Cezalar

“Çevre Kanununun 14 üncü maddesine göre çıkarılan yönetmelikle belirlenen önlemleri almayan veya standartlara aykırı şekilde gürültü ve titreşime neden ulaşım araçlarına 1.200 Türk Lirası idari para cezası verilir” (http 18: Madde 20/h)

2.3.3.2.3. İşyerleri ve Atölyelere Verilecek Cezalar

“Çevre Kanununun 14 üncü maddesine göre çıkarılan yönetmelikle belirlenen önlemleri almayan veya standartlara aykırı şekilde gürültü ve titreşime neden işyerleri ve atölyeler için 4.000 Türk Lirası idari para cezası verilir” (http 18: Madde 20/h).

2.3.3.2.4. Fabrika, Şantiye ve Eğlence Yerlerine Verilecek Cezalar

“Çevre Kanununun 14 üncü maddesine göre çıkarılan yönetmelikle belirlenen önlemleri almayan veya standartlara aykırı şekilde gürültü ve titreşime neden 12.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/h).

2.3.3.3. Su Kirliliğine İlişkin Cezalar

2.3.3.3.1. Gemilere Verilecek Cezalar

“Çevre Kanununda öngörülen yasaklara ve sınırlamalara aykırı olarak ülkenin egemenlik alanlarındaki denizlerde ve yargılama yetkisine tâbi olan deniz yetki alanlarında ve bunlarla bağlantılı sulara, tabii veya sunî göller ve baraj gölleri ile akarsularda;

a) *Petrol ve petrol türevleri (ham petrol, akaryakıt, sintine, slaç, slop, rafine ürün, yağlı atık vb.) tahliyesi veya deşarji yapan tankerlerden;*

- bin (dâhil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 40 Türk Lirası,

- bin ilâ beş bin (dâhil) gros ton arasında olanlara, bu miktar ve ilave her gros ton başına 10 Türk Lirası,

- beş bin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 100 Kuruş,

b) *Kirli balast tahliyesi yapan tankerlerden;*

- bin (dâhil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 30 Türk Lirası,

- bin ilâ beş bin (dâhil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 6 Türk Lirası,

- beş bin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 100 Kuruş,

c) *Petrol türevleri (sintine, slaç, slop, akaryakıt, yağlı atık vb.) veya kirli balast tahliyesi yapan gemi ve diğer deniz vasıtalarından;*

- bin gros tona kadar olanlar için gros ton başına 20 Türk Lirası,

- bin ilâ beş bin (dâhil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 4 Türk Lirası,

- beş bin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 100 Kuruş,

d) Katı atık bırakan veya evsel atık su deşarji yapan tanker, gemi ve diğer deniz araçlarından;

- bin (dâhil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 10 Türk Lirası,

- bin ilâ beş bin (dâhil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 2 Türk Lirası,

- beş bin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 40 Kuruş idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/1/Birinci paragraf).

“Tehlikeli madde ve atıkların deşarji durumunda uygulanacak idarî para cezaları, yukarıdaki 1 no’lu paragrafın (a) ve (c) bentlerinde yer alan petrol ve türevleri kategorisi esas alınarak on katı verilir” (http 18: Madde 20/1/İkinci paragraf).

“Kirliliğin oluşmasını müteakip gemi veya deniz aracının kendi imkânları ile neden olduğu kirliliği giderdiğinin tespit edilmesi durumunda, idarî para cezası 1/3 oranında uygulanır” (http 18: Madde 20/1/Üçüncü paragraf).

“Cezanın derhal ve defaten ödenmemesi veya bu hususta yeterli teminat gösterilmemesi halinde, gemiler ve götürülebilen diğer deniz vasıtaları en yakın liman yetkilisine teslim edilerek seyrişeferden ve faaliyetten men edilir. Banka teminat mektubu veya geminin bağlı olduğu kulüp sigortacısı tarafından düzenlenecek teminat mektubu teminat olarak kabul edilir” (http 18: Madde 20/1/Dördüncü paragraf).

“Yabancı devlet egemenliği altındaki sularda bu devletlerin mevzuatının Türk bayraklı gemiler tarafından ihlali durumunda, ilgili devletin ceza uygulamaması ve Türkiye'nin cezalandırmasını talep etmesi durumunda bu Kanun hükümleri uygulanır” (http 18: Madde 20/ı/Beşinci paragraf).

2.3.3.3.2. Tesislere Verilecek Cezalar

2.3.3.3.2.1. Ülkenin Egemenlik Alanındaki Denizlerde, Yargılama Yetkisine Tâbi Olan Deniz Yetki Alanlarında, İçme ve Kullanma Suyu Sağlama Amacına Yönelik Olmayan Sularda

“Çevre Kanunu ve bu Kanun uyarınca çıkarılan yönetmeliklere aykırı olarak ülkenin egemenlik alanındaki denizlere ve yargılama yetkisine tâbi olan deniz yetki alanlarına, içme ve kullanma suyu sağlama amacına yönelik olmayan sulara atık boşaltanlara 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/ı/Altıncı paragraf).

2.3.3.3.2.2. İçme Ve Kullanma Sularında

“a) Çevre Kanununun 9 uncu maddesi uyarınca belirlenen koruma esaslarına aykırı olarak içme ve kullanma suyu koruma alanlarına, kaynağın kendisine ve bu kaynağı besleyen yerüstü ve yeraltı sularına, sulama ve drenaj kanallarına atık boşaltanlara 48.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/n/Birinci paragraf).

“b) Bu alanlarda Kanuna ve yönetmeliklere aykırı olarak yapılan yapılar 3194 sayılı İmar Kanununda belirlenen esaslara göre yıktırılır” (http 18: Madde 20/n/Üçüncü paragraf).

2.3.3.3.2.3. Konutlara Verilecek Cezalar

2.3.3.3.2.3.1. Ülkenin Egemenlik Alanındaki Denizlerde, Yargılama Yetkisine Tâbi Olan Deniz Yetki Alanlarında, İçme ve Kullanma Suyu Sağlama Amacına Yönelik Olmayan Sularda

“Çevre Kanunu ve bu Kanun uyarınca çıkarılan yönetmeliklere aykırı olarak ülkenin egemenlik alanındaki denizlere ve yargılama yetkisine tâbi olan deniz yetki alanlarına, içme ve kullanma suyu sağlama amacına yönelik olmayan sulara atık boşaltan her konut ve bağımsız bölüm için 600 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu cezai sorumluluk, müstakil konutlarda komutu kullanana, diğer konutlarda ise yöneticiye aittir” (http 18: Madde 20/ı/Altıncı paragraf).

2.3.3.3.2.3.2. İçme Ve Kullanma Sularında

“Çevre Kanununun 9 uncu maddesi uyarınca belirlenen koruma esaslarına aykırı olarak içme ve kullanma suyu koruma alanlarına, kaynağın kendisine ve bu kaynağı besleyen yerüstü ve yeraltı sularına, sulama ve drenaj kanallarına atık boşaltan her konut ve bağımsız bölüm için 1.200 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu cezai sorumluluk, müstakil konutlarda komutu kullanana, diğer konutlarda ise yöneticiye aittir” (http 18: Madde 20/n/İkinci paragraf).

“Bu alanlarda Kanuna ve yönetmeliklere aykırı olarak yapılan yapılar 3194 sayılı İmar Kanununda belirlenen esaslara göre yıktırılır” (http 18: Madde 20/n/Üçüncü paragraf).

2.3.3.4. Toprak Kirliliğine İlişkin Cezalar

2.3.3.4.1. Atıkları Toprağa Verenlere Uygulanacak Cezalar

2.3.3.4.1.1.. Tesislere Verilecek Cezalar

“Kanunda ve yönetmelikte öngörülen yasaklara veya standartlara aykırı olarak veya önlemleri almadan atıkları toprağa verenlere 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/j/Birinci paragraf).

2.3.3.4.1.2.. Konutlara Verilecek Cezalar

“Kamunda ve yönetmelikte öngörülen yasaklara veya standartlara aykırı olarak veya önlemleri almadan atıkları toprağa veren her konut ve bağımsız bölüm için 600 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu cezai sorumluluk, müstakil konutlarda konutu kullanana, diğer konutlarda ise yöneticiye aittir” (http 18: Madde 20/j/İkinci paragraf).

2.3.3.4.2. Tespit Edilen Esaslara Aykırı Olarak Denizlerden, Akarsu Ve Göller İle Tarım Alanlarından Kum, Çakıl Ve Benzeri Maddeleri Alanlara Verilecek Cezalar

2.3.3.4.2.1. Gerçek Kişiler

“Çevre Kanununun ek-1 inci maddesinin (d) bendi uyarınca tespit edilen esaslara aykırı olarak ülkenin egemenlik alanlarındaki denizlerden ve kazasına tâbi olan deniz yetki alanlarından, akarsular ve göller ile tarım alanlarından belirlenen esaslara aykırı olarak kum, çakıl ve benzeri maddeleri alanlara metreküp başına 120 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/İkinci paragraf).

2.3.3.4.2.2. Kurum, Kuruluş ve İşletmeler

“Bu idarî para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir” (http 18: Madde 20/İkinci fıkra).

2.3.3.5. Atıklara İlişkin Cezalar

2.3.3.5.1. Tehlikeli Atıklara İlişkin Cezalar

2.3.3.5.1.1. Gerçek Kişiler

a) *“Tehlikeli atıkların her ne şekilde olursa olsun ülkeye girişini sağlayanlara ayrı ayrı 2.000.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/t).*

b) “Tehlikeli atıkları ilgili mercilere ön bildirimde bulunmadan ihraç eden veya transit geçişini yapanlara 2.000.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/u).

c) “Çevre Kanununda ve ilgili yönetmeliklerde öngörülen yasaklara veya sınırlamalara aykırı olarak tehlikeli atıkları toplayan, ayıran, geçici ve ara depolama yapan, geri kazanan, yeniden kullanan, taşıyan, ambalajlayan, etiketleyen, bertaraf eden ve ömrü dolan tehlikeli atık bertaraf tesislerini kurallara uygun olarak kapatmayanlara 100.000 Türk Lirasından 1.000.000 Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/v).

2.3.3.5.1.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler

“(a), (b) ve (c) bentlerindeki cezalar kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir” (http 18: Madde 20/İkinci fıkra).

“Tehlikeli atık mali sorumluluk sigortası yaptırmayanlara verilecek cezalar: Tehlikeli atıkların toplanması, taşınması, geçici ve ara depolanması, geri kazanımı, yeniden kullanılması ve bertaraf faaliyetlerinde bulunup da, mesleki faaliyetleri nedeniyle oluşacak bir kaza dolayısıyla üçüncü şahıslara verebilecekleri zararlara karşı tehlikeli atık mali sorumluluk sigortasını yaptırmayanlara 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/p).

2.3.3.5.2. Tehlikeli Atıklar Dışındaki Atıklara İlişkin Cezalar

2.3.3.5.2.1. Gerçek Kişiler

“Çevre Kanununda ve yönetmeliklerde öngörülen usul ve esaslara, yasaklara veya sınırlamalara aykırı olarak atık toplayan, taşıyan, geçici ve ara depolama yapan, geri kazanan, geri dönüşüm sağlayan, tekrar kullanan veya bertaraf edenlere 24.000 Türk Lirası, ithal edenlere 60.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/r).

2.3.3.5.2.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler

“Bu idarî para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir” (http 18: Madde 20/İkinci fıkra).

2.3.3.6. Arıtma ve Bertaraf Yükümlülüğüne İlişkin Cezalar

a) “Çevre Kanununun 11 inci maddesine göre kurulması zorunlu olan atık alım, ön arıtma, arıtma veya bertaraf tesislerini kurmayanlar ile kurup da çalıştırmayanlara 60.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/f).

b) “Çevre Kanununun 11 inci maddesi ile atık su altyapı sistemlerini ve katı atık bertaraf tesisleri kurma yükümlülüğü verilen kurum ve kuruluşlardan, bu yükümlülüklerini, 5491 sayılı Kanunun Geçici 4 üncü maddesinde belirtilen sürelerde yerine getirmeyenlere;

- Belediyelerde nüfusu 100.000'den fazla olanlara 50.000 Türk Lirası, 100.000 ilâ 50.000 arasında olanlara 30.000 Türk Lirası, 50.000 ilâ 10.000 arasında olanlara 20.000 Türk Lirası, 10.000 ilâ 2.000 arasında olanlara 10.000 Türk Lirası,

- Organize sanayi bölgelerinde 100.000 Türk Lirası,

- Bunların dışında kalan endüstri tesislerine ve atık su üreten her türlü tesise 60.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Geçici Madde 4).

2.3.3.6. Tehlikeli Kimyasallara İlişkin Cezalar

2.3.3.6.1. Gerçek Kişiler

“Tehlikeli kimyasallar ve bu kimyasalları içeren eşyayı Çevre Kanununda ve ilgili yönetmeliklerde belirtilen usul ve esaslara, yasak ve sınırlamalara aykırı olarak üreten, işleyen, ithal ve ihraç eden, taşıyan, depolayan, kullanan, ambalajlayan, etiketleyen, satan ve satışa sunanlara, 100.000 Türk Lirasından 1.000.000 Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/y).

2.3.3.6.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler

“Bu idarî para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir” (http 18: Madde 20/İkinci fıkra).

2.3.3.6.3. Tehlikeli Kimyasal Mali Sorumluluk Sigortası Yaptırmayanlara Verilecek Cezalar

“Tehlikeli kimyasalların üretimi, satışı, depolanması, kullanılması ve taşınması faaliyetlerinde bulunup da, mesleki faaliyetleri nedeniyle oluşacak bir kaza dolayısıyla üçüncü şahıslara verebilecekleri zararlara karşı tehlikeli kimyasal mali sorumluluk sigortasını yaptırmayanlara 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/p).

2.3.3.7. Biyolojik Çeşitliliğin ve Ekosistemin Korunmasına İlişkin Cezalar

2.3.3.7.1. Biyolojik Çeşitliliği Tahrip Edenlere Verilecek Cezalar

2.3.3.7.1.1. Gerçek Kişiler

“Çevre Kanununun 9 uncu maddesinin (a) bendinde belirtilen hususlara aykırı olarak biyolojik çeşitliliği tahrip edenlere 20.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/k).

2.3.3.7.1.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler

“Bu idarî para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir” (http 17: Madde 20/İkinci fıkra).

2.3.3.7.2. Özel Çevre Koruma Bölgeleri İçin Tespit Edilen Koruma Ve Kullanma Esaslarına Aykırı Davrananlara Verilecek Cezalar

2.3.3.7.2.1. Gerçek Kişiler

“Çevre Kanununun 9 uncu maddesinin (d) bendi uyarınca ilan edilen Özel Çevre Koruma Bölgeleri için tespit edilen koruma ve kullanma esaslarına aykırı davrananlara 20.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/k).

2.3.3.7.2.2. Kurum, Kuruluş Ve İşletmeler

“Bu idarî para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir”
(http 18: Madde 20/İkinci fıkra).

2.3.3.8. Çevresel Etki Değerlendirmesi Sürecine İlişkin Cezalar

a) *“Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecine başlamadan veya bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçenlere yapılan proje bedelinin yüzde ikisi oranında idarî para cezası verilir. Cezaya konu olan durumlarda yatırımcı faaliyet alanını eski hale getirmekle yükümlüdür”* (http 18: Madde 20/e/Birinci paragraf)

b) *“Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde verdikleri taahhütnameye aykırı davrananlara, her bir ihlal için 10.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir”* (http 18: Madde 20/e/İkinci paragraf).

2.3.3.9. Umuma Açık Yerlerde Çevreyi Kirletmeye İlişkin Cezalar

2.3.3.9.1. Gerçek Kişiler

“Umuma açık yerlerde her ne şekilde olursa olsun çevreyi kirletenlere 100 Türk Lirası idarî para cezası verilir” (http 18: Madde 20/s).

2.3.3.9.2. Kurum, Kuruluş ve İşletmeler

“Bu idarî para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir”
(http 18: Madde 20/İkinci fıkra).

Bu Genelgede geçen Türk Lirası ibaresi karşılığında, uygulamada 28.1.2004 tarihli ve 5083 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun hükümlerine göre Ülkede tedavülde bulunan para "Yeni Türk Lirası" olarak adlandırıldığı sürece bu ibare kullanılır.

Bu idari para cezalarına karşı tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde idare mahkemesinde dava açılabilir. Dava açmış olmak idarece verilen cezanın tahsilini durdurmaz (http 14).

2.4. Yeşil Vergi Kavramı ve Genel Bakış

2.4.1. Yeşil Vergi Kavramı

Çevre vergilerinin ilk örneği olan kirlilik vergisi deyimini ilk kullanan yazar, İngiliz İktisatçısı A.C. Pigou (1877–1959) olmuştur. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde 1920’de yayımladığı ünlü Refah Ekonomisi başlıklı eserinde Pigou Londra’nın meşhur sisinin yarattığı kirliliği ve dışsallık vergisi ile vergilendirme fikrini ortaya atmış ve bu vergi Pigou vergisi olarak mali literatüre girmiş fakat fazla yankı yapmamıştır. Bu vergi türü Türkçede çevre vergileri veya yeşil vergiler şeklinde ifade edilmiştir. Bu terminoloji İngilizce deyimlerin çevirisinden türetilmiştir. Bu kapsama birçok vergi girmiş olduğundan, deyimler çoğul olarak kullanılmaktadır.

Çevre vergileri ile ilgili deyim ve kavramlar büyük çeşitlilik arz eder. Çevre vergileri (enviromental taxes), kirlilik vergisi (pollution tax), emisyon vergisi (emission tax) ve karbon vergisi (carbon tax) gibi. Adında “çevre” deyimini kullanılmadığı halde uygulamada çevre ile dolaylı olarak ilgili vergi türleri de bulunmaktadır.

Yukarıda yapmış olduğumuz genel açıklamalara göre, çevre, çevre kirlenmesi, çevre kirlenmesinin önlenmesi ve çevreyi koruma amacı ile gerek ulusal ve gerekse uluslararası platformda konulmuş olan vergi türlerini çevre vergisi veya yeşil vergiler olarak tanımlayabiliriz. 1990’lı yıllarda çevre kirliliği ile mücadelede vergilerin daha fazla kullanılmaya başlanması ile OECD, bu vergiler için yeni bir tanım geliştirmiş ve bu vergilerin amacının bütçeye gelir sağlamaktan ziyade, üretim ve tüketim kalıplarında çevre lehine değişiklik yapmak olduğunu ileri sürmüştü ve bu vergileri “yeşil vergiler” olarak adlandırmıştır. Böylece yeşil vergiler, Beşinci programda belirtilen ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için gerekli olan koşulların sağlanmasına katkıda bulunacaktır (Uyduranoğlu, 2005: 65).

2.4.2. Yeşil Vergilerin Amacı

Nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, tarımsal gelişme ve meteorolojik kökenli olaylar nedeniyle çevre kirlenmekte ve yeryüzü; insanlar, hayvanlar ve bitkiler için yaşanmaz bir hale gelmektedir.

Üretim ve tüketim faaliyetleri sonunda ortaya çıkan katı, sıvı veya gaz şeklindeki atıklar, fiziksel ve biyolojik ortamı olumsuz yönde etkilemekte doğal yaşamı tehdit etmektedir. Çevre kirlenmesine bağlı olarak beslenme ve solunum yolları bozukluklarına insan sağlığını tehdit eder hale gelmiştir. Bu durumda çevreyi koruma, iyileştirme ve çevre kirlenmesi ile savaşın sürdürülebilmesi için yeni kaynaklara ihtiyaç duyulmuş ve bu harcamaların nasıl finans edileceği gündeme gelmiş bulunmaktadır. Ulusal düzeyde ele alındığı takdirde çevre vergilerinde temel ilke kirlenme öder prensibidir. Unutmamak gerekir ki, konunun bir de global (küresel) boyutu mevcuttur. Uluslararası vergileme açısından en önemli örnek çevre vergileri olmaktadır. Birleşmiş Milletler, AB ve OECD gibi kuruluşlar çevre sorunları ile yakından ilgilenmişler ve bu alanda çalışmalar yapmışlardır. Burada amaç, insanlık için kaliteli bir çevre oluşturulması ve yerkürenin korunmasıdır.

Ekolojik vergilerin temel mantığı üretimden tüketime kadar her alanda tercihlerin çevre lehine oluşmasını sağlamaktır. Madde ve enerji kaynaklarının kirliliğinin azaltılması, diğer bir ifadeyle atıkların azaltılması veya önlenmesi, doğal kaynakların aşırı kullanımının önlenmesi ve tekrar kullanımının sağlanması, ürünleri oluşturan maddelerin belli bir kısmının yeniden kullanılabilmesi, üretilen maddelerin daha uzun ömürlü olmasının sağlanması, yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşması ekolojik vergi reformunun temel amaçlarını oluşturmaktadır (Jamali, 2006: 1).

Ekolojik Vergi Reformu düşüncesinin akademik ve politik çevrelerde tartışılmasının nedeni çevre vergilerinin öneminin artmasıdır. Mali araçların çevre politikası kapsamında yaygın olarak kullanımını öngören Ekolojik Vergi Reformunun iki dayanağı vardır: Bunlardan birincisi, çevre tahribatına neden olan ekonomik faaliyetlere yönelmiş devlet yardımlarının kaldırılması; diğeri ise, işgücü, sermaye ve ticari faaliyetler üzerindeki vergi yükünün çevreye zararlı Reformunun amacı, çevreye zararlı ekonomik faaliyetlere yönelen mali yardımları kaldırarak

ve/veya yeni vergiler getirerek cezalandırmak, bunu gerçekleştirirken de işgücü, sermaye ve ticari faaliyetler üzerindeki vergi yükünü nispi olarak azaltmaktır (Ferhatoğlu, 2003: 1).

Ekolojik vergilerin amaçları arasında, madde ve enerji kaynaklarının kirliliğinin azaltılması, diğer bir ifadeyle atıkların azaltılması veya önlenmesi, doğal kaynakların aşırı kullanımının önlenmesi ve tekrar kullanımın sağlanması, ürünleri oluşturan maddelerin belirli bir kısmının yeniden kullanılabilmesi, üretilen maddelerin daha uzun ömürlü olmasının sağlanması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşması ekolojik vergilerin temel amaçlarındandır. Tüm bu işlemlerde kullanılmak üzere önerilen anahtarının adı ise “3R” dir. (Reduce, Reuse, Recycle) azaltma, tekrar kullanım ve geri dönüşümdür (Jamali, 2006: 84).

Ancak 3R nin gerçekleşebilmesi için ekolojik vergilerin amacı, genel kamu hizmetlerinin finansmanı amacıyla gelir elde etmek olmamalı, elde edilen gelir sadece çevresel amaçlar için olmalıdır.

2.4.3. Yeşil Vergilerin Tarihsel Süreci

Hızla değişen dünyanın gündeminde 1970’li yılların başından itibaren giderek artan ve insanlığın en büyük ortak sorunu ve ortak endişesi haline gelmiş olan çevre ve çevrenin bozulması yer almaktadır. Ülkemizde de genellikle nüfus artışı ile birlikte görülen sağlıksız kentleşme, sanayileşme ve hızlı ekonomik gelişme süreci, istenmeyen, ancak giderek boyutları büyüyen hava, su ve toprak kirlenmeleri ile gürültü, erozyon gibi diğer çevre sorunları meydana getirerek doğal dengelerin bozulmasına yol açmaktadır. Günümüzde çevre kirliliği küresel bir sorun haline gelmiştir ve ülkemizde görülen çevre kirliliği diğer ülkelerde görülen çevre kirliliği ile benzerlik göstermektedir (Baykan, 2004: 9).

1978 yılında, ilk kez çevre politikalarının oluşturulması ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1984 yılında, kamu yönetiminde yapılan düzenlemeler sırasında, Çevre Müsteşarlığı, Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür. 1989 yılında ise yine Çevre Müsteşarlığı’na geçiş yaşanmış, çevre örgütü bir üst düzeye taşınmıştır. 1991’de, Çevre Bakanlığı kurulmuş, Yüksek Çevre Kurulu, Özel Çevre Koruma Kurumu, Çevre İl Müdürlüğü,

Mahalli Çevre Kurulu gibi kurumlar Bakanlığa bağlı kuruluşlar olarak tanımlanmıştır. 2003 yılında ise, kamu yönetiminde yeniden yapılanma ya da “devlette reform” sürecinin bir sonucu olarak, birleşik bakanlık modeline geçilmiş ve “Çevre ve Orman Bakanlığı” kurulmuştur.

Uluslararası düzeyde görülen çabalar Türkiye’de de çevre konusunda düzenlemelere gidilmesine yol açmıştır. Türkiye’de çevre sorunlarını tanımlayan ve çevrenin korunmasına ilişkin önlemleri belirleyen en önemli mevzuat 1983 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu’dur. Bununla beraber Çevre Kanunu çevre sorunlarını ayrıntılı olarak belirtmekten daha çok, gürültü kirliliği, hava kirliliği ve atıklar gibi belli başlı çevre sorunlarına değinmiştir. OECD tarafında ileriye sürülen kirletenin ödemesi prensibini Çevre Kanunu benimsemiştir. 2872 sayılı Çevre Kanununun 3. maddesinin e fıkrasında ve 28. maddesinde çevre kirliliğinin önlenmesi, sınırlandırılması ve çevreyi korumaya yönelik tedbirlerin alınması için yapılan harcamaların kirleten tarafından karşılanması ön görülmüştür. Buna ilişkin olarak ta, çevreyi kirletenlerin çeşitli para cezaları ile cezalandırılacağı, ilgili kanunun çeşitli maddelerinde belirtilmiştir. Ancak vergilerin çevre sorunlarının çözümünde mali bir araç olarak kullanılabileceğine değinilmemiştir (Uyduranoglu, 2005: 72).

Türkiye, Avrupa Birliği’ne üye ülkeler ile karşılaştırıldığında vergileri çevre sorunlarının çözümünde bir politika aracı olarak kullanmakta oldukça yetersiz kaldığı söylenebilir. Buna karşın ülkemizde çevre kirliliğinin önüne geçmek için çıkarılan kanunların ve uygulanan vergilerin yanı sıra kalkınma planlarının da olumlu katkısı büyüktür. Ancak yapılan çevre politikalarının gerçekleştirilememiş olması yapılan eleştirilerin basında gelir. Yapılan bir diğer eleştiriye göre de DPT kendisini doğal kaynakların değil ekonominin yöneticisi olarak görmektedir. Dolayısıyla doğal kaynakların yok olması nedeniyle ekonominin değişik sektörleri alarm vermediği sürece DPT olanlarla ilgilenmemektedir.

Çevre sorunlarının küresel boyutta çözümüne yönelik çeşitli mekanizmalar kullanılmaktadır. Özellikle karbon emisyonlarının azaltılmasında Kyoto Protokolü’nün öngördüğü mekanizmaların çözüm için oldukça etkili olacağı

düşünölmekte, bununla birlikte, küresel çözüml çabaları, “*Ekolojik Vergi Reformu* veya “*Yeşil Vergi Reformu*” gibi uygulamalarla, ölkede içinde de desteklenmektedir.

Bugün ekolojik vergiler kapsamında ele alınan konular temel olarak 20. yüzyılın başında ortaya çıkan neoklasik olarak bilinen iktisadi düşünce sistemine uzanmaktadır. Bu düşünce sistemindeki , “bırakınız yapsınlar ” anlayışı sanayi kapitalizmine hız veren, devletin müdahalesinin asgari olduğu bir ekonomik yapıyı oluşturmuş, bu yapı ile zaman içerisinde çevrenin büyük bir bölümü kirletilmiş doğal kaynaklar ise aşırı derecede tüketilmiştir. Neticede sanayileşmenin getirdiği toplumsal refah ve zenginlik ile çevresel zararın toplumsal maliyeti ve kayıpları karşılaştırılmaya başlanmıştır (Jamali, 2007: 107).

Çevre sorunları ile ilgili özellikle son 20-30 yıl içinde birçok araştırma yapılmış ve çeşitli sonuçlar ve gözlemler elde edilmiştir (Tuğcu, 2014: 2). Özellikle 1970’li yıllardan sonra oldukça güncellik kazanan ve üzerinde hassasiyetle durulan çevre meseleleri ve bu alandaki hukuki düzenlemeler ve vergi izlerine milattan öncelerde de rastlanmaktadır. Mesela Babil ormanlarının (M.Ö.1900) ve eski Mısır’da tabii kaynakların (M.Ö. 1370) korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nde bu konuda çeşitli tarihlerde kanunnameler çıkarılmıştır (Bilgiç, 1995: 38).

Ekolojik vergileri kullanma fikrinin temeli ve dışsallık yaratan Ekolojik vergileri kullanma fikrinin temeli 1920’lerde atılmıştır. Dışsallık yaratan Arthur C. Pigou *The Economics of Welfare* (Refah Ekonomisi) adlı kitabında, çoğu birey ve işletmenin diğerlerine maliyet yükleyen kararlar verdiklerini ve buna rağmen yükledikleri maliyetlere karşılık herhangi bir engelle karşılaşmadıklarını vurgulamış ve çözüm olarak da hükümetlerin maliyet yükleyenlerin verdikleri zararın tam maliyetini karşılamalarını sağlayacak vergiler getirmesini savunmuştur. Pigou’nun vergi çözümü sayesinde kirleticiler, daha temiz üretim yolları bulmaya ve ödedikleri vergi nedeniyle ürün fiyatlarını yükseltmeye yönelecekler, bu da tüketicileri bu ürünü daha etkin şekilde kullanmaya ya da başka alternatifler aramaya zorlayacaktır (Duran, 2010: 98).

Asit yağmurları, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi gibi kirliliğin sınır tanımayan boyutları ve çevre problemlerinin, hükümetleri tek başlarına

çözemeyecekleri kadar kapsamlı oluşu 1972 yılında Stockholm Konferansı'nın toplanmasına sebep olmuştur (Ayvaz ve Tekalan, 1992: 4).

2.4.4. Yeşil Vergilerin Türleri

Yeşil vergiler çevre, çevreyi koruma, çevre kirlenmesini önleme ve çevre kirlenmesini önlemeye yönelik mücadele gibi birbirine bağlı sorunların ortaya çıkardığı bir vergi demetidir. Bu konuda yapılmış genel sınıflandırma aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5: Yeşil Vergi Türleri

Çevre Vergilerinin Sistematik Tasnifi			
I- Atık ve emisyon azaltılmasına yönelik vergiler	II- Geri kazanım sağlamaya yönelik vergiler	III- Doğal kaynakların korunmasına yönelik vergiler	IV- Diğer vergiler
1- Karbon ve enerji vergileri	1- Atık pil ve akümülatör vergileri	1- Su çıkarma vergileri	1- Turizm üzerindeki ekolojik vergiler
2- Su kirliliği vergileri	2- Ambalaj vergileri	2- Avcılık ve balıkçılık vergileri	2- Yeşil bina teşvikleri
3- Katı atık vergileri			3- Gürültü vergileri
4- Ürün vergileri (gübre ve böcek ilacı vergileri)			4- Gayrimenkul vergileri

Kaynak: Tuncer, Selahattin. (2007). Çevre Vergileri (Ekolojik Vergiler). E-Yaklaşım Dergisi, Sayı:44.

Yeşil vergileri, amaca uygun olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Birinci grupta yer alan çevre vergileri, her devletin siyasal sınırları içinde geçerli ulusal çevre vergileri; diğeri de global nitelikte uluslararası çevre vergileridir. Devletlerin kendi siyasal sınırları içinde geçerli olan çevre vergileri, o ülkenin siyasal ve doğal yapısına göre büyük çeşitlilik arz eder.

Çevre felaketi olarak nitelenen küresel ısınma, kuraklık, ozon tabakasının delinmesi, buzulların erimesi, seller, denizlerin kirlenmesi doğal kaynakların

tükenmesi gibi canlı yaşamını tehdit eden tehlikeleri önlemek için milletlerarası örgütler kurulmuş ve Devletler bu risklerin azaltılması ve ortadan kaldırılması için anlaşmalar imzalamışlardır. Önlem olarak sanayi yatırımlarının ek vergilerle vergilenmesi, petrol ürünlerinin ek vergilerle pahalılaştırılması ve uluslararası vergilemeye gidilmesi gibi tedbirler üzerinde durulmaktadır.

2.4.5. Yeşil Verginin Uygulama Alanları

AB’de vergilerin “yeşil” hale getirilmesi iki yoldan gerçekleştirilmektedir.

Birinci yol, mevcut vergilerin çevre ile uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlenmesidir. Örneğin; kurşunlu ve kurşunsuz benzin üzerindeki vergilerin farklılaşması veya kirlilik yaratan iktisadi faaliyetlerin daha ağır vergilendirilmesi gibi. Bu amaçla, Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda, İspanya, İngiltere gibi ülkelerde şirket araçları, özel araçlardan daha az vergi avantajına sahiptir.

İkinci yol ise, yani eko vergiler tesis edilmesidir. Karbon vergisi gibi. Bu çerçevede Fransa, 1985 yılında sülfür vergisi ihdas etmiş, 1990’dan itibaren ise, endüstride zararlı gaz emisyonlarını vergilendirmeye başlamıştır. Belçika, “Ekotax Kanunları” çıkarmış, bir dizi ekovergi ihdas etmiştir. Norveç’te oksit, Norveç ve İsveç’te sülfür vergisi uygulanmaktadır (Mutlu, 2004: 291-292).

Çevre vergileri veya ekolojik vergi türlerini sistematik olarak tasnifini yapmak konu edilen unsurların çokluğu nedeniyle zordur. Dr. Tarık JAMALİ, Ekolojik Vergiler adlı kitabında ekolojik vergiler başlığı altında vergi türlerini aşağıdaki gibi, dört ana başlık altında toplamıştır. Avrupa ülkelerinde genel kabul görmüş bir ekolojik vergi sınıflandırması olmamakla beraber, enerji vergileri, taşımacılık vergileri ve kirlilik vergisi ana başlıkları halinde ekolojik vergi uygulamalarına rastlanmaktadır.

2.4.5.1. Atık ve Emisyon Azaltılmasına Yönelik Vergiler

2.4.5.1.1. Karbon-Enerji Vergileri

Birçok ülkede artan endüstrileşme, ulaşım amaçlı enerji kullanımını sonucunda atmosferdeki sera gazlarından biri olan karbon gazı miktarında büyük ölçüde artış meydana gelmektedir. Karbon gazı ciddi anlamda tehlike oluşturmaktadır. Küresel

ısınma sonucu iklim değişikliği, deniz suyunun ısınması ve kuraklık gibi tehlikeli sonuçlar meydana gelmektedir. Karbon büyük ölçüde enerji kullanımının bir sonucu ortaya çıktığından, global emisyondaki artışı durdurmak için üretim ve tüketim faaliyetlerinin yapısına yönelik değişime ihtiyaç duyulmaktadır. Konunun önemine dikkat çekmek isteyen kuruluşlar ve organizasyonlar, uluslararası konferanslar düzenlemekte ve çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Çeşitli politika tercihleri olmakla birlikte doğrudan etki yaratabilecek en önemli unsur ekolojik vergilerdir. Bunun sebebi fosil yakıtlarının tüm üretim ve tüketim faaliyetlerine egemen olmasıdır. Pek çok ülkede CO₂ (Karbondioksitler), NO_x (Azot oksitler), SO_x (Kükürt oksitler) gibi havaya karışan kimyasal maddeler çeşitli ölçülere göre “karbon vergisi” adı verilen ekolojik vergiler ile azaltılmaya çalışılmaktadır (Jamali, 2006: 223).

2.4.5.1.2. Su Kirliliği Vergileri

Su kirliliğini, suya bırakılan atık maddeler ile kirli atık sular oluşturmaktadır. Atık sular çevre kirliliği açısından önemli bir sorundur. Özellikle arıtma tesislerinin olmadığı veya işlevinin yetersiz olması durumunda çevreye bırakılan atık sular tehlike arz etmektedir.

Mahalli idareler tarafından evlerin büyüklüğüne veya su miktarına bağlı olarak alınan bu vergi ve harçlar prensip olarak atık suyun işlenmesi ve temizlenmesi karşılığı olup, hane halkı açısından çevreye verilen zararla doğrudan ilişkisi yoktur (Jamali, 2006: 240).

1969 yılında ilk kez Hollanda’ da alınmaya başlanan su vergisi, atıkların düzeyi ve toksit derecesine bağlı olarak su yüzeyi kirlenme vergisi ve su arıtma kaynağının kurulması amacıyla katkı payı olarak alınmıştır. Toplanan bu katkı payları, öncelikle suların sağlıklı hale getirilmesi için kullanılmakta, fakat aynı zamanda bu yükümlülükten etkilenen sanayi kuruluşlarını atık sularını önemli ölçüde azaltma ve özel arıtma sistemleri kurmaya teşvik etmiştir. Daha sonra bazı değişikliklere uğrayarak AB ülkelerinin pek çoğunda su kirlenmesi ile ilgili olarak uygulanmıştır. Verginin uygulanabilmesi için kullanılan kriter, 24 saat içinde su yüzeyine bırakılan ve oksijen reaksiyonuna girmeyen materyaller için belli bir sürede suya bırakılan reaktif olmayan maddenin ağırlığıdır (Yıldız, 2005: 172).

2.4.5.1.3. Katı Atık Vergileri

Katı atık, hane halkı açısından çöpleri, endüstri anlamında her türlü hacimsel ve akışkan olmayan atığı ifade etmektedir. Katı atık vergilerinin önemli bir kısmını evsel atık olarak adlandırılan çöp vergileri oluşturmaktadır.

Birçok ülkede evsel veya endüstriyel atığın en aza indirilmesi için atığın hacmi dikkate alınmaktadır. Bu husus, tüketicilerin daha az atık meydana getiren ürün veya ambalajları tercih etmesini, üreticilerin de daha az atık oluşturan ürün tasarımları oluşturmalarını sağlamaktadır. Atık hacminin dikkate alınarak vergileme yapılması uygulamada “atığı öde” (pay-as-you-throw) sistemi olarak bilinmektedir (Jamali, 2006: 246).

2.4.5.1.4. Ürün Vergileri

Çevreye zararlı ürünlerin vergilendirilmesi ile üreticilerin tercihlerini çevre lehine değiştirme amacına yönelik vergilerdir. Genellikle atıkların geri dönüşümünün sağlanmasında yetersiz bir yapının mevcut olduğu veya kirliliğin vergilendirilmesinin imkansız ya da maliyetli olduğu durumlarda ürünlerin vergilendirilmesi gerekmektedir. Gübre ve böcek ilaçlarından alınan vergiler örnek verilebilir (Canpolat, 2009: 105).

2.4.5.2. Geri Kazanma Yönelik Vergiler

2.4.5.2.1. Atık Pil ve Akümülatör Vergisi

Piller ve akümülatörler, ağır metallerin bileşiminden oluşmakta, özellikle kurşun ve sülfürik asit içermeleri nedeniyle atıldıklarında veya yakıldıklarında çevreye önemli zarar vermektedirler. Pil atıklarının miktar olarak diğer atıklarla mukayese edildiğinde fazla olduğu söylenemez. Ancak taşınabilen elektronik ürünlerin ve miktarının artması sonucu pil kullanımı artmış, bunun sonucu olarak atık pillerin sayısı az olmasına rağmen çevreye ciddi zararlar vermeye başlamıştır. Bu sebeple çeşitli ülkelerde atık pil ve akümülatör vergileri, bunların güvenli bir şekilde toplanması, geri kazanılması ve tekrar pillerin şarj edilebilir kullanımına doğru olumlu bir gelişme sağlanmasını amaçlamaktadır (Jamali, 2007: 260).

2.4.5.2.2. Ambalaj Vergileri

Vergi başta plastik olmak üzere kâğıt, cam, şişe, kutu şeklindeki ürün ambalajlarını içermektedir. Ambalaj vergilerin amacı, çevreye zararlı ürün ambalajlarının ayırt edilmesini sağlamak ve çevre dostu ürün ambalajlarını desteklemektir ayrıca ambalajların çevreye duyarlı madde ve malzemelerden yapılmasının, ağırlık ve hacimsel atığın azalması ile ambalaj malzemelerinin geri dönüşümünün sağlanmasıdır. Ambalaj malzemeleri üzerinde önemle durulması geri dönüşümünün sağlanmadığı hallerde ekonomik maliyetlerinin oldukça yüksek olmasıdır.

Diğer bir amaç ise, geri dönüşüm ekonomisini geliştirmek, kullanılan ambalajların çevresel açıdan zararlı olmayan maddelerden seçilmesini sağlamak ve nihai atığı minimuma indirmektir. Sonuç olarak, ambalaj vergilerinde öncelikli hedefin geri dönüşüm olduğunu söylemek mümkündür (Jamali, 2007: 263-268).

Türkiye’ de ise bu konuda özel herhangi bir vergi düzenlemesi olmamakla birlikte Çevre Yasası’ na istinaden çıkarılan Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği bu işlevi yerine getirmeye çalışmaktadır.

2.4.5.3. Doğal Kaynakların Korunmasına Yönelik Vergiler

2.4.5.3.1. Su Çıkarma Vergileri

Yer altı sularının korunması ve aşırı tüketimin önlenmesi amacıyla su çıkarma vergisi birçok ülkede uygulanmaktadır. Su çıkarma vergileri, esasen doğal kaynaklar üzerindeki mülkiyet hakkını sınırlayan bir uygulama olduğundan, AB üyesi ülkelerde nadiren görülmekte ve uygulandıkları yerlerde de genellikle yönetsel ödemelere karşılık alınmaktadır. Yönetsel vergilerin dışında bu vergiler, Fransa ve İspanya gibi ülkelerde uzun zamandır nehir havzalarının yönetimine mali destek sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Jamali, 2007: 273).

Su çıkarma vergisi, gelir elde etme amacından ziyade mevcut vergilerin çevresel vergilere doğru yön değiştirmesine yöneliktir. Amaç, gerek içecek yapımı gerekse endüstriyel kullanım amacıyla yer altından su çıkarılmasını sınırlamaktır. Mükellefi, suyu yer altından çıkaranlardır. Vergi matrahı, yer altından çıkan suyun

kübik miktarıdır. Yer altından çıkarılan sular, içecek olarak ticari amaçla, sulama amacıyla ve sanayi amaçlı kullanılmaktadır (Jamali, 2007: 273).

Türkiye’ de yer altı ve yer üstü sularının korunmasını amaçlayan doğrudan bir vergi uygulaması olmamakla birlikte, 167 sayılı Yer altı Suları Kanunu, yer altı sularının korunması için çıkarılmış bir düzenleme olarak kabul edebilir.

2.4.5.3.2. Avcılık ve Balıkçılık Vergileri

Avlanma alanlarının ihlal edilmesi veya av ruhsatlarının verilmesi ekonomik nitelikteki bazı önlemlerdendir. Fakat avcılık ve balıkçılık üzerinde bir takım kontrol mekanizmaları dikkat çekmektedir. Özellikle avcılık ve balıkçılık konusunda hemen hemen tüm ülkelerde yasaklama ve sınırlamalar bulunmaktadır. Türkiye’ de avcılık konusunda Harçlar Yasasına göre alınan avcılık ruhsatname harçları ekolojik vergilere örnek olarak gösterebilir.

Türkiye’ de Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını ve Sportif Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını düzenleyen tebliğler çevreyi koruma amaçlı çıkarılmış tebliğlerdir (Duran, 2010: 108).

2.4.5.3.3. Agrega Vergileri

“Agrega, büyük çoğunlukla inşaat sektöründe kullanılan kum, kırma taş, mıcır, taş tozu kırılmış ufalanmış taş, kaya, çakıl vs. materyallerinin tümüne verilen genel addir” (Duran 2010: 108).

Verginin konusunu, taş, çakıl, kum, kil, kireçtaşı, tebeşir, üst toprak, ve benzeri tortul maddelerinin ticari amaçla herhangi bir taş ocağı, maden veya benzeri bir alandan özütlenmesi, çıkarılması, yontulması veya ithal edilmesi oluşturmaktadır. Genellikle tek tek sayılan taş cinsleri için metreküp ölçüsü dikkate alınmakta ve her maddenin metreküpüne gelen birim vergiye esas olmaktadır. Bu tür materyaller daha çok inşaat sektöründe kullanılmaktadır. Yüksek ekolojik vergi oranlarına sahip Danimarka’da tüm inşaat yıkım atığının % 90’ı geri dönüştürülebilmektedir (Jamali, 2007: 276-277).

2.4.5.4. Diğer Vergiler

2.4.5.4.1. Turizm Üzerinden Alınan Ekolojik Vergiler

Çevre kirliliği turizmi olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer yandan turizm de çevre kirliliğine neden olmaktadır. BM Çevre Programı'nın (UNEP) Akdeniz Eylem Planındaki "Mavi Plan" raporlarına göre 1990 yılında Akdeniz bölgesini toplam 380 milyon turist ziyaret etmiş olup, bu sayının 2025 yılında 760 milyon olması beklenmektedir. Bu oranda bir nüfus artışının belli bir bölgede yoğunlaşması su ve enerji kaynakları, ulaşım araçları, doğal yaşam alanları gibi unsurlar üzerinde şüphesiz olumsuz etkiler yaratacaktır. Bu nedenle AB'nin beşinci eylem planında da öncelikli beş sektörden biri olarak görülen turizm sektöründe de bir dizi önlem alınması sürdürülebilir kalkınmanın temeli olarak kabul edilmiştir (Jamali, 2007: 281).

2.4.5.4.2. Bina Üzerinden Alınan Ekolojik Vergiler

"Küresel ısınma, susuzluk, çevre kirliliği ve doğal kaynakların hızla tüketilmesi yapı sektöründe çevre dostu binaların yapılmasını gündeme getirmiştir. Çevre dostu bina yapımına ilgi giderek artarken, yeşil bina olarak tabir edilen yapılar ortaya çıkmıştır. Belli standartlar getirilerek sertifikalanmakta olan yeşil binalar, yapı sektöründe daha değerli, doğaya saygılı, ekolojik, konforlu ve enerji tüketimini azaltan binalar olarak yeni bir yönelim ve sektör ortaya çıkarmıştır" (http 19).

2.4.5.4.3. Gürültü Vergisi

Kentsel çevre sorunları sıralanırken gürültü kirliliği en son dikkati çekmiş, ancak günümüzde önemli bir çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gürültü vergileri, ağırlıklı olarak uçakların oluşturduğu gürültü sebebiyle alınan vergilerdir. Birçok uluslararası hava alanı başlangıçta yerleşim yerlerinden uzakta olmalarına rağmen, zamanla kent nüfusunun artması ile yerleşim yerleri içinde kalmış ve uçakların iniş ve kalkışlarında çıkan gürültünün sınırlandırılması gündeme gelmiştir.

Bu vergi uygulamasında uçaklar iniş ve kalkışlarda ses seviyelerine göre çeşitli gruplara ayrılmakta ve bu gruplama üzerinden vergi tahakkuk ettirilmektedir.

Vergi tutarı belirli saat aralıklarına göre, örneğin gece kalkışlarında artış göstermekte hatta bazı saatler için uçakların kalkışları tamamen yasaklanmaktadır (Jamali, 2007: 284).

2.4.5.4.4. Gayrimenkul Vergileri

Kentleşme sonucundan tarıma elverişli toprakların yapılaşma ile yok edilmesi sonucu bu vergi uygulanmaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan arazi kullanım vergisi, tarım arazilerinin yok edilmesi veya doğal manzaraya sahip arazilerin bu vasıflarını zamanla kaybetmesi sonucu uygulanmaya konmuştur. Bu arazinin alım satımının vergilendirilmesi yoluyla uygulanmaya çalışılmaktadır (Jamali, 2007: 285).

Türkiye’ de Emlak Vergisi Yasası’nda böyle bir amaç güden düzenleme bulunmamaktadır. Ancak Emlak Vergisinin % 10’u tutarında “taşınmaz kültür varlıklarının korunması katkı payı” 01.01.2005 tarihinden itibaren ilave bir mükellefiyet olarak getirilmiştir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 12. Maddesini değiştiren 5226 sayılı Yasa’nın 6. maddesi ile Belediyeler tarafından, görev alanlarında kalan kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi için yapılan masrafları karşılamak için ihdas edilen bu mükellefiyet söz konusu varlıkların korunması açısından önem arz eden bir gelir kaynağı olmuştur.

2.5. Çeşitli Ülkelerde ve Türkiye’ de Yeşil Vergi Uygulamaları

2.5.1. Bazı Avrupa Ülkelerindeki Ekolojik Vergi Uygulamaları

Hemen hemen her ülkede ekolojik vergilerle ilgili düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemeler kamusal hizmetlerin arttırılmasında avantaj sağlamaktadır. Özellikle Avrupa kıtası ülkelerinde seçilmiş bazı Avrupa ülkelerinden Finlandiya, Hollanda, İsveç, Danimarka, Almanya, İngiltere, Belçika ve Norveç inceleme altına alınacaktır.

2.5.1.1. Finlandiya

Dünyada bir emisyon vergisini (CO2 vergisi) ilk defa uygulamaya koyan ülke Finlandiya olmuştur. Vergi 1990 yılında CO2 tonu başına 2,05 DM olarak uygulanmaya başlanmış daha sonra da 1993 yılında 4,10 DM'a çıkarılmıştır. Başlangıçta hiçbir sektöre bir ayrıcalık tanınmamış, tüm sanayi dalları ve aileler bu verginin mükellefi olmuşlardır. Ancak İskandinav elektrik pazarının liberizasyonu ve Finlandiya'nın Avrupa Birliğine girmesi ile bu CO2 vergisinde de değişiklikler yapmak zorunda kalınmıştır. Rekabet gücünü koruyabilmek amacıyla sanayi kesimine ve ticari amaçlı seralara bir takım vergi avantajları getirilmiştir. Bu şekilde bir geçiş dönemi hedeflenmiştir. 1996 yılında bu vergiden toplam 13,6 milyar Finlandiya Kronu gelir elde edilmiştir. 1997 yılında AB'ye giriş ile birlikte; ilk uygulamaya konulan CO2 vergisinin şekli de değiştirilmiştir. Böylece bu verginin yeni şekli de salt bir CO2 vergisi yerine CO2-Elektrik vergisi haline gelmiştir. Bundan sonraki hedefin, ekolojik vergi reformunun temel taşlarından biri olan istihdam üzerindeki vergi vb. yüklerin azaltılması olduğu vurgulanmaktadır. Yeni getirilen bu vergide sanayi ve büyük sera çiftlikleri için bir vergi avantajı getirilmiştir. Bu kesimlere, uygulanan genel oranının yaklaşık yarısına tabi tutulmuşlardır (Değirmendereli, 2000: 3).

2.5.1.2. Danimarka

Bu ülkede çevreye yönelik vergiler, üç temel başlık altında toplanmış olup, bunlar enerji vergileri, taşımacılık vergileri ve kirlilik/kaynak vergileridir. Enerji vergileri içerisinde yer alan tüm vergiler tüketim vergisi niteliği taşımaktadır. Bu vergiler şunlardır: Elektrik vergisi; kömür, linyit ve kok kömürü vb. vergisi; akaryakıt ürünleri üzerindeki enerji vergisi; doğal gaz vergisi ve belirli enerji ürünlerinden alınan CO2 vergisidir. Taşımacılık vergileri başlığı altındaki tüm vergilerde tüketim vergisi niteliği taşımaktadır. Bu vergiler şu şekilde sıralanmaktadır: Yol vergisi, yol kullanıcı, harcı, belirli tipteki uçuş vergisi, motorlu taşıt ağırlık vergisi, otomobillerdeki yeşil vergi, motorlu taşıt tescil vergisi ve motorlu taşıtlar için üçüncü şahıs sigorta vergisidir. Kirlilik/kaynak vergileri de diğer vergiler gibi tüketim niteliği taşımaktadır. Danimarka'da bu kapsamda on iki vergi uygulanmaktadır. Bu vergiler şu şekilde sıralanmaktadır: su kullanımı vergisi, atık su

vergisi, atık ve belirli hammaddeler vergisi, PVC ve plastik katkı maddesi (*phtalates*) vergisi, belirli ambalaj, plastik çatal, bıçak, vb. vergisi, kükürt tüketim vergisi, kursun içeren nikel kadmiyum piller vergisi, zirai ilaç vergisi, hayvan yemi maddelerinde kullanılan büyüme hormonları ve antibiyotik vergisi, nitrojen vergisi, kloroflorokarbon , hidroflorokarbon , perfluorinated compound ve sülfürhekzaflorür (*SF6*) gazı vergisi ve belirli klor içeren çözücüler vergisidir (Agun, 2008: 119-121).

Danimarka'daki ekolojik vergiler enerji vergileri ile başlamakta enerji vergilerinin uygulanması ise 1970'li yıllardaki petrol krizine dayanmaktadır. Danimarka 1973'teki petrol krizinden çok etkilenmiştir. Petrol türevli yakıtlar, kömür ve gaz üzerindeki uygulanan vergiler halen dünyadaki en yüksek oranlı vergilerdir. Fakat Danimarka'daki elektrik üretimi neredeyse tamamen kömür tabanlı termik santrallerden sağlandığından elektrik üretmek amaçlı fosil yakıt tüketimleri vergiden istisna edilmiştir (Holger ve Hansen, 1999: 51).

Tüm bu vergisel tedbirler Danimarka'da yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi oldukça artırmıştır. Tüm enerji üretimi içinde rüzgâr enerjisi ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen oranın zamanla yükseldiği görülmektedir. Ayrıca ülkede "Rüzgâr Değirmeni" en önemli ihraç ürünleri arasına girmiştir (Duran, 2010: 117-118).

2.5.1.3. İsveç

İsveç çevre vergisi uygulamalarına öncülük eden ülkelerden biri olarak ekonomik enstrümanları 1970'lerin başında uygulamaya başlamış, 1991 yılından itibaren ise büyük bir vergi reformuyla petrol ürünleri, kömür ve doğalgaz üzerine karbondioksit vergisi, sülfür vergisi, nitrojen oksit vergisi gibi yeni çevre vergilerini hayata geçirmiştir (Kulu, 2001: 50)

İsveç'te 1990-91 yılında çok sayıda çevre vergisi uygulamaya konulmuştur. Bu vergi reformu ile birlikte GSMH'nin %4'ü kadar bir yük emek faktöründen enerji kullanımının doğru kaydırılmıştır. Uygulamaya konulan enerji vergisinden sanayi kesiminin olumsuz etkilenmesini önlemek için indirilmiş oranlar uygulanmıştır. Buna göre 1997 yılına kadar genel oranın ¼'ü 1997'den itibaren de ½'si uygulanmaktadır. Bunların yanında havanın temizliği için başkaca vergiler daha

uygulanmaktadır. Bir kükürt emisyon vergisi ve azot oksit (Nox) vergisi, araçların neden olduğu hava kirliliğini azaltabilmek için arabanın emisyon miktarına bağlı olarak değişen bir satış vergisi getirilmiştir. Ayrıca sivil havacılık alanında ilk defa, uçak tiplerine göre farklılaştırılmış azot oksit ve CO2 vergisi getirilmiştir. Bu vergi sadece iç hatlardaki uçuşlara uygulanmıştır. Bu vergilerin uçak teknolojisinde daha az emisyonu neden olan teknolojilerin geliştirilmesine yönelik önemli bir faktör olduğu bildirilmektedir. Ancak bu vergiler 1997 yılında AB normlarına aykırılığı nedeniyle kaldırılmak zorunda kalmıştır. Bu vergiler uygulanırken genel vergi yükünün artmamasına özel bir dikkat gösterilmiştir. Ekolojik vergi reformunun çok önemli bir hedefi olan, enerji/çevre vergileri ile genel vergi yükünün artmaması, getirilen yeni vergiler ile artacak vergi yükünün özellikle istihdam üzerindeki yüklerin (vergi, zorunlu kesintiler vb.) düşürülmesi suretiyle eşitlenmesi ve böylece “gelir nötrlüğü” (aufkommens neutralitat) ve "vergi yükünün aynılığının" sağlanmasına çalışılmıştır. Getirilen yeni vergiler ile vergi yükünün artışı önlemek için gelir vergisi tarifesinde indirimler yapılmıştır. Uluslararası karşılaştırmalarda oldukça yüksek gelir vergisi oranlarına sahip olan İsveç bu sayede %85 olan en yüksek vergi oranı %50'ye çekilebilmiştir. Sermaye kazançları vergisi de %30'a indirilmiştir. Kükürt dioksit vergisi (SO2) ilgili işletmenin hava kirliliğini önleme konusunda gerekli tedbirleri alanlara ve böylece emisyon miktarını azaltana aynen iade edilmektedir. Bu tedbirler sayesinde yeni getirilen vergilerin benimsenmesinin daha kolay olduğu bildirilmektedir. Anılan reform ile tüm vergi gelirlerinin %10'u etkilenmiştir. Yapılan düzenlemelerde vergilerin konusu daha çok çevreyi kirleten aktivitelere kaydırılmaya çalışılmıştır (Değirmendereli, 2000: 4).

2.5.1.4. Hollanda

Bu ülke ekolojik vergiler konusunda öncülerden sayılmaktadır. Daha 1988 yılından beri çeşitli çevresel vergiler uygulanmaya başlanmıştır. 1992 yılında bir CO2-Enerji vergisi uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra da 1996 yılında kapsamlı bir ekolojik vergi reformuna geçilmiştir (Değirmendereli, 2004: 5).

Hollanda'da çevre vergileri yer altı suları vergisi, su vergisi, yakıt ve enerji vergileridir. Bu vergiler Hollanda' da çevre vergilerinin genelini oluşturmaktadır.

Bunların yanında mineral yağlar vergisi, taşıt alım vergileri ve taşıtlardaki yıllık vergiler Hollanda' da çevre vergilerini tamamlayan vergilerdir.

Atık su vergileri, yer altı suyu vergileri, kullanım suyu vergileri, yakıt vergileri ve enerji vergileri beyanlarına göre değerlendirilmektedir. Vergi mükellefleri, tekabül eden vergiyi, vergi beyanname formlarında belirtilen vergi kategorilerinde belirtmekle yükümlüdür. Genelde bu vergi dairesi tarafından otomatik olarak gönderilmektedir. Eğer gönderilmezse mükellef vergi dairesinden form istemektedir. Vergi beyanları yılda 4 kez ya da yıllık bir beyanla yapılabilir.

Kirlilik vergileri atık miktarına göre alınmaktadır. Verginin amacı israfi azaltmak ve işletmeleri çevreyi korumaya teşvik etmektir. Vergi mükellefi ise atık işletim merkezleridir. Yükümlüler en az atığı elde etmek için ve daha az vergi ödemek için çaba harcarlar (Duran, 2010: 114).

Yakıt vergileri, kirliliği ve enerji tüketimini azaltmak için kömüre uygulanmaktadır. Enerji vergileri CO2 emisyonlarını azaltmak amacıyla getirilmiştir. Enerji vergileri enerji vergilerine konu olan (akaryakıt, elektrik ve gaz) mamulü kullananlardan alınmaktadır. Enerji vergileri fiyatın içindedir. Enerji vergileri, vergi konusu mamulü üreten şirketlere ödemesi gereken vergi miktarı gönderilerek tahsil edilir. Şirketlere vergi dairesine giderek vergi borcunu öder. Elektrik vergisinde, vergi oranları kullanım ile doğru orantılıdır. Doğal gaz ve diğer gazlardan elektrik üretiminde, bu gazlardan vergi alınmamaktadır (Duran, 2010: 115).

2.5.1.5. Almanya

Bu ülkede çevreye yönelik vergiler iki temel başlık altında toplanmıştır. Bunlar enerji vergileri ve taşımacılık vergileridir. Enerji vergileri kapsamında iki vergi (enerji vergisi ve elektrik vergisi) uygulanırken, taşımacılık vergileri kapsamında sadece bir vergi (motorlu taşıtlar vergisi) uygulanmaktadır.

Almanya'da ekolojik vergi reformuna Alman Ekonomi Enstitüsü tarafından hazırlanan ve DIW (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) raporu olarak bilinen araştırma öncülük etmiştir. Rapor ana hatları ile Almanya'daki CO2 emisyon hacminin 1987 yılı referans alınarak 2005 yılına kadar %30 oranında azaltılması

amacına yönelik tedbirler içermektedir. Bu amaca ulaşılması için gerekli enstrüman olarak enerji vergisi seçilmiş ve vergi gelirlerinin çalışanların sosyal güvenlik katkılarının azaltılmasında kullanılması öngörülmüştür (Jamali, 2007: 203).

Raporda çok çeşitli enerji kaynakları tespit edilerek, farklı kirletici kaynakların çevre üzerindeki etkileri yaklaşık olarak tahmin edilerek model oluşturulmuştur. Oluşturulan model ışığında Alman hükümeti doğal kaynakları korurken, sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi ve istihdam artışını amaç edinmiş, bu amaçlara ulaşmada ise bir tek politika üzerinde odaklanmıştır. Bu politika ekolojik vergi reformu olmuştur. Buna göre, çevre enerji ve doğal kaynak maliyeti artırılarak korunacaktır (Jamali, 2007: 204).

“Almanya’da Yeşillerin iktidara gelmesiyle birlikte ekolojik vergi reformu alanında önemli gelişmeler olmuştur. Bu iktidar değişikliğine kadar Almanya’da çevresel alandaki düzenlemeler genel emir ve yasaklamalar aracılığı ile yapılmıştır. 1999 yılında ekolojik vergi reformu uygulamaya konulmuştur. Bu reformun aşama aşama uygulanması kararlaştırılmıştır. Yeni düzenlemeler çerçevesinde vergi artışlarına gidilmiş, aynı zamanda da sosyal sigorta primlerinde de indirim yapılmıştır. Bu yeni düzenlemelerle de ilk defa elektriğin vergilendirilmesine de geçilmiştir.

Elektrik vergisi, 1999 yılında çıkarılan Elektrik Vergisi Kanunu ile uygulanmaya başlamıştır. Bu verginin mükellefleri tüketicilerdir. Ancak, çok fazla tüketiciden toplanması mümkün olmadığından ve bu yüzden vergi dairesinin vergi toplama maliyetini düşürmek için elektrik üreticileri üzerinden alınmaktadır. Verginin konusu ise elektrik enerjisi olup, matrahı da elektrik miktarına göre hesaplanan sabit bir tutardır” (Duran, 2010: 119).

2.5.1.6. Norveç

Norveç ekolojik vergiler konusunda tarihsel bir deneyime sahiptir. Çevresel amaçlarla vergilerin kullanımı 1931 tarihli petrol vergisine kadar uzanır. Ancak çevresel amaçlı ilk vergi 1971 yılında mineral yağlar üzerindeki sülfür vergisidir. Ekolojik vergilerin geniş bir şekilde kullanımı ise 1980’lerin sonu 1990’ların başıdır. Özellikle çeşitli mineraller, gübreler, böcek ilaçları, zehirli kimyasallar, makine

yağları gibi ürünler 1988 yılından itibaren vergilendirilmeye başlanmıştır. Çeşitli yakıtlar ve petrol sektörü üzerindeki CO2 vergisi de 1991 yılında uygulanmaya konulmuş ve 1990'lı yıllardan itibaren temiz bir üretim ve tüketim yapısının sağlanmasında ekolojik vergiler büyük rol oynamıştır (http 20).

2.5.1.7. Belçika

Bu ülke de 1993 yılından beri akaryakıt, doğal gaz, elektrik ve fuoilden bir enerji vergisi alınmaktadır. Daha çok ailelerin ödediği bu vergiler ile istihdam üzerindeki vergi yükü azaltılmaktadır. Böylece işgücünün işverene maliyeti düşürülmeye çalışılmaktadır. Bu noktada Belçika modelinin bir farklılığı göze çarpmaktadır. Belçika'da bu şekilde çevre vergisi uygulamasına gidilmesinin altında, ekolojik kaygıların yerine başka amaçların gözetilmesi yatmaktadır. Buna göre Belçika'nın bu vergi ile temel amacı AB içindeki rekabet gücünü tekrar kazanmak olduğu belirtilmektedir. Birlik içinde tekrar eski rekabet gücüne ulaşabilmek için işçi maliyetleri düşürülmek istenmekte, bu arada ortaya çıkacak olan finansman açığını kapatmak için de yeni gelirlere yani çevre ve enerji vergilerine ihtiyaç duyulmakta. Diğer bir ifade ile bu ülkede diğer ülkelerin aksine işlem tersine yürütülmektedir. Ancak buna rağmen çevre vergilerinin yine de olumlu etkiler meydana getirdiği belirtilmektedir (Değirmendereli, 2000: 5).

2.5.1.8. Avusturya

Avusturya'da 1996 yılında elektrik ve doğal gaz üzerine bir enerji vergisi koyulmuştur. Enerjinin yoğun kullanıldığı sanayi sektörlerinde vergi muafiyetleri getirilmiştir. 1997 yılında da bir "yol kullanma harcı" getirilmiştir. Bu harç arabaların ağırlığına göre alınmaktadır. Bu uygulamaların ağırlıklı olarak çevresel etkenlerden çok fiskal amaçlarla, daha net bir ifade ile bütçe açıklarını kapatabilmek amacıyla yapıldığı görülmektedir.. Buna karşılık enerji kaynaklarının vergilendirilmesine yönelik olarak yeni tekliflerin yapıldığı ve bu doğrultuda 2001 yılında somut adımların atılmasının beklendiği bildirilmektedir (Değirmendereli, 2000: 3).

2.5.2. Türk Vergi Sisteminde Yeşil Vergiler İle İlgili Düzenlemeler

Türkiye’de AB ya da OECD ülkelerindeki anlamıyla Çevre Vergileri uygulaması bulunmamaktadır. AB ve OECD ülkelerinde uygulanan çevre vergileri, üzerine konuldukları mal ve hizmetlerin maliyetini artırarak üretici ya da tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirirken, aynı zamanda teknolojik gelişmeyi de sağlamaktadır. Bu nedenle bu ülkelerde uygulanan çevre vergileri ilk planda yönlendirmek ve denetlemek amacını gütmektedir. İkinci planda ise mali amaç güdülmektedir. Ülkemizde ise, Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV) dışında yönlendirmek ve denetlemek amacıyla konmuş bir çevre vergisine rastlamak mümkün değildir (Toprak, 2006: 157).

Türk vergi sisteminde çevre ile ilgili doğrudan tek düzenleme olarak sayılabilecek olan 01.08.1993 tarihinden itibaren uygulanan 2464 sayılı Belediye Gelirleri Yasasının mükerrer 44. maddesinde yer alan ÇTV’dir. Türkiye’de ÇTV dışında yönlendirme ve denetleme amacıyla konmuş bir çevre vergisi bulunmamakla birlikte bu verginin dışında dolaylı olarak çevreye olumlu katkıları bulunan motorlu taşıtlar vergisi ve özel tüketim vergisi kapsamına dâhil edilen akaryakıt tüketim vergisi ve taşıt alım vergisi çevre vergileri grubuna dâhil edilebilecek vergiler kabul edilebilir. Türkiye’ de çevre vergisi olarak kabul edilen vergilerin mali amaçlarla uygulamaya konması ve toplanan vergi gelirlerinin çok az bir kısmının çevreyi koruma amaçlı kullanılması, bu vergilerin yönlendirici ve denetleyici niteliklerinin AB ülkelerindekine benzer şekilde ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Nitekim bu durum 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’ nda belirtilmiştir (Tavşancı, 2005 : 48).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE ÇEVRE POLİTİKASI KAPSAMINDA ÇEVRE VERGİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Genel olarak çevre politikaları, bireylerin sağlıklı bir çevre ortamında yaşamlarının sağlanması, toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve bununla birlikte bunların uygulanmasında ve gerekli olan yükün paylaştırılmasında toplumsal adalet ilkesinin göz önünde bulundurularak uygulanması için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemler ve benimsenen ilkeler bütünüdür. İnsanlara sağlıklı ve insan onuruna yakışan bir çevrede yaşama güvencesinin sağlanması; hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlıkları ile toplumsal çevre değerlerinin korunması, geliştirilmesi ile ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesi; çevre politikası uygulamalarının gerekli gördüğü yükün paylaşımında toplumsal adalet ilkelerine uygunluğun sağlanması çevre politikalarının amacını oluşturmaktadır. Çevre politikalarının küresel düzeyde ele alınmasının temelleri 1972 yılında Stockholm Konferansı ile atılmıştır. Bununla birlikte bu konferans sonrasında çevre politikalarının gelişimiyle ilgili kademeli gelişmelerin ardından esas önemli gelişme, 1992 yılında toplanan Rio Konferansı ile sağlanmıştır (Demiral, 2000: 19-21).

Çevre politikalarının genel olarak asıl hedefini şöyle sıralanabilir (Budak, 2002: 31):

- İnsanların sağlıklı ve mutlu bir şekilde yaşayabilecekleri çevreyi güvence altına almak,

- Havayı, suyu, toprağı, bitkileri ve hayvanları insanların zararlı faaliyetlerinin zararlı etkilerine karşı korumak ve
- İnsanların faaliyetleri sonucu meydana gelen çevresel zararları ve bu zararlar sonucunda oluşan hasarları ortadan kaldırmaktır.

Çevre politikası sadece doğrudan doğruya çevrenin korunmasına yönelik olarak düzenlenmiş bir politika değildir. Bunun yanında çevre korumaya yöneltilmiş hukuk, maliye, iktisat, sanayi, nüfus, imar politikaları gibi diğer politika alanları da bulunmaktadır. Ekolojinin kendi bütünlüğü içerisinde korunması, yabani hayvan ve bitki türlerinin korunması, zararlı iklim değişikliklerinden korunma, doğal kaynakların korunması hedefleri ise çevre politikasına benzer şekilde aynı hedeflere hizmet etmektedir (Budak, 2002: 31).

Çevre politikaları sadece insan merkezli politika değildir. Çevre politikaları aynı zamanda çevre merkezli de olmaktadır. İnsan refahı ve mutluluğunun yanında doğal çevrenin canlı ve cansız öğelerinin korunmasının da hedef olarak benimsenmesi gerekir. Bu nedenden dolayı da ulusal ve uluslararası düzeyde çevre politikaları oluşturulurken, bu politikaların ekosistemler üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, her bir politikanın kısa ve uzun dönemli fayda ve maliyetlerinin saptanması ve maliyetlerin bugünkü ve gelecek nesiller arasında nasıl dağıtılacağıın tespit edilmesi gerekmektedir. Uluslararası alanda uygulanan politikaların başarılı olabilmesi için bilgi oluşturulması, bilgi alışverişi, şeffaflık başarımının koşullarındandır (Mutlu, 2006: 63).

Bu bölümde önce çevre politikaları kavramı ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulacaktır. Daha sonra ise, çevre politikalarının türleri gruplandırarak açıklanacaktır. Çevre politikaları ilkeleri ile ilgili olarak ise; kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi ve işbirliği ilkesi şeklinde önemli olan birkaç tane çevre politikası ilkeleri sıralanarak açıklamalarda bulunulacaktır. Çevre kirliliği meydana gelmeden önce önlem alabilmek, çevre kirliliğini telafi edecek önlemler alabilmek ve çevreyi korumaya yönelik olarak birçok çevresel çözüm uygulama araçları çevre politikaları ile uygulanabilmektedir. Çevre politikalarının uygulama araçlarını, ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar şeklinde iki gruba ayrılan yaklaşım şeklinde incelenecektir. Türkiye’de çevre politikalarının tarihi ve alt başlık olarak

değinebileceğimiz Türkiye’de çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar olarak; anayasa, Çevre Kanunu ve kalkınma planlarında çevre politikalarına kısaca değinilip, Son olarak, Çevre politikasına yön veren antlaşmalar olarak; Stockholm Konferansı, Çevre ve Kalkınma Rio Bildirimi, Kyoto Protokolü, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gibi önemli antlaşmalara değinilecektir.

3.1. Çevre Politikası Kavramı

Politika kavramı; “Belirli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür. Bu kavramın, toplumbilimi açısından tanımı ise, Devlet işlerine katılma ve devlet etkinliklerinin biçimi amaç ve içeriğinin belirlenmesi işidir” (Demiral, 2000: 19-21). Bu tanımda çevre politikalarının niteliği gereği ileriye dönük olarak algılanmasının gereği vurgulanmaktadır. Bu tanıma uygun olarsa çevre politikası kavramından da bir ülkenin çevre konusunda hedef ve tercihlerinin belirlenmesi anlamı çıkartılmış olmaktadır (Erkan, 2008: 1-8). Burada sözü edilen politika (yönelti, policy) ile dar anlamdaki politika (yönetki, politics), birbirlerinden ayrı kavramlardır. Birincisi, çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak geleceğe yönelik önlemler ile ilintili olduğu halde; ikinci kavram, bu konulardan siyasal erk (iktidar) savaşımında yararlanmayı ve de bu amaçla kullanılan kurumları, yöntemleri ve süreçleri anlatır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 327).

Sosyal bilimler açısından bakıldığında, Çevre Koruma Politikalarının, nesnel ve bilimsel olmasını sağlamak için dayanılması gereken temel ilkeler şu şekilde özetlenebilir:

- Çevre politikalarının ekolojik sistemler ve nüfus dağılımı üzerinde yaratacağı etkiler dikkate alınmalıdır.
- Çevre üzerindeki olumsuz etkilerden bazıları tümüyle giderilebilecek niteliktedir, bazıları ise etkileri ile ciddi ve kaçınılmaz sorunlar yaratabilir. Bunların birbirlerinden ayrılarak, her birini gerçekleştirmenin kısa ve uzun dönemdeki maliyetleri hesaplanmalıdır.
- Bir yatırım, yerleşim kararı vb. faaliyetlerin gelecek kuşaklar için etkileri dikkate alınmalıdır.

- Etkilerin, geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açması durumunda, karar vericilere durum aktarılmalıdır.
- Yatırım, yerleşim vb. kararların farklı toplumsal kesimlere getireceği fayda ve zararlar göz önüne alınmalıdır (Torunoğlu, 2013: 27).

Politikaların amaçları üzerinde durmakta fayda bulunmaktadır. Örneğin, birlikte ortak tercih ve hedeflerinden de bahsetmek mümkündür. Ülkeler çevre politikalarını oluştururken ortak hedefler içerisindedir. İnsanın sağlığını güvence altına almayı ve insanlığı yakışır bir şekilde hayatını devam ettirebilmeyi, insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan hasarları ortadan kaldırmak böylece toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesini ayrıca doğal varlıkların korunmasını sağlamak ortak benimsenen hedeflerdendir. Çevre politikaları bu hedeflere ulaşmak için alınması gereken önlemler ve bu önlemlerin getirdiği yükün nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir.

3.2. Çevre Politikasının Türleri

Çevre politikaları temel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi içerik (öz) yönünden çevre politikaları; diğeryse yönetim açısından çevre politikalarıdır.

3.2.1. İçerik Yönünden Çevre Politikaları

Çevre politikaları içerik (öz) açısından düzeltim (reform) yanlısı ve düzeltim karşıtı olarak iki kümeye ayrılabilir:

a) Düzeltimci Politikalar: Burada çevre sorunlarına aktif bir politikayla çözüm aranması söz konusudur. Bu politikalar, belli bir siyasal ideolojiye bağlı olmaktan çok, konuya yararlı (pragmatik) olarak yaklaşmakta ve iyimser bir özellik taşımaktadır.

b) Düzeltim Karşıtı Politikalar: Bu tür politikaları savunanlar, çevrebilim konusuna özel bir önem verilmesinin gerekli olmadığına inanırlar.

3.2.2. Yöntem Açısından Çevre Politikaları

Çevre sorunlarını bir bütün olarak ideolojiden soyutlamak olanak dışı olmakla birlikte, çevre politikalarının dayandığı yöntem modelleri, çevre sorunlarının daha çok ideoloji ötesi sayanların görüşlerini yansıtmaktadır. Bunlar, başlıca iki kümede toplanmaktadır.

a) Onarımcı Politikalar: Çevre üzerindeki zararlı sonuçlar ortaya çıktıktan sonra, verilebilecek zararlar verildikten ve çoğu kez de dönülemeyecek noktalara varıldıktan sonra bu etkilerin giderilmesini amaçlayan politikalaradır.

b) Önleyici Politikalar: Bu politikaların özünü, çevreye henüz zarar verilmeden, gelecekteki olası gelişmeler hesaba katılarak, gerekli önlemlerin alınarak doğal ve fiziksel çevrenin korunması ve geliştirilmesi temel ilkesi oluşturmaktadır (Keleş, 2005: 333-335).

3.3. Çevre Politikalarının Temel İlkeleri

Çevre korumaya ve çevre kirliliğini önlemeye yönelik olarak kabul görmüş çevre politikaları dört grup olarak ele alınabilir. Bu ilkeler, kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi, işbirliği ilkesidir.

3.3.1. Kirleten Öder İlkesi

Çevre hukukunun ilk ilkesi olan kirleten öder ilkesi, “*çevre sorunlarının uluslararası alanda etkili olduğu ve oluşan çevre sorunlarına çözüm bulunmaya çalışıldığı bir dönemde çözüm yolu olarak Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından ortaya çıkarılmıştır*” (Yılmaz Turgut, 2009: 121). OECD çevre komitesinin hazırladığı tavsiye kararını 26 Mayıs 1972 yılında kabul ederek çevreye zarar veren ülkenin bu zararı karşılmasını içeren “kirleten öder ilkesi”, uluslararası düzeyde ilk kez kabul edilmiştir (Algan, 1995: 212).

Kirleten öder ilkesi için basit bir tanım yapacak olursak, çevreyi kirletenlerin ortaya çıkan kirliliğin giderilmesi için gerekli harcamaların maliyetlerinden sorumlu olması şeklinde tanımlanabilir (Jamali, 2005: 155). Sorumluluğa ilişkin olarak düzenlenen bu ilke, çevreye verilen zararlardan kimin sorumlu olduğunu, zararın

giderilmesinin maliyetine kimlerin katlanması gerektiğini ve çevreyi eski haline getirmekle kimlerin yükümlü olduğunu belirtir (Budak, 2000: 32). Kirleten öder ilkesinin yükümlülük ve sorumluluk boyutunun bugünkü algılanışı ise kirletenin önlenmesi yani kirletene yükümlülükler getirilmesi şeklindedir (Jamali, 2005: 155). Kirleten öder ilkesi başlangıçta kısmen dışsallıkların giderilmesi için önerilmesine rağmen giderek tüm dışsallıkların içselleştirilmesi hedefine yönelmiştir (Toprak, 2006: 152). Kirliliğin sosyal maliyetine katlanmak durumunda kalan kirleten, sınırlı olan çevresel varlıkları bundan böyle daha rasyonel kullanma yoluna gidecektir. Diğer bir ifadeyle, maliyet-fiyat ilişkisi aracılığıyla çevresel kaynakların piyasada daha iyi dağılımı sağlanacak ve bunlar da diğer üretim araçları gibi ekonomik bir kullanıma kavuşacaktır.

Yapılan bu tanımlama doğru olmakla birlikte eksik kalan yanları da vardır. Hangi kirliliklerin, kirliliklerin neden olduğu hangi sonuçların nasıl ve ne şekilde tazmin edileceği gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorulara cevap bulmak için kirleten öder ilkesi dar ve geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. “Kirletenin yarattığı kirliliğin sosyal maliyetinin tümüne katlanmasının öngörülmesi” şeklinde tanımlanan kirleten öder ilkesi geniş kapsamda ele alınmıştır. Bu durumda kirleten, kirliliği önlemekle ve gidermenin maliyetine katlanmakla ve de kirliliğin yarattığı zararları tazmin etmekle yükümlüdür. Eğer kirleten, sadece kirliliği önleme ve gidermenin maliyetlerini karşılarsa, kirleten öder ilkesi dar kapsamda ele alınmış olmaktadır (Yılmaz Turgut, 2009: 124).

Rio İlkeleri de kirleten öder ilkesinin temel mantığına değinmiştir. On üçüncü ve on altıncı ilkelerinde faaliyetlerin sebep olduğu çevresel zararların tazminine ilişkin kanun geliştirmek için ülkelerin işbirliği yapmasını öngörmüştür. Rio ilkelerinin on altıncısı ile de kirletenin kirliliğin maliyetini halkın çıkarımı gözeterek ve uluslararası ticarete zarar vermeden mümkün olan ölçüde karşılamasının gerekliliği vurgulanmıştır (http 21).

Kirleten öder ilkesinin uygulandığı bir alan olarak 1992 Rio Konferansı'nın sonuç bildirgelerinden biri olan iklim değişikliği sözleşmesi gösterilebilir. Bu sözleşme ile ülkelerin açığa çıkaracağı emisyonlara rakamsal sınırlar getirilmiştir (Yılmaz Turgut, 2009: 135). Bu düzenlemeleri içeren Kyoto Protokolü

imzalanmıştır. Burada yapılabilecek emisyon miktarı belirlenmiştir. Çevreye zarar veren emisyonların parasal karşılığı zarar verene ödettilmektedir. Faaliyet sahipleri çevreyi kirletmelerinin bedelini maddi olarak karşılamaktadırlar. Bu durum kirleten öder ilkesinde olduğu gibi kirliliğin bedeline katlanmakla aynıdır.

Bu ilke yasal düzenlemelerle somutlaştırılabildiğinde etkinleşir. İlkenin teoride kalması, somutlaştırılamaması bu ilkenin uygulanmasının zorluklarını ortaya çıkarmıştır. Sorumlu kişi bulunana kadar çevrede oluşan zararın artması, zararın ortaya geç çıkmasıyla da kirletenin belirlenememesi gibi durumlar bu ilkenin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Kirletenin maliyetini hesaplamak çoğu durumda imkânsız olabilmektedir (Budak, 2000: 33). Bu ilkenin güçlüklerini gidermek ve uygulamaya geçirilmesi için alınması ve geliştirilmesi gereken tedbirlere ihtiyaç vardır.

Kirleten öder ilkesini işler hale getirmek için bir takım vasıtalar geliştirilmiştir. “Fayda maliyet analizi yöntemi” bu vasıtalardan biridir. Bir diğer vasıta da “kirletici, çevreye zarar veren üretim ya da çevreyle dost olmayan ürünlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bütün zararlardan sorumlu tutulmaz; aksine ona sadece resmi çevre politikasının gerekli gördüğü sorumluluklar atfedilir”. Kirletici, belli bir seviyeye kadar çevreyi kirletmesine müsaade edilmesi sonucu ortaya çıkan maliyetlerin parasal değerini ödemektedir. Fakat kirletici tarafından ödenen bu para çevreyi eski haline getirmede yetersiz kalmaktadır (Budak, 2000: 33–34). Bu ilkenin eksik yanlarını gidermek için bir diğer ilke olan özen gösterme–ihtiyat ilkesi geliştirilmiştir.

3.3.2. İhtiyat İlkesi

Kirleten öder ilkesinin iktisadi temeline karşılık, ihtiyat ilkesinde daha çok hukuki bir yaklaşım söz konusudur. İhtiyat ilkesi, çevre sorunları yaratacak durumları önceden görüp, olası zararları önlemeyi ve ekosistemleri uzun dönemde korumayı hedeflemektedir (Mutlu, 2006: 64). İhtiyat ilkesi kavramı, “*belli bir faaliyetin ya da eylemin insan sağlığı ya da çevre açısından olumsuz ve zararlı sonuçlar doğurabileceği yönünde güçlü bir şüphe varsa bilimsel bir kanıtın ortaya çıkmasını beklemeden önlem alınması şeklinde tanımlanabilir*” (Agun, 2008: 23).

İhtiyat ilkesi etkin bir çevre oluşturulabilmesi için bilimin, hukukçular ve politikacıların kendisinden beklediği belirgin veri ve sonuçları ortaya koymak konusunda çaresiz kalması veya bilginin gecikmeli olarak elde edilebilmesi ile ortaya çıkan belirsizliğin ciddi bir boşluk yarattığının kabul edilmesinden doğmuş bir ilkedir. Günümüzde ozon tabakasının incelmeye başlaması, iklim değişikliği, küresel ısınma gibi çevre sorunları bilimsel belirsizlik gerekçesiyle, ortak çevre politikalarının oluşturulması için uzlaşmanın sağlanamadığı konular olmayı sürdürmektedir (Dağdemir, 2003: 151). İlk kez Maastricht Anlaşmasına dâhil edilen bu ilke, belli bir hareketin çevre açısından olumsuz ve zararlı sonuçlar doğuracağı hakkında ciddi bir şüphe mevcutsa, bilimsel kanıtın ortaya çıkmasına kadar beklemeden, yani çok geç olmadan, önlem alınması anlamına gelmektedir (Sarıkaya, 2004: 2).

İhtiyat ilkesine dayandırılmış çevre politikası uygulamaları ile zararlı atık ve emisyon oluşumuna katkıda bulunan üretim ve tüketim faaliyetlerinin kontrol altına alınması yanında, çevresel risk unsuru yüksek, tehlikeli maddelerin taşınmasının sınırlandırılması gibi düzenlemelere de başvurulabilmektedir (Dağdemir, 2003: 153).

3.3.3.Önleme İlkesi

İl çevre sorunları meydana gelmeden önce önlemeyi öngörürken, Önleme İlkesi (Öİ) ise bu sorunların oluşum aşamasında müdahale etmeyi öngörmektedir. Çevre sorunları meydana geldikten sonra oluşan zararların azaltılması ve telafi edilmesi yerine, bu sorunlar daha çıkmadan önce önlem alınması ve çevre sorunlarının çıkış nedenlerinin teşhis edilip ortadan kaldırılması daha etkili bir çözüm yolunu oluşturmaktadır. Önleme İlkesi oluşan çevre zararlarını gidermeye çalışmak yerine, bu zararlar oluşmadan önce önlemeyi tercih eden bir yaklaşımdır. Bu ilke ile ilgili olarak söylenen “korumak tedavi etmekten iyidir” ifadesi ise çevreyi korumak için Önleme İlkesi’yle işe başlamanın çevre politikasının bir tercihi olarak, çevre zararı meydana gelmesinden sonra alınan tedbirlere nazaran daha rasyonel olduğu görüşü savunulur (Mutlu, 2006: 88).

3.3.4. İşbirliği İlkesi

İşbirliği ilkesi, çevre sorunları konusunda devlet ve toplumun ortaklaşa hareket etmelerini ve beraber çözümün bulunmasında pay sahibi olmalarını öngörür.

Bu ilke çevre politikası hedeflerinin uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik bir siyasi ilkedir (Budak, 2000: 37). Devletler ve vatandaşları, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, özel kuruluşlar, yerel idareler ortak hareket etme yükümlülüğü altında çevre için birlikte çalışmaktadırlar (Kayır, 2003: 325). Bu ilkeyi uluslararası düzeyde sağlayacak kurumlar ise; bölgesel düzeyde AB, uluslararası düzeyde ise BM, Dünya Bankası gibi resmi kurumlar ile bazı sivil toplum kuruluşlarıdır.

İşbirliği ilkesinin önemi Rio Bildirgesinin 12. maddesi ile vurgulanmış ilke ile ilgili olarak “Çevresel bozulma problemini daha iyi adreslemek için devletler ekonomik gelişme ve tüm ülkelerde devam ettirilebilir kalkınmaya yol açacak destekleyici ve açık uluslararası ekonomik sistem yerleştirmek için işbirliği yapmalıdırlar” şeklinde açıklama getirilmiştir.

Ayrıca bildirgenin 7. Maddesinde, Devletler Dünya’nın ekosisteminin sağlık ve bütünlüğünü korumak, kollamak ve iyileştirmek için evrensel ortaklık ruhunda işbirliği içinde olmaları şeklinde iş birliği ilkesine değinilmiştir (http 21).

3.4. Çevre Politika Araçları

“Çevre politikası araçlarına çevre koruma araçları da denilmektedir” (Karaman, 1995: 182). Çevre koruma fikri ilk başlarda çevrede oluşan bozuklukları gidermek olarak görülürken, daha ileri aşamalarda ise daha sorunlar ortaya çıkmadan engellemek olarak görülmüştür (Yavuz, 1995: 133). Çevre korumacı politikalarda amaç sorunların peşinden gitmek değil, bu sorunların sebeplerini bularak, çevreye en az zararı verecek teknolojik ilerlemeleri kullanmaya teşvik etmektir (Karaman, 1995: 184). Çevre korumadan iyi sonuç alınması için herkesin katılımı şarttır, hiçbir ayırım gözetmeksizin her birey çevre korumadan sorumludur.

Çevre politikası araçları, “çevresel maliyetlerin içselleştirilmesini ve bu ürünleri üreten ve tüketenlerin gerçek sosyal maliyetleri” ödemesini hedef almıştır (Güzel, 2014: 5).

Çevre politikaları değerlendirilirken “strateji” ile “çevre politika araçları” birlikte değerlendirilir. Dört aşamayı öngören stratejinin ilk aşaması, çevrede meydana gelen zararın giderilmesidir. İkinci aşama, sorun oluşuktan sonra bir daha tekrarlanmaması ve giderilmesi için alınan ek önlemlerden oluşur. Bu ilk iki aşama sorun ortaya çıktıktan sonra tedavi etmeye yöneliktir. Üçüncü aşama ise, faaliyete geçilmeden çevreyi koruyan, zarar vermeyen uygun yöntemlerin kullanılmasını öngörür. Dördüncü ve son aşamada, “ek tedbir veya yeniliklerle iyileştirmeye ve düzeltilmeye çalışılan ekonomik formlara veya çevre ile uyumsuz teknolojilere” yer verilmemesini içerir. Son iki aşama ise sorunun ortaya çıkmasını engellemeye yöneliktir (Karaman, 1995: 181–182).

Çevre politikası araçları ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar olarak sınıflandırılmıştır.

3.4.1. Ekonomik ve Mali Araçlar

Ekonomik ve mali araçlar hukuki araçlar gibi yaptırımı olmayan araçlardır. Bu araçlar varlığından dolayı çeşitli üretim, kullanım ve piyasaya sunulma maliyetlerini etkileyen ve hem piyasa hem de kamusal nitelik özelliklerini taşıyan araçları oluşturmaktadır. Bu araçlar çevre politikalarının uygulanmasında daha fazla esneklik, verimlilik ve maliyet-etkilik sağlamaktadırlar. Ekonomik ve mali araçların diğer araçlara göre üstünlüğü, kişi / kurumların çevreye zarar veren üretim ve tüketim alışkanlıklarını, maliyet fonksiyonu üzerindeki etkinliği sonucunda, kendi istekleriyle değiştirmeyi teşvik etmesidir. Böylece bu araçlar daha hareketli bir yapıya sahip olmaktadır. Diğer bir deyişle kişi / kurumlar, ekonomik ve mali araçları uygulamaya karar verip uygulaması esnasında kendilerine emredildiği ya da yasaklandığı için değil de sadece kendi maliyetlerini düşürebilmek için çevre zararı faaliyetlerinden mümkün oldukları kadar uzaklaşmayı tercih etmektedirler (Budak, 2000: 57).

Ekonomik ve mali araçların temel amacı, negatif dışsal etkileri içselleştirmek ve böylelikle de çevre sorunlarına neden olan kişi / kurumlara söz konusu maliyetleri yüklemektir. İçselleştirme, yaptığı iktisadi faaliyetler sonucunda doğal kaynaklar, çevre ve üçüncü kişiler üzerine dışsal maliyetler yükleyen kişi / kurumların kamu

idaresinin düzenleyici vergi, harç, tazminat v.b. dışsallıkları kendi maliyetlerine ekleyerek bilançolarına eklemeleri şeklinde açıklanabilir (Toprak, 2006: 153).

Ekonomik ve mali araçların uygulanması sonucu çevre kirliliğine sebep olan faktörlerde azalma yaşandığı görülmektedir. Böylece kirletici birimler önlem olarak (bacaya filtre takmak, özenli davranmak) kirletici emisyonlarda azalma sağlayacaktır. Ayrıca devlet, kişi ve kurumlar üretimi yaparken özenli davrandığında teşvik edici davranışlarda bulunmalıdır. Ekonomik ve mali araçlardan; çevre vergileri, kirletme harçları, teşvikler ve zorunlu depozite ödemelerine değinilecektir.

3.4.1.1. Çevre Vergileri

Eskiden beri sınırlı olsa da kendine uygulama şansı bulan, ancak her geçen gün önemi artan ve geleceğin vergileri olarak adlandırılan vergilerden biri de çevre vergileridir. 21. yüzyılda çevre vergileri küresel ölçekte toplam vergi gelirleri içinde nispeten düşük bir orana sahiptir ve çevre kirliliği maliyetini tam olarak da karşılayamamaktadır. Çevreyi kirleten veya herhangi bir nedenden dolayı çevreye zarar verenlerden alınacak vergi ve diğer yükümlülükler artan bir biçimde önem kazanmaya başlamıştır. Son zamanlarda bir yandan uluslararası kuruluşların çalışmaları diğer yandan bazı ülkelerin uygulamalarına bakıldığında, çevreyi koruma amacına yöneldikleri ve çevre vergilerinin gelecekte bugünkünden çok daha önemli rol oynayacağı tahmin edilmektedir (Yıldız, 2005: 163).

Çevre vergileri literatürde yeşil vergi, ekolojik vergi ya da kısaca eko vergisi olarak da adlandırılmaktadır. Çevre vergisi oldukça geniş içerikli bir kavram olduğundan çevre vergileri konusunda mutabakata varılmış tam bir tanım bulunmamaktadır. Ancak farklı çevrelerce yapılan bazı çalışmalar sonucu ortak bir tanım yapmak mümkündür. Çevre vergileri, çevreye zararlı bir birimi ya da parçasını kendisine vergi konusu olarak alan vergilerdir şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre ise; “devlet tarafından zorunlu ve karşılıksız olarak alınan, çevre ile ilgili bir unsuru konu alan vergilerdir” (Yıldız, 2006: 104) diye tanımlamak mümkündür.

Çevre vergilerini çevre harçlarından ayırmak gerekmektedir. “Çevre harçları belirli bir hizmet karşılığı ödenmektedir. Çevre vergileri ise, genel bütçeye karşılık beklemezsizin yapılan katkılardır” (Ekeman, 1998: 45).

Sosyal açıdan daha adil olan bu yöntemle birlikte çevreye zarar veren ürün ve teknolojilerden vergi alınmaktadır. Bu ise az zarar veren teknoloji kullanan yatırımları teşvik etmektedir. Vergilendirme, topluma yüklenen sosyal maliyeti göz önünde bulundurularak hesaplanmalıdır. Çünkü işletme sahibi dışsal maliyetleri içselleştirmelidir ki konulan vergileri dikkate alarak hareket etsin. Bir de vergi toplamında bir değişiklik yaratmayan yeşil vergi reformu vardır. Vergi değişimi de denilen bu uygulamayla, çevre açısından yararlı faaliyetlerin vergileri düşürülerek çevre açısından zararlı faaliyetlere eklenmektedir (Karaman, 1995: 183).

Çevre vergilerinin, çevreye karşı gerçekleştirilecek duyarsız faaliyetler üzerinde caydırıcılık özelliği vardır (Brown, 2003: 251). Ayrıca çevreye zarar vermeyecek, çevreyle dost teknolojiyi edinmek isteyen işletmelere vergi indirimleri yapılarak işletmelere kaynak sağlanmaktadır. Vergilerde yapılan bu indirimler gelirleri doğrudan etkilemektedir (Budak, 2000: 62). Çevre vergilerinin bir diğer faydasıda, toplum için bilgilendirici bir özelliğe sahip olmasıdır. Eğer, hükümet bir ürünü çevreye zararlı olduğundan dolayı vergilendiriyorsa bu durum, toplumda endişe yaratacaktır (Brown, 2003: 241).

Çevre politikası aracı olarak çevre vergilerinin uygulanmasının beş temel nedeni;

- (i) negatif dışsallıkları fiyata dahil etmek,
- (ii) kirlilik kontrollerini minimize etmek,
- (iii) teşvik etkisi,
- (iv) gelirleri arttırmak ve
- (v) yeniliği teşvik etmek şeklinde sıralanabilir.

Çevreye verilen zararlı davranışları azaltmayı amaçlayan çevre vergilerinin özellikleri ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır: (Toprak, 2006: 155).

- Çevre vergileri, üretici ve tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirmektedir.
- Çevre vergileri, üretici birimleri yeni üretim teknikleri geliştirmeye yönlendirerek teknolojik gelişmeye de katkıda bulunmaktadır.
- Çevre vergileri, çevreye zararlı olan malların, hizmetlerin ya da faaliyetlerin maliyetini arttırmaktadır.
- Çevre vergilerinde, vergi gelirleri arttırılırken, işgücü ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması ile de ekonomiye olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Çevre vergilerini beşe ayırmak mümkündür:

3.4.1.1.1. Emisyon Vergileri

Bu vergiler hava, su, toprağa bırakılan kirletici emisyonların üzerinden alınmakta ve verginin konusu da çevreye yayılan kirliliktir. Bu kirlilik havaya bırakılan ve sera gazı etkisine yol açan gazlardan olan karbondioksit, metan, kloroflorokarbon (CFC) ve azot oksitten oluşmaktadır. Bu vergiler, çevresel zarara neden olan emisyon biriminin üzerine konulan spesifik bir vergilerdir. Verginin değeri üzerinden değil de faaliyet sonucunda ortaya çıkan zarar üzerinden alınması bu vergiye spesifik bir vergi niteliği kazandırmaktadır. Bu durum böyle bir vergi alınmasının nedenini oluşturmaktadır (Agun, 2008: 59-60).

Üreticilerden ve tüketicilerden çevreye bıraktıkları veya çevreye bıraktıkları kadar varsayılan emisyon miktarınca vergi istenir. Bu durum kirleticilerde davranış değişikliğine yol açmakta ve çevreye zararlı olan emisyonların azalmasını teşvik etmektedir. Uygulamada en sık kullanılan vergi türüdür. Literatürde karbon vergisi (CO₂) olarak da anılmaktadır (Arıkan, 2009: 37). Emisyon vergileri teorik olarak çevre kirliliğinin oluşturduğu dışsallıkları ortadan kaldıracabilecek en etkin vergileme yöntemidir. Fakat bu tür vergilerin uygulamada bazı güçlükleri de bulunmaktadır. Çevreye verilen zararın miktarının tespit edilmesinin ve marjinal sosyal fayda

marjinal sosyal maliyet fonksiyonlarının ölçülmesinin çok zor olması nedeniyle uygulanabilirliği zayıf olan bir yöntemdir (Ağbal, 2000: 68).

3.4.1.1.2. Ürün Temelli Vergiler

Kullanıldığında ya da ortama bırakıldıklarında bünyelerindeki zararlı özellikleri nedeniyle çevreye zarar veren maddelerden alınan vergilerdir. Bu vergiler üretim, tüketim veya atılmaları esnasında çevreye zarar veren ürünler üzerine konan vergilerdir. Emisyon miktarının doğru ölçülmesinin mümkün olmadığı durumlarda üretilen mallar üzerinden alınan vergiler emisyon vergilerinin yerine kullanılabilir (Arıkan, 2009: 37).

Ürün vergileri dolaylı vergiler kapsamındadır. Çünkü, bu verginin matrahını emisyon değil ürünün kendisi oluşturmaktadır. Ürün vergileri, bazı ürünlerin karakteristik özelliğine göre ya da ürünün kendisi üzerine konmaktadır. Burada amaç, çevre için zarara yol açan ve sosyal maliyet oluşturan ürünleri vergilemektir. Örneğin üretiminde kirletici emisyonlar (madeni yağlar, solventler, kloroflorokarbonlar gibi) bulunan ürünler, kimyasal maddeler barındıran atıklar (böcek ilaçları, gübre vergileri gibi) ve tüketim sonucu kirletici atık durumu oluşturan ürünler (piller, naylon poşetler ve kutular gibi) verginin temelini oluşturur.

Ürün vergilerinin amacı, tercihlerin fiyat yoluyla etkilenmesi suretiyle çevreye duyarlı bir tüketim ve üretim yapısının oluşmasıdır. Aynı zamanda geri dönüşümün veya yeniden kullanımın sağlanmasına çalışılmaktadır (Jamali, 2007, 249-250).

3.4.1.1.3. Kullanım Temelli Vergiler

Çevre temizliği ile ilgili sunulan bir hizmetten yararlanma karşılığında, yararlanan kişinin ödediği vergilerdir. Bunlar daha çok yerel yönetimler düzeyinde uygulanmaktadır. Örneğin belediyelerin atık suları uzaklaştırmaları ya da içme suyunun temizlenmesi için aldığı paylar. Bunlar genellikle kaynak oluşturma amacıyla kullanılırlar (Değirmendereli, 2004: 498).

3.4.1.1.4. Tamamlayıcı Mallar Vergisi

Emisyon vergisi uygulanması mümkün olmadığı zaman, diğer bir çözüm yöntemi de kirletici malın tamamlayıcısı olan malı vergilendirmek ya da ikame malını sübvansiyone etmektir. Direkt bir emisyon vergisi mümkün olmadığı zaman, tamamlayıcı bir mal üzerine vergi konulması durumunda, bu mal kirleten malın tamamlayıcı ise optimum olacaktır. Aynı şekilde tam bir ikame durumu söz konusu ise optimuma ulaşmak için o mal sübvansiyone edilebilir (Günaydın, 2001: 89).

Vergisel farklılaştırmalar uygulaması ile çevreye zararı olan ürünlere daha yüksek vergi oranı uygulanırken, çevreye zararı olmayan ürünlere ise daha düşük vergi oranları uygulanmaktadır. Böylece çevreyi daha az kirletici mallara, insan sağlığına daha çok önem veren mallara tercih etmeye yöneltmektedir.

3.4.1.2. Kirletme Harçları

Çevre sorunlarının giderilmesinde kullanılan tercih edilen ekonomik araçlardan biri de harçlardır. Harçlar, çevresel kirliliğe yol açanlardan alınması gereken parasal karşılıkları ifade eder. Çevre literatüründe “kirleten öder” olarak bilinen ilkeye dayanılarak uygulanan harçlar, birçok ülkede uygulama alanı bulmuştur. Harçlar genellikle yerel yönetim birimlerince toplanmakta ve çevresel zararın giderilmesi ve tazmini amacını taşımaktadır (Yüksel, 2006: 50).

Genel olarak harç; “yarı kamusal nitelikteki kamu mal ve hizmetlerini sunan kuruluşların sundukları hizmetlerden yararlananların faydalanma derecelerine göre zorunlu olarak alınan paralardır” (Nadaroğlu, 2003: 62). Devletin bir hukuki işlemi ya da benzer bir hizmeti yapması sırasında harç alması harçların belirgin bir özelliğini oluşturmaktadır (Bulutoğlu, 2008: 407).

Genel olarak harçlar; hava, su, toprak ve gürültü kirliliği yaratan unsurlar üzerinden alınan bir yükümlülüğü oluşturmaktadırlar ve ayrıca atıklar üzerinden, ürün üzerinden ve verilen hizmetlerin karşılığı olarak da alınır. Harçlar genel olarak, yerel yönetim birimlerince toplanır. Toplanan bu gelirler çevre zararlarının giderilebilmesi ve tazmin edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Harç miktarı verilen zarara eşit miktarda olmasa da ortalamasına yakın bir düzeyde saptanmaktadır. Bazı

durumlarda ise atık miktarındaki bölgesel ve mevsimsel dalgalanmalar da harç katsayısının belirlenebilmesinde göz önünde bulundurulmaktadır (Armağan, 2003; 16-17). Harçların uyum maliyetleri düşüktür ve gelir getirme potansiyelleri ise yüksektir. Kirlilik harçlarının bazı özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Esnektirler, teknolojilerde ileriye yönelik olarak değişiklik yapılmasını teşvik etmektedirler ve kirleticileri emisyonu azaltmaya ve çevreye duyarlı olmaları şeklinde değişiklik yapmaya yönlendirmektedirler (Mutlu, 2006: 120).

Kirlilik harçları; atık harçları, ürün harçları, idari harçlar ve kullanıcı harçları olmak üzere dörde ayrılmaktadır:

A) Atık harçları: Emisyon harçları olarak da adlandırılan kirlilik harçları, çevreye bırakılacak olan maddelerin miktarını ve kalitesini belirleyerek, bu miktar ve kalite üzerinden alınmaktadır (Agun, 2008: 36-37). Örneğin Almanya, Hollanda, Fransa, İsveç gibi Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılan bir harç uygulamasıdır. Hollanda, uçaklardan yüksek oranlı diğer araçlardan ise düşük oranlı gürültü harçları almaktadır. Fransa, Almanya ve Hollanda alıcı su ortamına kirleticilerden harç almaktadırlar. Bu ülkelerde uygulanan sistem çerçevesinde ödenecek harcın miktarı, alıcı ortama verilen kirli su içinde bulunan biyolojik oksijen talebi, kimyasal oksijen talebi, civa, toksit maddeler, nirojen, fosfor, partiküller gibi kirleticiler maddelerin yoğunluğuna göre belirli katsayılar uygulanarak belirlenmektedir. ABD ve İsveç'te uygulanan modellerde ise hava kirliliği harcı, atmosfere salınan çeşitli kirleticilerin yoğunluk düzeylerinin hesaplanarak, bunlara belirli katsayı uygulanmasından değil, işletme tarafından üretimde kullanılan yakıtların içinde bulunan partikül, kurşun, sülfür gibi kirleticiler madde miktarları baz alınarak uygulanmaktadır. Bu ülkelerdeayrıca uçaklardan gürültü harçları da alınmaktadır (Mutlu; 2006: 121).

B) Kullanıcı Harçlar: Ortak veya kamusal hizmetler için ödenen bedeller ve kirliliğin temizlenmesi için kullanılır. Atık toplamak, depolamak ve yok etme sürecinde alınmaktadır.

C) Ürün harçları: Üretim, tüketim veya atılmaları esnasında çevreye zarar veren ürünler üzerine konan harçlardır. Ürün harçları, emisyon harçlarının uygulanmadığı durumlarda uygulanmaktadır (Dündar ve Fişne, 2002: 124).

D) İdari Harçlar: Bu harçlar, çevresel düzenlemelerin yürürlüğe konulması ve bu düzenlemelerin yürütülebilmesi için alınan ve aynı zamanda da kirletme ruhsatlarının verilmesi ve bu ruhsat sahiplerinin denetlenmesi gibi yönetsel fonksiyonların kısmi ya da tamamıyla finansmanını sağlamayı amaçlayan harçlardan oluşmaktadır (Agun, 2008: 36).

3.4.1.3. Teşvikler

Ekonomik birimlerin çevreye karşı daha duyarlı olmalarını sağlayabilmek amacıyla finansal olarak harekete geçiren politikalar teşvikler sayesinde mümkündür. Çevresel politikaların gerektirdiği emisyon azaltımı için gerekli olan harcamaların finansman yükünü hafifletmek ve emisyon azaltımı için inisiyatif sağlamak üzere teşvikler, iki temel amaç taşımaktadır. OECD teşvik uygulamasına, “fiyatları, tüketiciler açısından pazar fiyatının altında tutmak veya üreticiler için pazar fiyatının üzerinde tutmak” şeklinde tanımlama getirmiştir (Jamali, 2005: 101).

Teşvik, kirletenlerin kirlilikle mücadele önlemlerini almalarındaki mali yüklerinin devletin yardımı ile azaltılmaları olarak tanımlanmaktadır. Teşvikler genel olarak, var olan kirletici ekonomik birimlere atıklarının azaltma yolundaki ilk girişimlerinde ya da geçiş dönemi çabalarında çevrenin iyileştirilebilmesi için yardımcı olmasıyla ilgili bir araçtır. Atıklarının belirlenen düzeyin altına düşürebilmeleri için kirletici ekonomik birimlere nakit para gibi doğrudan; vergi ve kredi kolaylığı, hızlandırılmış amortisman gibi dolaylı teşvikler sağlanmaktadır. Gerekli görülen önlemler çevreyi kirleten ekonomik birim ve kirletici yerine doğrudan idari birimler tarafından da alınmaktadır. Teşvik uygulamaları ile ilgili olarak pek çok örnek bulunmakla birlikte, bunlardan vergi ve kredi kolaylığına, kirlilikle mücadele araçlarının duruma göre satılması, gümrük ya da emlak vergilerden muaf tutulması, vergi iadesi gibi pek çok örnek vermemiz mümkündür. Ayrıca, idari birimlerin aldığı önlemlere de kanalizasyon arıtma tesislerinin belediyelerce kurulmasını örnek gösterebiliriz (Mutlu, 2006: 122).

OECD'nin çalışmalarında kullanılan “teşvik” kavramı sübvansiyon, transfer, ödeme, destek, yardım gibi anlamlara gelmektedir. Teşvik amacıyla kullanılan araçlar, vergi teşvikleri ve sübvansiyonlardan oluşmaktadır.

Sübvansiyon devletin kişi ve kurumlara para, mal veya hizmet şeklinde yaptığı karşılıksız yardımlar olarak tanımlanmaktadır. Sübvansiyonlar izlenen kamu politikalarının sonucu olarak bir malın tüketici tarafından normalde ödenmesi gereken fiyattan daha düşük, tüketiciler tarafından alınan fiyattan ise daha yüksek belirlenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Seyidoğlu, 1992: 799).

Sübvansiyonların uygulanma nedeni etkin kaynak dağılımını sağlamaktır. Sübvansiyonları bir gereklilik haline getiren ise dışsallıkların yaygın olmasıdır. Zira dışsal etkiler yaratan bir kararın alınmasında yasaların yaptırımı olmaması durumunda; dışsallıkların dikkate alınmaması, sosyal faydası olan mal ve hizmetlerin yetersiz düzeyde üretilmesine neden olurken, sosyal maliyeti olan bazı mal ve hizmetlerin ise aşırı üretimine neden olabilir. Genel olarak sübvansiyonlarla ilgili olarak iki temel gerekçe öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi; sübvansiyonların gelir dağılımının yeniden düzenlenmesinde araç olmasıdır. İkincisi ise sübvansiyonların değişik şekillerde piyasa mekanizmasının aksaklıklarını gidermede kullanılmasıdır. Sübvansiyon programlarının kaynak dağılımı üzerindeki etkisinin anlaşılması sübvansiyonların ekonomi üzerindeki toplam etkisinin ölçülebilmesi ya da anlaşılabilmesi için gereklilik ifade etmektedir.

Sübvansiyonların kaynak dağılımına etkisinin ölçümü, etkilerinin diğer mal gruplarına ya da piyasalara sıçrayacak kadar büyük olduğu durumlarda sorun yaratmaktadır. Bunların dışında çevre kirliliği ile mücadele de sübvansiyonların kullanılmasının diğer bir gerekçesi de, çevre kalitesinde meydana gelebilecek bir olumlu iyileşmenin pozitif dışsallık olduğu düşüncesidir. Bu nedenle de sübvansiyonlar kirlenme vergilerine alternatif araçlar olarak görülmektedir (Armağan, 2003: 13).

Devlet tarafından sübvansiyon ödemelerinde hazineden ödeme yapılabileceği gibi çevre amaçlı kurulan fonlardan da ödeme yapılabilir. Vergi indirimleri de işletmenin mali yapısını etkileyerek, çevre dostu üretim yapmak isteyen ekonomik birimler için kaynak yaratmaktadır. Daha önce de teşviklere örnek olarak gösterdiğimiz hızlandırılmış amortisman yöntemi de en çok kullanılan teşvik yöntemine örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte birçok ülkede uygulanan yatırım indirimi de örnek olarak gösterilebilir (Mutlu: 2006: 122).

3.4.1.4. Zorunlu Depozito Ödemeleri

Depozito geri ödeme sistemi, çevrede sorun oluşturacak ürünlerin kullanımını caydırıcı etkisiyle ürünlerin çevrede sorun oluşturmayacak biçimde ortadan kaldırılmasını teşvik etmektedir. Bu yönüyle depozito geri ödeme sistemi, çevre için faydalı bir araçtır (Ekeman, 1998: 49). Bu aracın daha etkin bir şekilde kullanılması için depozito geri ödeme sistemine girecek ürünlerin belirlenmesi gerekmektedir. Depozito geri ödeme sistemi ile çevreyi kirletmesi muhtemel ürünlerin çevreyi kirletmeden geri dönüşü sağlanmaktadır.

Depozito, tüketicinin potansiyel kirletici ürünleri alırken ödedikleri ücrete denmektedir. Ürün alınırken ödenen bu ücret, ürünün ambalajı çevreyi kirletmeden geri getirildiğin değeri alınmaktadır (Güzel, 2014: 4). Başka bir tanımlama da ise; Ekonomik bir değeri olan ve tekrardan kullanılabilme özelliği olan ürünler için kullanılan bir yöntemdir (Budak, 2000: 62). Ekonomik bir değere sahip olan bu ambalajlar çevreye bırakıldıklarında çevrede uzun ya da kısa vadede sorun oluşturmaktadırlar. Bu ambalajların ya da ürünlerin kullanıldıktan sonra toplanarak tekrardan kullanabilmeleri için depozito uygulaması geliştirilmiştir.

3.4.2. Hukuki Araçlar

Hukuki araçlar, yasal düzenlemeler çerçevesinde getirilmiş olup yasal her türlü kısıtlamaya sahip güçlü tedbirlerdir. Mevzuat araçları da denilen ve idarece kullanılan hukuki araçlar, yasal düzenlemelerle kısıtlayıcı tedbirler getirmiştir. Kirleticiler ya bu kısıtlamalara uyar ya da cezai yaptırımlara maruz kalır (Budak, 2000: 52). Hukuki araçlar; standartlar ve sınır değerler getirme, kirletme yasakları ve kirletmeme emri, ruhsata bağlama, çevresel planlama ve çevresel etki değerlendirilmesi, bildirme ve işaretleme yükümlülüğü getirilmeden oluşmaktadır.

3.4.2.1. Standartlar-Sınır Değerler Getirme

Çevre yönetimi, var olan çevre kalitesini daha üst bir seviyeye taşımak, istenilen çevre değerlerine sahip olma amacını taşımaktadır. Artan çevre sorunları için önlem almak durumunda olan idari makamlar çevre kalitesini ölçerek, oluşan zararlı etkilerin belirlenen değerlerin üzerine çıkmasını engellemek durumundadırlar.

Çevre yönetiminin en önemli görevi, çevre değerlerinin ölçülmesi ve ekosistemi güvence altına alacak azami emisyon değerlerinin belirlenmesi olmaktadır. İdari makamın bu görevine de standart getirme ya taşınır değerler getirme denilmektedir. Teknik çalışmalar sonucu belirlenen bu standartlar yasal çalışmalarla faaliyette bulunacaklar için uyulması gereken zorunlu kurallar haline gelmiştir (Budak, 2000: 53)

Çevreye bırakılacak veya atılacak kirleticilere belli sınırlar getirme veya alıcı ortamlarda belli standartlara uyulması ve belli eşiklerin aşılmaması yönünde yasal düzenleme yapılması şeklindeki uygulamalardır. Bunlar tüm üreticilerin uyması gereken zorunlu kurallardır. Bunlara uymayan kişi veya kuruluşlara para cezası, iş yeri kapatma, hapis cezası gibi yaptırımlar uygulanır (Akdur, 2005: 39).

Hukuki açıdan çevre standartları, kalite standartları, emisyon standartları, teknoloji standartları ve ürün standartları olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Kalite standardı, alıcı ortamda aşılmaması gereken seviyeyi belirleyen standartlar olup çevrenin korunmasını amaçlamaktadır (Ertürk, 1998: 124). Örneğin hava kalite standardı, havanın solunabilir nitelikte olmasıdır. Emisyon standardı, yasal olarak izin verilmiş en yüksek emisyon oranını belirleyen standartlardır. Kirlilik kaynaklarından gelen kirletici emisyonlarının aşılamayacak maksimum miktarını gösterir. Kalite standardı ile emisyon standardı arasındaki fark; kalite standartları ortam kalitesine yönelik iken, emisyon standartları kirleticilere yöneliktir (Değirmendereli: 2004: 492). Teknoloji standartları, üretim sürecinin veya kirletici fabrikaların kurması gereken emisyon azaltıcı donanımın tipini belirleyen standartlardır. Standartlara muhatap olan firma ya da kişiler belirlenen teknolojik alt yapıyı kurmak zorundadırlar. Bütün çimento fabrikalarının bacasına filtre takılması, atığını su kaynaklarına bırakacak fabrikalara arıtma tesisi kurma zorunluluğunun getirilmesi bu standartlara örnek olarak gösterilebilir (Kovancılar, 2000: 318). Ürün standardı ise, ürünlerin taşınması gereken özelliklerinin belirler veya belirleyen standartlardır (Akdur, 2005: 40).

3.4.2.2. Kirletme Yasakları - Kirletmeme Emri

Kirletme yasağı, Çevre Kanunu'nun "çevre korunmasına ilişkin önlemler ve yasaklar" başlıklı üçüncü bölümünde, "her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek

şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır” şeklinde tanımlanmıştır. Kirlenme ihtimalinin olduğu durumlarda kirleticiler kirliliği önlemekle, kirlenmenin etkilerini en aza indirmekle ve kirlenmenin neden olduğu zararları ortadan kaldırmakla sorumludurlar (http 22, md: 8).

Yasaklar ve emirler, yasa gücü ile çevreye zarar verecek bazı faaliyetlerin yapılmasına izin verilmemesini, sınırlandırılmasını ya da devam eden bir faaliyetin durdurulmasını ifade eder. Yasaklar ve emirler en eski ve en sık kullanılan araçlardır. Hemen hemen bütün devletlerin çevre politikalarının temelinde yasaklar ve emirlerin yattığı görülmektedir. Birçok alanda emir ve yasakların kullanılması zorunludur. Öyle alanlar vardır ki, emir ve yasakların yerine başka bir çevre koruma aracının kullanılması mümkün değildir. Çünkü bu alanlarda, o emir ve yasakların öngördüğü davranış şeklinin dışında herhangi başka bir alternatifin uygulanması mümkün değildir. Örneğin, içme suyu havzalarının yakınına konut ve fabrika yapım yasağının bir alternatifi yoktur. O bölgeye yerleşim ve iş alanlarının yapımına izin verilmesi demek, temiz içme suyu kaynaklarının yok edilmesi demektir. Bu nedenle çevre koruma araçları içerisinde tartışılmakla birlikte, hala vazgeçilmez bir niteliğe sahiptir (Değirmendereli, 2004: 490). Vazgeçilmez olmakla birlikte bu aracın, çevresel sorunların ulusal sınırları aşır uluslararası bir boyut kazanmasıyla birlikte bu aracı uygulamak güçleşmektedir. Bu güçlük hem devletin egemenlik hakları açısından hem de sorunların sınırlar ötesi bir boyut kazanmasından kaynaklanmaktadır. Asit yağmurları, deniz kirliliği, radyoaktif maddelerin yayılması gibi sorunlar sınırlar ötesi sorunlara birer örnektir.

Kirletme yasakları ya da kirletmeme emirleri yetkili idari makamların denetimine muhtaçtır. Kamu tarafından konulan bu kuralların uygulanıp uygulanmadığının denetiminin sürekli yapılması gerekmektedir. idari makamların denetimi için hukuki düzenlemeler yapılmış ve yapılan bu hukuki düzenlemeler idari makamlara denetim yetkisi vermiştir. Bu yetkiler sonucunda faaliyet sahibi ya da kirleticiler sürekli denetim altında olacak, böylece de çevreye gelebilecek zararlar minimum seviyede tutulmuş olacaktır (Budak, 2000: 55).

3.4.2.3. Ruhsata Bağlama

Kirlilik ortaya çıkmadan önce kirliliği engelleyebilme özelliği olan bu yöntem kamu idarelerince kullanılan hukuki araçların en etkili olanıdır. Faaliyete başlanabilmesi için alınması zorunlu olan ruhsat, belirlenen şartlar yerine getirildiği takdirde verilir. Eğer şartlar yerine getirilmemişse ve de bir uygunsuzluk varsa ruhsat talebi reddedilerek faaliyete izin verilmez. Ayrıca ruhsatın verildiği durumda bile faaliyet sahibi gereken koşulları yerine getirmiyor ve çevreyi kirletiyorsa verilen ruhsatın iptali söz konusudur (Budak, 2000: 55–56). Bu aracın kullanılmasının olumlu sonuç yaratması için doğru ve etkin kullanılması gerekmektedir.

3.4.2.4. Çevresel Etki Değerlendirmesi

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), çevre koruma politikası araçları içinde önemli bir yere sahip teknik bir araçtır. ÇED, çevre sorunlarındaki ekolojik, ekonomik, politik ve teknik boyutları harmanlayan, ekonomiyi ve ekolojiyi uzlaştıran bir araç olarak ortaya çıkarılmıştır. ÇED, gerçekleştirilmek istenen bir faaliyetin planlama aşamasında, faaliyetin uygulanması halinde ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz tüm etkilerin sistemli bir şekilde araştırılması, belirlenmesi ve değerlendirilmesi, olumsuz etkilerin azaltılması ve önlenmesi amacıyla tedbirler alınması için, faaliyetin uygulanması kararına izin verecek idari organlara çevre koruma amaçları doğrultusunda karar vermelerine yardım etmek ve yol göstermek için kullanılan bir yöntemdir (Egeli, 1996: 36-37).

İlk defa Amerika Birleşik Devletlerinde kullanılan Çevresel Etki Değerlendirmesi daha sonra Avrupa ülkelerinin de çevre koruma araçlarından biri olmuştur (Karalar, 1995: 298). AB üyesi devletlerin önemli bir kısmı ÇED düzenlemelerini AB'nin ilgili yönergelerini iç hukuka yansıtma zorunluluğu çerçevesinde yapmıştır. ÇED ile ilgili uluslararası düzeyde kısa adı ESPOO olan Sınırlar Ötesi Bağlamda Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi Sözleşmesi yapılmış olup, bu sözleşmede, bir ülkede gerçekleştirilen bir yatırımın olası olumsuz etkileri özellikle sınır ülkelerde meydana getirdiği olumsuz etkileri düzenlenmiştir (Yılmaz Turgut, 2009: 213).

3.4.2.5. Bildirme ve İşaretleme Yükümlülüğü Getirme

Bildirme yükümlülüğü, üreticilerin ürettiği ürün ve üretim faaliyeti sonucu ortaya çıkan atığın niteliği hakkında idari birimlere bildirimde bulunma yükümlülüğü taşıyan yasal düzenlemelerdir.

2872 Sayılı Çevre Kanunu'nda bildirme yükümlülüğüyle ilgili olarak, *“İlgililer çevre kirliliğine neden olabilecek faaliyetleri ile ilgili olarak kullandıkları hammadde, yakıt, çıkardıkları ürün ve atıklar ile üretim şemalarını, acil durum planlarını, izleme sistemleri ve kirlilik raporları ile diğer bilgi ve belgeleri talep edilmesi halinde Bakanlığa ve yetkili denetim birimine vermek zorundadırlar”* (http 22, Md: 12) şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir.

3.5. Türkiye’de Çevre Politikalarının Tarihi

Ülkemizde 1970’li yıllardan sonra hızlı bir şekilde başlayan sanayileşme ve kentleşme, çevre sorunlarının en önemli nedeni olarak görülmüş olup, çevre koruma düşüncesi ve politikaları gündeme gelmiştir (Ökmen, 2004: 357). Türkiye’de 1970’li yıllara kadar çevre konusunda politika olarak nitelendirilebilecek bir olgudan bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında bazı gündelik problemlerin çözümü için genel nitelikte tedbirlerin alındığı ve bazı hukuki düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir (Görmez, 2003: 172). Cumhuriyet’in ilanından sonraki ilk yıllarda da çevre politikalarından söz etmek güçtür. Ülke savaştan yeni çıkmış olduğu için öncelikli hedefi savaşta tahrip edilmiş olan bölgelerin imarı ile ilgili planlamalardır. Cumhuriyet döneminde çevreye ilişkin yapılan ilk adım 1925 yılında 642 sayılı yapılara ilişkin kanundur. Buna göre belediye bölgesinde 150 den çok yanmış yapı ve bunların bitişiğindeki bostan, bağ, bahçe ve arsa gibi yerler tarla sayılmıştır. Bu alanları düzenleme yetkileri belediyelere verilmiştir. 1930’lu yıllardaki 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Köy Kanunu gibi temel hukuki düzenlemeler çevre ile ilgilitedbirler olarak sayılabilir.1933 yılında 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile kent planlaması yapılması zorunlu hale getirilmiştir. 1937 yılında Orman Kanunu ile ilk defa orman tanımı yapılmıştır. 1956 yılında ise yeni bir orman kanunu çıkarılmış ve ilk defa “milli park” ifadesi kullanılmıştır (Görmez, 2007: 155-157). 1957 yılında 6785 sayılı imar Kanunu yürürlüğe girmiş ve eski yasa yürürlükten

kaldırılmıştır. 1958 yılında imar ve iskân bakanlığı kurulmuştur. 1960'lı yıllarda kentleşmenin hızlanmasına paralel olarak büyük şehirlerde gecekondulaşma hızla yayılmış, bunun sonucu olarak gecekondu kentler için çevresel sorunlar yaratmıştır. Bunun gelişmelere paralel olarak, çevreyle ilgili önemli düzenlemelerden sayılabilecek 775 sayılı Gecekondu Kanunu çıkarılmıştır. 1970'li yıllar Dünyada ve Türkiye'de çevre sorunlarının hissedilir boyutlara ulaştığı yıllar olmuştur.

Türkiye, 1972 yılında Stockholm'de toplanan Dünya Çevre Konferansı'na bir bildiri ile katılmıştır. Türkiye'de çevre sorunları ilk kez 1973-1977 döneminde hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. 1978'de Başbakanlığa bağlı bir Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1980'li yıllar çevre politikalarında çok büyük dönüşümün ve çok hızlı gelişmelerin olduğu dönemdir. 1982 Anayasası'na çevre ile ilgili 56. madde konmuş, 1983 yılında bir Çevre Yasası çıkarılmış aynı yıllarda Milli Parklar, Boğaziçi ve Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruma yasaları çıkarılmıştır. 1984 sonrasında, çevre konularının halka mal edilmesinde ve siyasallaştırılmasında yoğun adımlar atılmıştır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 204).

Askeri dönemi takip eden liberal dönem, çevre konusunda kurumsallaşmanın hızlandığı dönemdir. 1991 yılında 443 sayılı KHK ile Çevre Müsteşarlığı Çevre Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. Bu dönemde Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel amacı, 'insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak, doğal kaynakların sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde yönetimini sağlamak' olarak belirlenmiş ve bu strateji doğrultusunda temel ilke, gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak olarak saptanmıştır. Bu plan döneminde, daha önceki dönemlere kıyasla oldukça geniş olarak çevre politikalarına yer verilmiştir. Planın temel politikası, çevre politikasının ekonomik ve sosyal politikalara entegre edilmesi, kalkınmanın sürekliliğinin sağlanması, doğal kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması ve araştırma geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilmesi olarak belirlenmiştir (Duran, 2010: 79).

3.5.1. Türkiye’de Çevre Politikalarını Şekillendiren Kaynaklar

Türkiye’de çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar ile ilgili olarak; anayasa, kanunlar vb. ayrıca beş yıllık kalkınma planlarında çevre politikası başlıklarına değinilecektir.

3.5.1.1. Anayasa

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren diğer ülkelerin anayasalarında olduğu gibi ülkemiz anayasalarında çevre ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarında ise çevre ile ilgili dolaylı hükümler bulunmaktadır.

Ülkemizde, Cumhuriyet’in ilk yıllarından ilk çevre kanununa kadar geçen süreç içerisinde uygulanmakta olan yasal mevzuatta, çevreye yönelik olarak dolaylı düzenlemelere yer verildiği gözlemlenmektedir. Ülkemizde 1924 Anayasası’nda çevre kavramının yer almadığı görülmektedir. 1980’li yıllarından önceki dönemlerde çevrenin korunması, sağlık politikalarının bir parçası olarak görülmüş ve 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde; ‘Sağlık Hakkı’ adı altında “Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirlili ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır” şeklinde hükmü yer almaktadır (Karakuzu, 2010: 109).

1982 Anayasası’nın kabulü ile birlikte çevre koruması kavramı ilk defa Anayasa’ya girmiştir. Türkiye’nin çevre politikaları ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken noktayı ise, çevre sorunlarına anayasada özel bir yer verilmiş olması oluşturmaktadır. Genel olarak Türk Çevre Politikaları’nın temel ilkelerini belirleyen 1982 Anayasası’nda çevrenin sağlıklı ve dengeli olmasından bahsedilmesiyle birlikte, ideal çevrenin nasıl olması gerektiği ya da hangi unsurların çevreye dâhil olduğuna ilişkin bir düzenlemeden bahsedilmemiş olduğu görülmektedir. Çevrenin hukuken korunan alanı, anayasal olarak belirlenemediği gibi Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi’nden de 1982 Anayasası’nda bahsedilmediği bu durumun sonucunu oluşturmaktadır (Karakuzu, 2010: 111). 1982 Anayasası’nın 56. Maddesinde ‘Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması’ başlığı adı altında ‘Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların

ödevidir.’ şeklinde çevre hakkı ve çevrenin korunması ile ilgili olarak doğrudan hükümler yer almaktadır. Böylece Anayasamızda bu hükme bağlı olarak gelişen çevre mevzuatı, çevrenin korunması ve geliştirilebilmesi amacıyla hem devlete hem de bireylere etkin bir katılım görevi vererek, çevre olgusunun gelişmiş birçok ülkede kabul edilmiş olan çağdaş bir bakış açısıyla ele alınmasına olanak sağlayacak yasal zemini hazırlamış olmaktadır. Bununla birlikte yasal zemindeki bu gelişmeler olsa bile, beş yıllık kalkınma planlarında sanayi sektörüne ağırlık verilmesi nedeniyle, bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de hava, su, toprak, gibi doğal kaynakların hiç tükenmeyecek şekilde sınırsız bir unsur olarak görülmesi ve bu şekilde davranmış olunmasından dolayı ekolojik dengenin gün geçtikçe bozulduğu ve çevre kirlenmelerinde gözle görülür bir şekilde hızlı artışlar yaşandığı görülmektedir (Karakuzu, 2010: 111-112).

“1982 Anayasası’nda çevreye yönelik doğrudan hükümlerin yer aldığı 56. maddesinin yanı sıra, Anayasa’da dolaylı hükümler de yer almaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:” (Karakuzu, 2010: 112).

- 1982 Anayasası’nın 23. Maddesinde, ‘Yerleşme ve seyahat hürriyeti’ başlığını taşıyan ‘sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla’ yerleşme özgürlüğünün sınırlandırılabilirliğinden bahsedilmektedir.

- 35. maddede, çevre hakkı ile mülkiyet hakkı arasındaki çelişkinin çözümlenmesinde önemli rol oynayan ve ‘mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı’ hükmü yer almaktadır.

- ‘Kıyılardan yararlanmayı’ düzenleyen 43. maddede de, ‘Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.’ hükmü yer almaktadır.

- Toprağın mülkiyetine ilişkin 44. maddede ise devlete; toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla toprağın kaybedilmesini önlemek görevi verilmiş olmakla birlikte, topraksız olan ya da yeterli miktarda toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye de toprak sağlamak amacıyla gerekli olan önlemleri alması görevi verilmiştir. Bununla birlikte bu durumun ormanların küçültülmesine, toprak ve yer altı servetlerinin azalmasına neden olmayacak biçimde bu durumun gerçekleştirilmesi istenmiştir.

- 45. maddede, Anayasa; devlete, tarım toprakları ile meraların amaçları dışında kullanılmasını ve toprağın tahribatını önleme görevini vermiştir.
- Devletin çevre şartlarını gözetten bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alacağı Anayasa'nın 57. maddesinde belirtilmiş olmaktadır.
- Anayasa 63. maddesinde de tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına ilişkin ilkeler düzenlenmiştir.
- 'Doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi' başlığını taşıyan 169. madde ve yine genel kapsamlı olmakla birlikte çevre ile ilgili dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek olan 5., 13., 17., 46., 65., 119., 168. ve 170. maddelerinin hükümleri yine 1982 Anayasası'nda yer almaktadır.

Sonuç olarak, çevre ile ilgili olarak dolaylı ya da doğrudan hükümlerin 1982 Anayasası'nda yer almış olması, çevre ile ilgili önemli bir adımı teşkil etmiş olmakla birlikte, bu durumun ülkemiz için mevzuatımızda da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Karakuzu, 2010: 113).

3.5.1.2. Çevre Kanunu

Türkiye'nin çevre politikasını belirleyen Çevre Kanunu, doğrudan çevre ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Çevre Kanunu'nun çıkarılmış olduğu 1983 yılından önceki tarihlerde yapılmış olan düzenlemeler çevreyi dolaylı olarak korumuştur. Çevreyi doğrudan koruyucu olan 2872 Sayılı Çevre Kanunu, 1982 Anayasası'nın 56. Maddesine dayandırılarak çıkarılmıştır (Görmez, 2007: 165–166). 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun çıkarılış amacını, çevrenin korunması, çevrede meydana gelmiş olumsuzlukların giderilmesi, ülkenin bitki ve hayvan olmak üzere canlı türlerinin korunması, doğal kaynakların rasyonel kullanımı, kültür değerlerinin ve tarihsel zenginlerin korunması, hava, su ve toprak kirlenmelerinin önlenmesi oluşturmaktadır. Çevre ile ilgili birçok tanımlamayı içeren Çevre Kanunu'nun dayandığı ilkeler şu şekilde belirlenmiştir (Keleş, 2002: 712–713):

- Çevreyi koruma ödevi, gerçek ve tüzel kişilerindir.
- Çevre için alınacak önlemlere herkes uymalıdır.

- Projelerin uygulanmasına izin verilirken çevre göz önünde bulundurularak meydana gelebilecek zararlar engellenmelidir.
- Çevrenin kirlenmesinde “kusur koşulu” aranarak çevreyi kirletenin sorumluluğu olan kirleten öder ilkesi benimsenmiştir. Burada söz konusu olan kusurlu sorumluluk 2006 yılında “kusursuz sorumluluk” kapsamında değerlendirilmiştir.

Yönetim araçlarının en önemlilerinden biri olan ve AB’nin de önem verdiği ÇED, Katılım Ortaklığı Belgesinin (KOB) çevre ile ilgili ilk koşuludur. Çünkü Türkiye’de çevresel uyumsuzlukların önemli bir kısmı ÇED uygulamalarındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır (Talu, 2006: 40). Çevre kanunu, çevreyi korumak için tek başına yeterli olamaz. Çevrenin dikkate alınması sadece çevre kanunu ile sınırlı kalmayarak, bireylerin bütün faaliyetlerinde yer almalıdır. Ancak bu şekilde çevre korunabilecektir.

2872 sayılı 5491 sayılı Çevre Kanunu karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

- Çevre Kanununun amacı eski kanuna göre yeni kanunda sürdürülebilir kalkınma kavramıyla özetlenmiştir. Yeni kanunda yeni tanımlamalara yer verilmiştir.
- Eski kanunda yer verilen tanımlamalarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna örnek olarak yapılan atık tanımlaması verilebilir.
- Eski kanunda bir faaliyet sonucu çevreye bırakılan zararlı madde atık olarak tanımlanırken yeni kanunda çevreye bırakılan her türlü madde atık olarak tanımlanmıştır.
- Eski kanun çevrenin korunmasını ve çevre kirliliğini konu alırken yeni kanun bunlara ek olarak çevrenin iyileştirilmesini de konu almıştır.
- Eski kanunda yer alan Yerel Çevre Kurulu’nun yerini yeni kanunla birlikte Yüksek Çevre Kurulu almıştır. Yeni kanun ÇED için de değişiklikler getirmiştir. Eski kanunda bir faaliyet için izin alma ve haber verme yükümlülüğüne yeni kanun arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğünü de eklemiştir.
- Eski kanunda denetim yapma yetkisi Çevre Genel Müdürlüğü’nce yapılırken yeni kanunla birlikte bu görev Bakanlığa bırakılmıştır. Yeni kanun

faaliyetin durdurulmasının düzenlediği maddeye belirli bir süre getirmiştir. İdari cezalarda değişiklikler yapılmıştır.

➤ Eski kanuna göre idari yaptırım verme yetkisi en büyük mülki amirde iken yeni kanunla bu görev Bakanlığa verilmiştir. İdari yaptırım cezalarına karşı gelebilecek itirazları sürelerinde ve adli nitelikli cezalarda değişiklik meydana gelmiştir (Bıyıklı, 2009: 96).

5491 sayılı ve 2782 sayılı çevre kanunları karşılaştırıldığında önemli bir değişikli ise; kirleten öder ilkesinin uygulanmasında gerçekleşmiştir. 2872 sayılı kanunda kusurlu sorumluluk aranırken 5491 sayılı kanun ile kusursuz sorumluluk getirilmiştir. Faaliyet sahibi kusuru olmadığını ispatlayarak sorumluluktan kaçabilirken getirilen yeni kanunla sebep olduğu zararı gidermeye ve hasarı düzeltmeye sorumluluk kazanmıştır.

Çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler Kanununun 3. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

a) Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olup, bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.

b) Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar.

c) Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, karar alma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini gözetirler.

d) Yapılacak ekonomik faaliyetlerin faydası ile doğal kaynaklar üzerindeki etkisi sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirilir.

e) Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür.

f) Her türlü faaliyet sırasında doğal kaynakların ve enerjinin verimli bir şekilde kullanılması amacıyla atık oluşumunu kaynağında azaltan ve atıkların geri kazanılmasını sağlayan çevre ile uyumlu teknolojilerin kullanılması esastır.

g) Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar, kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.

h) Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirlenme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılır.

i) Bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan ulusal hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemeler Bakanlığın koordinasyonunda yapılır. Gerçek ve tüzel kişiler, bu düzenlemeler sonucu ortaya çıkabilecek maliyetleri karşılamakla yükümlüdür.

j) Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemeler Bakanlığın koordinasyonunda yapılır. 2690 sayılı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu kapsamındaki konular Türkiye Atom Enerjisi Kurumu tarafından yürütülür. Kanunda, çevrenin korunmasına yönelik önlemlere ve yasaklara da yer verilmiştir. Bu bağlamda, kanunda kirlenme yasağı, çevrenin korunması, çevresel etki değerlendirilmesi, izin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü, denetim, bilgi

verme ve bildirim yükümlülüğü, tehlikeli atıklar ve kimyasallar, gürültü ve faaliyetlerin durdurulması gibi yasaklar ve sınırlamalar yer almakta olup, bu önlemlere ve yasaklara uymayanlar için cezai hükümler getirilmiştir. Cezai hükümler ise idari ve adli nitelikli cezalardan oluşmasına karşın, ağırlıklı idari nitelikli cezalar yönündedir. İdari nitelikli cezalar kanununun 20. maddesinde sıralanmıştır (Agun, 2008: 157-158).

Çevre Kanunu'nda çevre sorunlarının önlenmesine yönelik getirilen düzenlemelerden biri de Çevre Kirliliğini Önleme Fonu'dur. Fonun gelirleri şunlardır:

- 1) İthaline izni verilen kontrole tabi yakıt ve atıkların CIF (mal bedeli) bedelinin yüzde biri ile hurdaların CIF bedelinin binde beşi oranında alınacak miktar,
- 2) Büyükşehir belediyelerinin su ve kanalizasyon birimlerince tahsil edilen su ve kullanılmış suları uzaklaştırma bedelinin yüzde biri, çevre katkı payı olarak tahsil edilir.
- 3) Yurt içi ve yurt dışından sağlanan her türlü hibe, yardım ve bağışlar
- 4) Fon, çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin iyileştirilmesi ve çevre ile ilgili yatırımların desteklenmesi amacıyla yönelik olarak uygulanmaktadır (http 22, md: 18).

Bu bağlamda;

- 1) Atık su arıtımı, atık bertarafı ve katı atık geri kazanım tesislerinin gözetimi, fizibilite, etüt, projeye inşaat işlerinin kredi ve yardım suretiyle desteklenmesi ile çevre düzeni planlarının yapımı, hava, su ve toprak kalitesinin ölçüm ve izleme ağının oluşturulması,
- 2) Gürültünün önlenmesi ile ilgili etüt ve projelerin desteklenmesi,
- 3) Acil müdahale planlarının hazırlanması,
- 4) ÇED faaliyetleri,
- 5) Havza koruma planı çalışmaları
- 6) Biyolojik çeşitliliğin korunması,
- 7) Çölleşme ve iklim değişikliği ile mücadele çalışmaları,
- 8) Stratejik çevresel değerlendirme,

- 9) Nesli tehlikede olan bitki ve hayvan türleri ile yaşama ortamlarının korunması,
- 10) Uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin karşılanması,
- 11) Çevre eğitimi ve yayını ile ilgili faaliyetler,
- 12) İhtisas komisyonları için yapılan harcamalar ile çevre kirliliğinin giderilmesi için Bakanlık bütçesine, yılı bütçe gelirleri içerisinde tahmin edilen yukarıdaki gelirler karşılığı ödenek öngörülmektedir (http 22, Md: 18).

Çevre Kanunu'nda teşviklere de yer verilmiştir. Çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesine ilişkin faaliyetler teşviklerden yararlandırılmaktadır. Arıtma tesisi kuran, işleten ve yönetmeliklerde belirtilen yükümlülükleri yerine getiren kuruluşların arıtma tesislerinde kullandıkları elektrik enerjisi tarifesinin, sanayi tesislerinde kullanılan enerji tarifesinin yüzde ellisine kadar indirim uygulamaya Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilendirilmiştir (http 22, md: 29).

3.5.1.3. Kalkınma Planlarında Çevre

Ülkemizde, sürdürülebilir kalkınma politikalarının zaman içerisindeki gelişimi, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından beş yılda bir hazırlanmakta olan Kalkınma Planlarında izlenmektedir. Ülkemizde çevre politikalarının şekillenmesi çalışmaları, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) ile başlamış, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP) ile de kesin bir çerçeveye oturmuştur. Bunlardan sonuncusunu oluşturan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı da belirginleştiği görülmektedir. (Ağun 2008: 159). Aşağıda, beş yıllık kalkınma planlarında yer alan çevreye, çevresel sorunlara yönelik olarak belirtilmiş olan ilkeler ve politikalar açıklanacaktır.

3.5.1.3.1. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları (1963-1972)

1960'lı yıllarda yapılmaya başlanan kalkınma planları çevre politikaları açısından incelediğinde, 1963-1967 (Birinci Beş Yıllık) kalkınma planında ve 1968-1972 (ikinci Beş Yıllık) kalkınma planlarında çevre sorunlarının çözümü için herhangi bir çevre politikasına yer verilmediği görülmektedir (Talu, 2006: 20). Bu

planlarda çevre sorunlara özel bir yer verilmemiş, fakat genel olarak çevre sağlığından söz edilmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 336).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (BBYKP) çevre için bir planlama yapmaması, çevre bilincinin oluşmadığının göstergesi olmuştur. Türkiye bu dönemde sanayileşmeyle birlikte gelen çevre kirliliği ile karşılaşmamıştır. Bu dönemdeki tek amaç, hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek ve bunun sonucu olarak sağlanacak gelirin sosyal adalet ilkelerine göre ülkede dağıtılması olmuştur. BBYKP, halka daha yüksek bir refah düzeyi sağlamayı amaçlamıştır. Birinci plandaki bu yaklaşım Birliğin kurucu antlaşmalarındaki hedeflerde de görülmüştür (Budak, 2000: 424–425).

1963–1967 yılları için yapılan BBYKP’de “Sosyal Kalkınma ve Gelişme” ile “Tarım ve Endüstriyel Üretim” başlıkları altında çevreden dolayı olarak söz edilmiştir. Ülkenin kalkınmasında sanayileşmenin payından söz edilirken sanayileşmenin sebep olduğu kirlilikten söz edilmemiştir. 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (İBYKP) ise konut sorunu ele alınmış konut sorununun yol açtığı çarpık kentleşme ile ilgili şehircilik sorunlarına ve sağlık politikalarına yer verilmiştir (Egeli, 1996: 89). İkinci plan, çevre korumaya değinmemiştir fakat hızlı bir şekilde artan nüfus sorun yaratmaya başlamıştır. Plan döneminin sonlarına doğru tüm dünyada özellikle Avrupa’da çevre bilinci oluşmaya başlamıştır. 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı’nda çevre sorunları ilk kez küresel boyutta ele alınmış ve bu gelişmeler Avrupa’yı olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiştir (Budak, 2000: 426).

Birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarında doğrudan çevre sorunlarına değinilmemiş olup tarım, kentleşme ve sağlık politikaları ile dolaylı olarak çevre konusu ele alınmıştır.

3.5.3.1.2. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Çevre sorunlarının uluslararası düzeyde ilk kez ele alındığı 1972 Stockholm Konferansı’ndan sonra Türkiye’de çevre bilinci oluşmaya başlamış ve bunun sonucu Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (ÜBYKP) çevreye çevre sorunları başlığı altında ayrı bir bölüm verilmiştir. ÜBYKP’inde hava, su ve kıyı kirliliği sorunlara

dikkat çekilmiş ayrıca halkın çevre konusundaki eğitiminin yetersizliği vurgulanmış, çevre ile ilgili yasal düzenlemeler yeniden gözden geçirilerek günün koşullarına uygun tekrar yapılmasının altı çizilmiştir. Ayrıca kuruluşlar arası iletişim ve birlikteliğin sağlanması konusu da ele alınmıştır. ÜBYKP'de yer alan ilkeler ve tedbirler başlığı altında açık olarak çevre sorunları ile ilgili yapılacak olan uluslararası çalışmalar ve yasal düzenlemelerde Türkiye'yi sanayileşme hedefinden vazgeçirici nitelik taşıyan hiçbir yükümlülüğün kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (ÜBYKP, 1973-1977: 866-867).

Çevre sorunlarına neden olan koşullar için uluslararası geçerliliğe sahip bir kategori oluşturulamaz (ÜBYKP, 1973-1977: 866). Çünkü çevre sorunları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılıklar gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki çevre sorunlarının nedeni, doğal kaynakların aşırı kullanımı, hızlı kalkınma, fazla üretim ve tüketim iken; az gelişmiş ülkelerde de az gelişmişlik, hızlı sanayileşme, kalkınmadaki yetersizlik, geri kalmış teknoloji kullanımı, hızlı nüfus artışı ve fakirlik olarak görülmüştür (Görmez, 2007: 9). Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösteren çevre sorunları genel olarak, insan-çevre ilişkisinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın çevre üzerindeki egemenliği ile ortaya çıkan çevre sorunlarını şu şekilde tanımlamak mümkündür. Çevre doğal çevre ve insan etkisiyle oluşan yapay çevre olarak ele alınmaktadır. İnsan oluştururken, parçası olduğu doğal çevreyi tehdit altında bırakarak hareketetmiştir. Doğal çevrede, bıraktığı derin izler ve oluşturduğu yapay çevrede oluşan kötü şartların tümü çevre sorunu olarak nitelendirilmektedir (Ertürk, 1998: 47).

Çevre sorunları, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) başkanlığında bakanlıklar ve diğer ilgili resmi kuruluşlarca yapılacak olan çalışmalarla belirlenecek ve kurulacak merkezi bir örgüt tarafından çözüme kavuşturulacaktır. Çevre ile ilgili mevzuat bu örgüt tarafından hazırlanacaktır. Türkiye'nin çevre politikası ile ilgili ilk esasları ÜBYKP ile ortaya konmuştur. Bu esaslar (Egeli, 1996: 89-90):

- Türkiye'de ortaya çıkan çevre ile ilgili sorunların neler olduğunun belirlenmesi,
- Kalkınmayı ve sanayileşmeyi engellemeyecek çevre politikalarının belirlenmesi ve bu politikaların uygulamaya geçirilmesi,

- Halkın çevre bilinci kazanması için gerekli eğitim çalışmalarının yapılması,
- Başkent Ankara’da yaşanan hava kirliliğinin tekrardan gözden geçirilmesi,
- Tarım ilaçlarından kaynaklanan kirlenme ve su kirliliği şeklinde belirlenerek sıralanmıştır.

ÜBYKP, çevre sorunlarını tanımlamış fakat teknik yetersizlikler ve uygun çözüm yollarının bilinmemesi nedeniyle çevresel standartlar belirlenememiş ve halka kazandırılması amaçlanan çevre bilinci tam olarak sağlanamamıştır (Egeli, 1996: 90).

Üçüncü plan döneminde Birlik birinci çevre programını kabul etmiştir ve halkın refahının çevreyi göz ardı eden bir iktisadi kalkınma modeliyle sağlanamayacağı fikri oluşmuştur.

Türkiye de ise çevre korumanın tam olarak ne anlama geldiği bilinmemekteydi. Çevre korumanın tam olarak anlaşılmaması nedeni ile de hızlı bir şekilde gerçekleşecek kalkınmaya önem verilmiştir. Bu plan döneminde çevre sorunlarının belirlenmesi, uluslar arası gelişmelerin takip edilmesi, Ankara’nın hava kirliliğinin önlenmesi gibi gelişmeler Birliğin o dönemde geliştirdiği çevre politikaları ile paralellik göstermiştir (Budak, 2000: 427).

Son olarak değerlendirmiş olursak ÜBYKP ilk kez çevreyi ayrı bir bölümde değerlendirmiş fakat çevreyi istenilen düzeye getirememiştir diyebiliriz.

3.5.3.1.3. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

1982 Anayasası’nda 2872 sayılı Çevre Kanunu ve çevre hakkında bahsedilmesi bu dönemdeki en önemli durumlardır.

Hava ve su kirliliğinin, toprak erozyonunun ortaya çıktığı bir dönemde hazırlanan 1979–1983 yıllarını kapsayan dördüncü plan üçüncü plana göre daha gelişmiş politikalar getirmiştir. Bu planda çevre sorunları, “toplumdaki gelişmeler” ve “temel politikalar” bölümünde yer almıştır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 337). Planda “çevre sorunlarının toplumsal değişim ile birlikte çözüme kavuşturulması” temel ilke olarak belirlenirken (Zilelioğlu, 1993: 26). Planın diğer ilkeleri; çevrenin

sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme süreçlerinde dikkate alınması, çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesi ve insan sağlığı için tehlike yaratan çevre sorunlarının giderilmesi için bu sorunların bulunduğu yörelere öncelik verilmesi şeklinde belirlenmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 337). Böylece doğal kaynakların rasyonel kullanımı sağlanmış olacak ve de çevrede geri dönüşmesi mümkün olmayan zararların meydana gelmesi engellenmiş olacaktır (DBYKP, 1979–1983: 297). Bu plan özellikle Haliç’in kirliliğine, Ankara hava kirliliğine, İzmir ve İzmit körfezlerinin kirliliğine yer vermiştir. Bu plan çevre konusunda yerel yönetimlerin yetkilendirilmesi konusunu gündeme getirmiştir (Talu, 2006: 21). Bu planla birlikte çevreye karşı daha duyarlı bir tavır geliştirilmiştir.

DBYKP ile sosyal refahın ve turizmde kalkınmanın temiz bir çevre ile sağlanabileceği düşüncesi ile doğal ve tarihi zenginliklerin tahrip edilmemesi gereği de vurgulanmıştır. Yerel yönetimlere verilen yetkilerin yanında, çevre sorunları için çalışan vakıf, dernek ve gönüllü kuruluşların planla uyum içinde olan faaliyetlerine destek verilmiştir. Dünyadaki gelişmeler takip edilerek, uluslararası faaliyetlere katılım sağlanmıştır. Bu düzenlemeleri getiren planın en büyük eksikliği ise, idari yapılanmadan ve mevzuat çalışmalarından hiç söz edilmeyişidir. Planda belirlenen amaçlar sadece devletin çevreye verdiği önemi göstermiştir (Egeli, 1996: 91). DBYKP giderek önem kazanan çevre sağlığı için düzenleme getirmiştir. DBYKP da, çevre sağlığı sadece “bedensel, ruhsal ve sosyal iyilik hali” olarak görülmemiştir. Bu nedenle sadece fiziki faktörler değil biyolojik ve kimyasal faktörler de dikkate alınmıştır. DBYKP çevre sağlığını insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen bulaşıcı hastalıkların ötesinde bir değerlendirmeye tabi tutmuştu (DBYKP, 1979–1983: 462).

Birlik İkinci Çevre Eylem Programı ile aynı dönemde yayınlanan DBYKP da İkinci Çevre Eylem Programı’nın yer verdiği sorunun ortaya çıkmadan önlenmesi sorun oluştuktan sonra gidermekten iyidir olarak açıklanan ilkeye yer vermiştir. İkinci programda yer alan ÇED uygulaması dördüncü planda da turizm istinasıyla görülmüştür. Bu dönemde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1982 Anayasası’nda çevre hakkına yer verilmiş ve de Çevre Kanunu çıkarılmıştır. Bu plan döneminde önemli gelişmelere yer verilmesi Avrupa ile uyum göstergesi olmuştur (Budak, 2000: 430–431).

3.5.3.1.4. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na bakıldığı zaman (BBYKP) çevre sorunları “sosyal hedef ve politikalar“ başlığını taşıyan çevre sorunlarını ele alınmıştır. Çevre sorunları; kentleşme, erozyon, doğal afetlerin sebep olduğu kirlenmeler, sanayileşme ve tarımda modernleşme sonucu meydana gelen kirlenmeler şeklinde sıralanmıştır. Bu planda sadece mevcut oluşmuş kirliliğin giderilmesi değil, doğal kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabilmesi için en iyi şekilde kullanılması ve korunması gibi amaçlar belirlenmiştir (Görmez, 2007: 159).

Planın hazırlandığı dönemde çalışmalarına başlanan ve sürdürülebilir gelişme kavramının ilk kez açıkça tanımlandığı Ortak Geleceğimiz adlı raporun da etkisi ile planda çevre konusundaki temel yaklaşım; sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması, olası bir kirliliğin engellenmesi değil, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması korunması ve geliştirilmesi şeklinde belirlenmiştir (Kılıçoğlu, 2005: 79). Bu bağlamda plan şu esasları kabul etmiştir (Ertürk, 2009: 404):

- Çevre sorunlarının bir bütünlük içinde ve koordineli olarak ele alınması.
- Doğal ve yapay çevredeki bozulmaların önlenmesi ve bu çevrelerin geliştirilmesi
- İnsan sağlığı ve canlı varlıkların korunması amacıyla çevre kirliliğine yol açan faktörleri ortadan kaldıracı veya en aza indirici gerekli önlemlerin alınması.
- Kirlenme ve bozulmanın yoğun olduğu yerlere öncelik tanınarak gerekli program ve projelerin acilen yürürlüğe konması.

“Sosyal Hedef ve Politikalar adlı bölümde yer alan “Çevre Sorunları” başlığı altında, çevre sorunlarının mevcut durumu ile ilgili saptamalar ile çevre konusundaki temel ilke ve politikalar belirlenmiştir. Bunlar aşağıdaki şekildedir;” (BBYKP, 1985 -1989: 171).

- Ülkemiz şehirleşme, erozyon ve tabii afetlerin sonucu olan çevre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği çevre sorunları ile karşı karşıyadır.

- Ülkemizde tabii kaynakların kullanımında ekolojik denge gözetilerek, bu kaynakların gelecek nesillerin de kullanabileceği şekilde korunması ve geliştirilmesine önem verilecektir.

- Arazi kullanımı ve yatırım kararlarında çevre sorunları planlama aşamasında teşhis edilecek ve ilgili mevzuatın gerektirdiği tedbirler alınacaktır. Havza boyutunda su kalitesinin değerlendirilmesine ve su kaynaklarının kullanımında rasyonel bir düzenlemeye önem verilecektir.

- Marmara denizi, Haliç, İzmit ve İzmit Körfezi gibi su kirlenmesinin aşırı olduğu yerlerde mevcut sanayiler tasfiye işlemlerinde gerekli tedbirleri alacaklardır.

- Yatırım projelendirme, ön izin, tesis izni, proje değerlendirme, üretim aşamalarında çevre faktörü sistematik olarak değerlendirilecek ve sanayi atıkları denetlenecektir.

- İçme ve kullanma suyunda insan sağlığının gerektirdiği şartların yerine getirilmesi sağlanacak, su kaynaklarının değişik kullanım amaçlarını göz önünde bulunduran alıcı ortam ve atık standartları düzenlenecektir.

- Başta Ankara olmak üzere hava kirliliğinin sağlık yönünden ciddi tehlike teşkil ettiği şehirlerde acil tedbirler alınacak, bu amaçla hava kirliliği kontrol istasyonları ağı geliştirilecek, iyi kalitede ve yeterli miktarda yakıt temin edilerek soruna köklü çözümler bulmak için yeni yakıt türleriyle ısınma proje çalışmaları yapılacaktır.

- Çevre alanında sürdürülmesi gerekli olan araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik tanınarak ilgili üniversite ve kuruluşlar desteklenecektir.

BBYKP döneminde belirlenen bu ilke ve politikalar, uluslararası bazı düzenlemeleri kabul etmek ve ulusal düzeyde yeni oluşumları gerçekleştirmek suretiyle uygulamaya konulmaya çalışılmıştır.

1984 yılında, Başbakanlık Çevre Örgütü kaldırılarak yerine Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuş ve yerel yönetimlerin etkinliğinin artırılması amacı ile doğrudan mahalli çevre kuralları ile ilişkilendirilmiştir. Aynı yıl, “Kıyı Kanunu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ve “Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği” yürürlüğe girmiştir. 1986 yılında “Özel Çevre Koruma Bölgeleri Kurumu Başkanlığı” kurulmuştur. Bunların yanında “Hava Kalitesi Koruma

Yönetmeliği” ve “Gürültü Kontrol Yönetmeliği” de çıkarılarak yürürlüğe konulmuştur (Kılıçoğlu, 2005: 83).

3.5.3.1.5. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (ABYKP) “Sosyal Hedef, ilke ve Politikalar” bölümünde “Çevre ve Yerleşme” başlığı altında çevre sorunlarına ilişkin uygulanması öngörülen ilke ve politikalara yer verilmiştir.

ABYKP' nın temel ilkesi, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmaktır (ABYKP, 1990-1994; 312).

Türk çevre politikasına ilişkin oldukça ayrıntılı hükümler getiren bu planda, sürdürülebilir kalkınma anlayışının izlerine rastlanmaktadır. ABYKP' nın 971, 972, 973 ve 975. maddelerinde hem insan sağlığının hem de doğal dengenin bir arada düşünüldüğü çevre merkezli ve sürdürülebilir bir kalkınma planının temel öğelerini taşıyan bir koruma anlayışının hâkim olduğu görülmektedir (Budak, 2002: 433).

Planda kirliliğin kaynağında önlenmesi ilkesi benimsenmiş ve kirlilik meydana gelmeden gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Yine bu planda Türkiye' nin çevre politikası ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve AB çevre politikaları ile uyum çalışmalarına da yer verilmiştir. Çevre standartlarının belirlenmesi aşamasında mevcut ülke şartlarının göz önünde bulundurulması, çevre bilincinin yaygınlaştırılması, çevreye zararlı kimyasalların sınıflandırılması, enerji üretiminde ve kullanımında çevre faktörünü göz önüne alan ekonomik değerlendirmenin yapılması gibi ilkelerin AB çevre politikalarına uyum gösterdiği görülmüştür (Egeli, 1996: 92-93).

3.5.3.1.6. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

1996–2000 yıllarını kapsayan bu plan da, “Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi” başlığında çevreyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu plan 1994 ekonomik krizinin etkilerinin görüldüğü bir dönemde şekillenmiştir. Ayrıca yedinci planda AB üyelik süreciyle “Gümrük Birliği” anlaşmasının etkileri görülmüştür.

Yedinci plan, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin doğal kaynak yönetiminde ele alınması için politikalar geliştirmiştir.

Türkiye’de çevre politikalarının belirlenmesine ve çevre sorunları için bulunan çözümlere yönelik olarak Dünya Bankası’nın desteği ile hazırlanan ve DPT tarafından kabul edilen Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) bu dönemde dikkatleri çeken en önemli nokta olmuştur. 1998 yılında basılan UÇEP çevre için hazırlanmış geniş kapsamlı bir politika belgesidir (Talu, 2006: 21). UÇEP’in hazırlanma amacı, “çevreyle ilgilikonuların ekonomik ve sosyal konulara içselleştirilebilmesi, bir ulusal çevre stratejisinin geliştirilmesi” olmuştur. UÇEP’in hazırlanmasında kamu kesiminden sivil toplum örgütlerine kadar herkes katkı sağlamıştır (Uysal, 2003: 7).

UÇEP öncelikli dört alan belirlemiştir. Bu alanlar kentsel çevre, kültürel ve tarihi değerlerin korunması, deniz ve kıyı kaynaklarının korunması ve doğal kaynakların yönetimi olarak sıralanmıştır. Fakat belirlenen bu alanlarda bir izleme yapılmadığı için ne ölçüde korunma sağlandığı ölçülememiştir. Bu UÇEP’in bir eksikliği olarak değinilmiştir. Altıncı plana kadar oluşturulamayan özel ihtisas komisyonlarına yedinci plan yer vermiştir. Bu komisyonun hazırladığı politika önerilerinin kalkınma planlarında yer alması ve uygulanabilmesi sağlanabilmiştir (Talu, 2006: 22).

Türkiye’nin çevre alanında uluslararası sorumluluğuna ilk kez bu plan bu kadar ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. 1992 Rio Konferansı’ndan sonra kabul edilen Gündem21 Eylem Programı ülkeler için bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Eylem Programı kapsamında kalkınma çabaları engellenmeyecek şekilde ve de hakları savunma olanağı veren bir altyapı oluşturularak uluslararası yükümlülükler yerine getirilecektir (YBYKP,1996–2000: 190). Milli gelir hesaplarına çevrenin katılması ve çevre eğitimi ile ilgili önlemler yedinci planın getirmiş olduğu yenilikler arasındadır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 341). Çevre eğitimi ile ilgili olarak alınan önlemler çevre konularına halkın katılımını sağlamak için alınmıştır. Çevre standartları araştırmalara dayandırılmadan hazırlandığı için uluslar arası standartlara özellikle de AB standartlarına uyum için çevre standartlarının sürekli takip edilerek güncelleştirilmesi gerekmektedir. Yedinci planın getirdiği önlemlerle birlikte

uygulanacak politikaların AB normları ve uluslar arası standartlarla uyum içinde olması gerektiği vurgulanmıştır (Budak, 2000: 436–438).

3.5.3.1.7. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 - 2005)

2001–2005 yılları için hazırlanan bu plan döneminde çevreyle ilgili olarak belirlenen esaslar şu şekilde sıralanmıştır. Ekonomik kalkınmayı ve sosyal refahı sağlarken çevreyi, insan sağlığını ve tarihi değerleri korumak esas alınmıştır. Çevre sorunlarının çözümü için yapılacak politikaların AB normlarına uygun olacak şekilde belirlenmesi hedef alınmıştır. “Çevresel yönetim kapasitesi ve yönetim araçları” etkili olacak şekilde kullanılmalıdır fikrîde bu planda yer alan esaslar arasındadır (Görmez, 2007: 160).

Türkiye için yapısal sorunların devam ettiği bu plan döneminde 1999 Helsinki ile AB adaylık sürecinin başlamış olması sekizinci planı daha farklı arayışlara itmiştir. Bu dönemde kurulmuş olan özel ihtisas komisyonlarına ek olarak içme suyu, katı atık, iklim değişikliği gibi acil çözüm bekleyen konular için de ihtisas komisyonları kurulmuştur (Talu, 2006: 23). Sanayi yatırımlarında çevreyle dost teknolojilerin tercih edilmesi, ÇED sürecinin etkin hale getirilmesi, biyogüvenlik risklerinin azaltılması gibi önlemlere yer verilmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 343). Ayrıca küresel iklimin korunması için alınacak tedbirlerde Türkiye’ye düşen sorumlulukların üstlenilmesine ilişkin İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) sürecine katılmak için çalışmaların yapılması kararı alınmıştır (SBYKP, 2001–2005: 189).

3.5.3.1.8. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 - 2013)

AB’ ye üyelik sürecine katkı sağlamak üzere temel strateji dokümanı olarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP), AB mali takvimi dikkate alınarak ve diğer planlardan farklı olarak yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. DKP’ nda çevre ile ilgili temel ilkelerinden biri “*doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması*” dır (DKP, 2007-2013: 3). Diğer planlarda olduğu gibi önceki planlardaki hedeflerin ne ölçüde gerçekleştiğine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Rekabet gücünün artırılması başlığı altında çevrenin

korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi alt başlığında mevcut durum, ilkeler ve politikalardan söz edilmiştir.

DKP mevcut durum şu şekilde özetlenebilir. Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme süreci doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaya devam etmektedir. Çevrenin korunması ve üretim sürecinin olumsuz etkilenmemesi açısından doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki dağılımındaki belirsizlikler yeterince giderilememiştir. AB'ye uyum sürecinde, atık yönetimi, doğa koruma, gürültü ve çevresel etki değerlendirme konularında ilerleme sağlanmasına rağmen, çevre alanında hala çok sayıda düzenlemeye gereksinim bulunmaktadır. Ancak, uyumun gerektirdiği yüksek maliyetli yatırımların fazlalığı bu alanda özel sektörün katılımı da dâhil yeni finansman yöntemleri arayışını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda mevzuat uyumunun sağlanması ve gerekli ilave yatırımların yapılabilmesi için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Ülkemizdeki doğal bitki gen kaynağı ile biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği için Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve biyoteknoloji ürünlerinin kullanımı ve dolaşımı konusunda standartların oluşturulması ihtiyacı devam etmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)' nin TBMM tarafından onaylanmasıyla ülkemiz, 24 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla BMİDÇS' ye taraf olmuştur.

Çevresel izleme, denetim ve raporlama sisteminin altyapısının geliştirilerek uygulamaların etkinleştirilmesi, ilgili kuruluşlar arasında bilgi akışının ve paylaşımının bütüncül bir sistemle sağlanması ihtiyacı devam etmektedir (DKP, 2007-2013: 3).

DKP' nda ilkeler ve politikalar kısmında ise, ilke defa çevre politikasının ilkelerinde kirleten öder ilkesine doğrudan yer verilmiştir. Bunun dışında, planda ayrıca işbirliği, ihtiyat, önleme ve entegrasyon ilkeleri de bulunmaktadır (Agun, 2008: 175).

3.5.3.1.9. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda, toplumumuzu yüksek refah seviyesine ulaştırma yolunda

önemli bir hedef göstergesi olacaktır. Plan, küresel ekonomide geleceğe dönük risklerin ve belirsizliklerin sürdüğü, dünya ekonomisinde değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, yeni dengelerin oluştuğu, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir ortamda hazırlanmıştır.

Ülkemizin potansiyelini, bölgesel dinamikleri ve insanımızın yeteneklerini harekete geçirerek kalkınma sürecinin hızlandırılması amacıyla, yeniden şekillenen dünya ekonomisinde uluslararası işbölümü ve değer zinciri hiyerarşisinde Türkiye'nin konumunun aşamalı olarak üst basamaklara çıkarılması hedeflenmektedir.

Onuncu Kalkınma Planı; yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Planda, ülkemizin sosyal ve ekonomik kalkınma süreci bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmış, insan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Küreselleşme sürecinin ve yaşanan krizlerin yol açtığı belirsizlikler nedeniyle planların, ileriye dönük karar alma süreçlerinde kurumların ve ekonomik aktörlerin daha tutarlı ve bilinçli bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olma işlevi öne çıkmaktadır. Planlar, daha yüksek refah seviyesine ulaşılmasında topluma yol göstermekte, kısa vadeli yaklaşımların ötesine geçerek uzun vadeli temel amaç ve öncelikleri ortaya koymaktadır. Ülkemizin kalkınma yaklaşımının esaslarını gösteren planların uzun vadeli bakış açısıyla hazırlanması ve toplumun tüm kesimlerine yönelik hedef birliği ve bütüncül bir perspektif sağlaması, kalkınma sürecinin başarısı için önem taşımaktadır. Diğer taraftan, giderek karmaşıklaşan ve çeşitlenen ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar, ülkemizin kısıtlı kaynaklarının etkin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır (OKP, 2013: 1).

Dünyadaki hâkim eğilimler, özel sektörün daha faal ve etkili olduğu bir ekonomik düzeni beraberinde getirmekte, kamu sektörünün artan oranda düzenleyici faaliyetlere, denetim işlevlerine ve koordinasyona yönelmesine yol açmakta, buna bağlı olarak planlama anlayışı da değişim göstermektedir. Serbest piyasa ağırlıklı açık ekonomiler yaygınlaşmış olmakla birlikte, etkileri devam eden küresel kriz,

izlenecek politikalar ve alınacak tedbirler konusunda kamu sektörünün stratejik bir yaklaşımla hareket etmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, stratejik bir bakış açısıyla ve paydaşların geniş katılımıyla hazırlanmış ulusal planlar, giderek daha önemli hale gelmektedir (Özker, 2012: 230).

Sektörler arasındaki etkileşimin giderek artması, bir alandaki politika uygulamasının diğer alanları doğrudan etkileme kapasitesinin yükselmesi, buna bağlı olarak sorunların çözümünde disiplinler arası bir yaklaşıma ihtiyaç duyulması, hazırlanacak planların içerik ve kapsamını da yeniden biçimlendirmektedir. Bu durum, bir yandan tüm sektörleri kapsayıcı bir yaklaşımı gerektirirken, diğer yandan bu sektörleri birbirleriyle bağlantılı bir biçimde ele alan program yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Onuncu Kalkınma Planı, stratejik bakış açısını merkeze alarak, ekonomik, sosyal, sektörel ve bölgesel alanları kapsamasının yanında öncelikli dönüşüm programları yoluyla da kritik müdahale alanlarını ortaya koymaktadır. Programlar; birden fazla sektörü kesen, planların uygulanması ve izlenmesini kolaylaştıran, öncelikli alanlara yönelik kamu politikalarından oluşmaktadır.

Kalkınma planlarında yer verilen politikaların etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için kamu kurumlarının orta ve uzun vadeli amaçlarının, temel ilke, hedef ve önceliklerinin ve bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarının kalkınma planıyla uyumlu olması önem taşımaktadır. Kurumsal düzeyde stratejik planlar ile kalkınma planları arasında gerekli bütünlük ve uyumun sağlanabilmesi amacıyla kapsayıcı bir anlayış benimsenerek tüm kurumlara yön verebilecek, öncelikleri belirlemede yardımcı olabilecek bir politika seti oluşturulmuştur.

Kalkınma politikalarının amacı insanların refahını artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, temel hak ve özgürlüklerini güçlendirerek adil, güvenli ve huzurlu bir yaşam ortamı tesis etmek ve bunu kalıcı kılmaktır. Bu çerçevede, Onuncu Kalkınma Planı kalkınmanın sürdürülebilirliğini merkeze alan bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Planın kapsayıcı bölümü dört ana başlıktan oluşmaktadır (OKP, 2013: 2).

“Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlığı altında insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi ve gelişmişliğin toplumun farklı kesimlerine yaygınlaştırılması amacıyla uygulanacak politikalara yer verilmektedir.

“Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Yüksek Büyüme” başlığı altında üretimde yapısal dönüşüme ve refah artışına yönelik hedef ve politikalar ele alınmaktadır. “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik faydalarının artırılması, insanımızın şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde yükseltilmesi ile bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması kapsamındaki hedef ve politikalara yer verilmektedir. “Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği” başlığı altında ise kalkınmanın dış dinamikleri ile ülkemizin ikili, bölgesel ve çok taraflı ilişkilerindeki temel öncelikler ve politikalar ele alınmaktadır” (OKP, 2013: 2).

“2023 hedeflerine ve Onuncu Kalkınma Planının amaçlarına ulaşılabilmesi açısından öncelikli alanlarda, temel yapısal sorunlara çözüm olabilecek, dönüşüm sürecine katkıda bulunabilecek, kurumlar arası koordinasyon ve sorumluluk gerektiren 25 adet program tasarlanmıştır. Bu çerçevede programlar, Onuncu Kalkınma Planının izleme değerlendirme sürecinin kolaylaştırılması, program havuzunun yönetilebilir ve sonuçlarının ölçülebilir olması açısından öncelikli konularda sınırlı sayıda oluşturulmuştur. Sektörel ve sektörler arası bir yaklaşımla oluşturulan programlar kapsamında, merkezi düzeyde uygulama mekanizması ve müdahale araçları tasarlanmış; uygulama ve koordinasyondan sorumlu kurumlar belirlenmiş; program hedeflerine yer verilmiştir” (OKP, 2013: 2-3).

3.6. Çevre Politikasına Yön Veren Antlaşmalar

Çevre politikasına yön veren antlaşmalardan; Stockholm konferansı, Çevre ve Kalkınma Rio Bildirimi, Kyoto Protokolüne değinilecektir.

3.6.1. Stockholm Konferansı

“İnsan Çevre Konferansı” olarak da anılan ve uluslararası düzeyde çevre konusunda yapılan ilk büyük değerlendirme toplantısı olması bakımından önem taşıyan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı 5 Haziran 1972’de Stockholm’de toplanmıştır. Bu konferansa Türkiye’ nin de aralarında bulunduğu 113 ülke ve 1200 delege katılmıştır. Kalkınma uğruna çevrenin göz ardı edilmemesi gerektiği ve çevre konusunda tüm dünyanın ortak tutum sergilemesi gerekliliği konuları konferansın ana çerçevesini oluşturmuştur (Çamur ve Vaizoğlu, 2006: 297). Konferans son günü

olan 16 Haziranda “Stockholm Deklarasyonu” yayınlanmış ve bu bildirmede insan-çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, ülkelerin ekonomik gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine, küresel örgütlere ve hukuka değinilmiş ve önemle uluslararası işbirliği ve dayanışmanın üstünde durulmuştur (Keleş ve Hamamcı, 2005: 198).

Stockholm Deklarasyonu ile çevrenin “taşıma kapasitesine dikkat çekilmiş kaynak kullanımında kuşaklararası hakkaniyet savunulmuş ve ekonomik-sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısı belirtilmiş ve böylece “sürdürülebilir gelişme” kavramının temelleri atılmıştır.

1972 Stockholm Konferansından sonra çevre ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Besin ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) gibi adlar altında kurumlar ve programlar yaşama geçirilmiştir.

3.6.2. Çevre ve Kalkınma Rio Bildirimi

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (*United Nations Framework Convention on Climate Change*, UNFCCC), Birleşmiş Milletler öncülüğünde imzalanan küresel ısınmaya yönelik hükümetler arası ilk çevre sözleşmesidir. Sözleşme; insan kaynaklı çevresel kirliliklerin iklim üzerinde tehlikeli etkileri olduğunu kabul ederek atmosferdeki sera gazı oranlarını düşürmeyi ve bu gazların olumsuz etkilerini en aza indirerek belli bir seviyede tutmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda genel ilkeler, eylem stratejileri ve ülkelerin yükümlülüklerini düzenlemektedir. Sözleşme; hükümetler arası düzeyde iklim değişikliğine yönelik ilk çevre mutabakatı olmasıyla önemli olsa da yaptırım gücü zayıftır, taraf ülkeler iyi niyet düzeyinde sözleşmeyi desteklemişlerdir. Bu sözleşme kapsamında 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü daha somut hedefler içermektedir.

Sözleşme (kısaca İDÇS), 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen “Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı”nda imzaya açılmış ve ülkelerin onaylamasıyla 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Konferansta ayrıca

“Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi” ve “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” kabul edilmiştir.

İnsan faaliyetleri sonucu atmosferde sera gazları oranı artmaktadır. Sera gazları atmosferde doğal olarak bulunuyorsa da bu gazların oranının artması sera etkisine yol açmakta ve küresel ısınmaya sebep olmaktadır. Bu sözleşme; küresel ısınma sorununa küresel ölçekte çözüm getirme çabasıdır. Sözleşme; Birleşmiş milletler öncülüğünde Hükümetler arası düzeyde imzalanmıştır. Sözleşmeye 191 ülke ve Avrupa Birliği taraf olmuştur (<http> 23).

3.6.3. Kyoto Protokolü

Türkiye'nin, Kyoto Protokolüne katılmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı, TBMM Genel Kurulunda kabul edilerek (5.2.2009) tarihinde yasalaştı. Tasarının maddelerinin görüşülmesinden sonra, tümü üzerinde yapılan açık oylamada, kanun tasarısı, 3'e karşı 243 oyla kabul edildi. Oylamada 6 milletvekili de çekimser kaldı. Tasarının gerekçesinde, Türkiye'nin Protokole taraf olmasının sağlayacağı yararlar şöyle sıralandı:

- Ülkemizin, kurucu üyelerinden olduğu BM'nin saygın bir ülkesi olarak, Protokol'e taraf olması, uluslararası gündemin en öncelikli ve acil sorunlarından biri haline gelen iklim değişikliği ile mücadele konusundaki kararlılığını ve uluslararası toplumun güvenilir bir ülkesi olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

- Protokole taraf bir Türkiye'nin, hemen hepsi Protokole taraf olan Sözleşmeye taraf ülkeler nezdinde itibarı ve 2012 sonrasına ilişkin müzakerelerde ağırlığı artacak, iklim değişikliği ile mücadele konusunda 2012 sonrasının şekillenmesinde ülkemiz kendi özgün koşullarını daha iyi müzakere edebilecektir.

- Kyoto Protokolü kapsamındaki uluslararası rejime katılacağımız için, özel sektörde sera gazı salım azaltımı için yapılabilecek projeler daha kolay teşvik edilebilecek ve özellikle uzun vadede başta enerji güvenliği olmak üzere ülke ekonomisine katkı sağlanabilecektir.

- Kyoto Protokolü, AB çevre müktesebatının bir parçasıdır. AB, Protokolün yerini alacak olan yeni anlaşmayı da müktesebatına dahil edecektir. Dolayısıyla, 2012 sonrasını önemseyen AB, ülkemizin Protokole taraf olarak,

geleceğe yönelik hazırlıklarını bir an önce başlatmasını istemektedir. Ülkemizin Kyoto Protokolüne taraf olması halinde, AB ile iklim değişikliği ile mücadele ve uyum konularında ve AB müktesebatına uyum bağlamında işbirliği olanaklarını geliştirmesi de mümkün olacaktır.

Çevre ve Orman Bakanlığı'ndan Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılmasının 2012 yılı sonuna kadar Türkiye'ye her hangi bir sorumluluk getirmediği ancak Türkiye'nin küresel sorumluluk çerçevesinde iklim değişikliğiyle mücadele konusunda önemli çalışmalar yapmaya devam edeceği bildirilmiştir. Bakanlıktan yapılan açıklamada, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne Katılmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı'nın TBMM'de kabul edildiği anımsatılmıştır. Türkiye'nin 24 Mayıs 2004'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine taraf olarak sözleşme altında yürütülen çalışmalara aktif katılım sağladığı belirtilmiştir.

Açıklamada, Kyoto Protokolü'nün ilk yükümlülük dönemi olarak bilinen 2008-2012 periyodu için sera gazı salımı azaltım veya sınırlama taahhüdünü içerdiği ifade edilerek, '2013 yılından itibaren yeni bir rejim başlayacak olup, ülkelerin üstleneceği sorumlulukların Aralık 2009'da Kopenhag'da yapılacak 15. Taraflar Toplantısında belirlenmesi hedeflenmektedir. Türkiye, Kyoto Protokolü'ne taraf olan bir ülke olarak 2013'ten itibaren uygulanacak iklim değişikliği kontrolü rejiminde ülkemiz çıkarlarını ortaya koyarak, görüşlerimiz doğrultusunda şekillenecek yeni rejime taraf olma imkânına kavuşacaktır. Kyoto Protokolü'ne taraf olmanın zamanlaması bilhassa bu nedenle önemlidir' denildi.

Doğa Derneği Başkanı Güven Eken, 'Son 10 yılda Avrupa'da doğal kaynaklarını en hızlı tüketen ülke Türkiye'de Kyoto, umarız tersine bir dönüşün sembolü olur' dedi. Türkiye'nin son 10 yılda dünyada karbon emisyonu en hızlı artan ve Avrupa'da doğal kaynaklarını en hızlı tüketen ülke olduğunu belirten Eken, Kyoto Protokolü'ne ilişkin kanun tasarısının TBMM'de kabul edilmesini olumlu bir adım olarak gördüğünü belirtti.

Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü ile kontrol altına alınan sera gazları dışında kalan gazlar Kyoto Protokolü kapsamına alınmış ve Protokol ile ilk etapta 6 sera gazının toplam emisyonuna sınırlama getirilmiştir.

Kyoto altında yapılan çalışmaların karbon emisyonunu azaltmak ve adaptasyon önlemleri olmak üzere iki temel gruba ayrıldığını vurgulayan Doğa Derneği Başkanı Güven Eken: *“Türkiye için iklim değişikliğinin etkilerini en aza indirecek adaptasyon önlemleri büyük önem taşıyor. Örneğin Türkiye’nin var olan su politikasında sıkıntılar var ve Türkiye için ciddi risk oluşturuyor. Türkiye su sıkıntısı çeken bir ülke ve suyla ilgili ciddi bir politika değişikliğine gidilemezse 2030-2050 yılları arasında ülkemizi önemli bir su sorunu beklemekte”* ([http 24](#)).

SONUÇ

Ekolojik dengenin bozulması, bununla birlikte çevrenin verebileceği faydanın azalması aynı zamanda çevre kirliliğinin ortaya çıkardığı tahribat, canlı yaşamının gelecekteki sürecini tehdit eder bir hal almaktadır. Kalıcı çevre kirliliği, iklim değişimleri, küresel ısınma, biyolojik türlerin kaybı, çölleşme-çoraklaşma ve asit yağmurları gibi ekolojik dengenin bozulmasının oluşturduğu negatif etkiler, insan ve canlı yaşamını şu an ve gelecek için daha çok tehlikeye atmaktadır ve ekolojik dengenin bozulması çevrenin verebileceği faydaları azaltmaktadır. Faydanın azalmasının yanında özellikle çevrenin tekrar kendini yenileyememesi ya da yenilemesinin oldukça uzun bir zaman alması daha önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu oluşan çevre tahribatı, tükenmeye maruz birincil kaynakların da tükenmesini hızlandırmakta, böylece çevrenin tekrar yenilenebilmesi için katlanılması gereken maliyet artmaktadır.

Çevre vergileri, çevre tahribatına neden olarak elde edilen yüksek karları, bu tahribata neden olan üretici ve tüketicilere yüklediği maliyet mekanizmasıyla ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca elde edilen vergi gelirleriyle düşük gelir gruplarının vergilerinin azaltılabilmesi ve çevre kirliliğinin oluşturduğu zararın maliyeti için kaynak oluşturulabilmesiyle de çevre vergileri kamusal bir mal olan çevrenin korunmasında adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Çevre vergileri, çevre kirliliğine sebep olan atıkların azaltılmasını, atıkların yeniden kazanılmasını, daha az enerji kullanılmasını, çevreye daha duyarlı teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılmasını teşvik etmektedir. Tüm bunların ötesinde gelecek kuşakların yaşanabilir bir çevrede yaşama haklarının korunması da çevre vergilerinin koruma mekanizmalarıyla mümkün olmaktadır.

20. yüzyılın son çeyreğinde kirlilik vergisi önerisi yeşil vergi reformu kapsamında uygulanan vergi değişimi politikaları ile hayata geçirilmiştir. Henüz yeni bir uygulama olması nedeniyle ex post analizler yeterince geliştirilememektedir. Buna bağlı olarak çevre vergilerinin uluslararası rekabet, büyüme, istihdam, yatırım gibi alanlardaki etkisi hala tartışılmaktadır. Bununla birlikte, bu tür vergileri uygulayan ülkelerin birçoğunda, verginin uygulandığı alanlarda çevresel iyileşmeler görülmüş, aynı zamanda elde edilen gelirlerin, gelir üzerinden alınan vergiler gibi

bozucu etkileri olan vergilerin azaltılmasında kullanılması ile ikili bir kazanım söz konusu olmuştur.

Çevre kirliliğinin küresel bir sorun haline gelmesinin nedeni ise üretim ve tüketim faaliyetlerinin gelişen teknolojiyle aynı paralellikte artması ve bunun yanında daha çok kazanmak isteyen küresel ölçekli işletmelerin, maliyeti düşük, karı yüksek üretim-tüketim faaliyetin de bulunmak istemeleri sonucunda çevresel dengeleri dikkate almadan doğal kaynakları hoyratça tüketmeleridir. Bu tür faaliyetler için küresel anlamda etkili olacak bir çevre koruma mekanizması bulunmamaktadır. Her ne kadar çevre koruması adına bazı antlaşma ve protokoller oluşturulmuşsa da, bu sözleşmelere her ülkenin katıldığını söylemek mümkün değildir. Bu durumda etkili bir çevre koruması ve geliştirilmesi için her ülkenin kendi sınırları dâhilinde ki alanları koruması önemli bir zaruret olarak görülmektedir. Bu gereklilik sağlandığı zaman küresel ölçekteki çevre koruma antlaşma ve sözleşmeleri ülkelerin ortak kullanımındaki çevrelerin korunması ve geliştirilmesi için tamamlayıcı bir nitelik arz edecektir.

Türkiye’de, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için uygulanan yasal düzenlemeler olmasına rağmen bu düzenlemeler yeterli bir işlevselliğe sahip bulunmamaktadır. Bunun yanında çevre koruma işlevini yerine getirebilecek mali bir mekanizmanın varlığından da bahsedilememektedir. Bununla birlikte, ÖTV, MTV ve ÇTV çevre koruma amacına yönelik olarak kullanılmamalarına karşın, çevre üzerinde yaratmaları olası etkilerden dolayı çevre vergisi niteliğindedirler. Ancak bu vergilerin konuluş amacının çevreyi korumak olmadığı gibi daha çok gelir elde etme amacıyla konulduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türkiye’de çevre vergilerinin türleri yetersizdir. Çevre vergisi olarak tanımlanan vergilerin nitelikleri ve kapsamaları genişletilip, gelirlerin çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla kullanılması sağlanmalıdır. Ayrıca vergiler dışında çevre kirliliğinin azaltılmasına yönelik yasal düzenlemeler, teşvikler ve harç uygulamaları bulunmaktadır.

Bu çalışmada yapılan ÇTV değerlendirmesinde ise durumun diğer vergilerden daha farklı olduğu gözlenmiş olup, bu farklılığın bir nedeni, bu vergiyi toplama yetkisinin belediyelere verilmiş olması ve bugünkü haliyle en azından kanunla belirlenen kısmının çevre hizmetlerinde kullanılmasının öngörülmüş olması,

diğer nedeni ise çevre koruma adına her ne kadar Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV) uygulamasına başlanmış olsa da bu vergi aracılığıyla toplanan vergilerin kamuya kaynak aktarmaktan başka bir amaca hizmet etmediği görülmektedir. Bununla birlikte, ÇTV'nin vergi sistemi içindeki ağırlığının arttırılarak işyerleri açısından da yararlanma ilkesinin işlevsel hale getirilmesi durumunda, çevre koruma ve çevresel hizmetlerin finansmanı amaçlarına yönelik bir yapıya kavuşması mümkün görünmektedir. Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta ise ÇTV'nin başarısının sadece verginin yapısının değiştirilmesine bağlı olmadığıdır. Yerel idarelerin, özellikle elde ettikleri gelirlerin etkin kullanımının sağlanması açısından, sosyal, siyasi, idari ve teknik eksikliklerinin tamamlanması sadece çevre açısından değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasi açılardan da kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Çevre sorunlarının çözümüne yönelik politikalar oluşturma ve çevreyi korumaya yönelik uygulamalar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu farklılıklara rağmen, çevre politikalarının temel amacı, çevreyi koruyarak gelecek kuşaklara daha temiz bir çevre bırakmaktır. Bu amaca yönelik olarak da, çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Çevre korumacı politikada en iyi yöntem, çevreye zarar veren ürün ve teknolojiler üzerine ilave vergi koymaktır. Bu uygulama ile yatırımların çevreye daha az zarar veren ürün ve teknolojilere yönelmesi sağlanmaktadır. Ancak bu ilave vergilerin caydırıcılık gücüne sahip olacak kadar yüksek seviyede tutulması gerekmektedir. Çevre korumada ekonomik bir araç olarak kullanılacak olan Yeşil Vergiler, çevreye zararlı ürün ve üretime ilave vergi koyacak, alternatifi durumundaki çevreye daha az zarar veren ya da zararlı olmayan ürünlere ise daha az vergi konulmasını sağlayacaktır. Bu nitelikte sayılabilecek çevre kirliliğine yol açan bazı faaliyetlerin ve ürünlerin cezalandırılması, egzoz emisyon harcı gibi uygulamalar çok sınırlı etkiler yaratmaktadır. Bu tür araçların çeşitlendirilmesi ve yasal düzenlemelerle desteklenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de çevre konuları ile ilgili olarak 1970'li yıllara kadar politika olarak nitelendirilebilecek bir olgudan söz etmek mümkün değildir. 1970'li yıllarda dünyada ve Türkiye'de çevre sorunları ciddi boyuta ulaşmış ve buna paralel olarak dünyada ve Türkiye'de çevreye yönelik politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Çevre ile ilgili politikalar dar anlamda, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedefleri

olmakla birlikte, çevre sorunlarının ulusal sınırları aşması çevre politikalarının küresel boyut kazanmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin en çok zorlanacağı konuların başında AB çevre uyum süreci gelmektedir. Tabii ki çevre vergilerinin yaşama geçirilmesi uyum sürecini zorlaştıracaktır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ortak öncelikli sorunu idari yapıdaki yetersizliklerdir. Fakat mali bir avantaj sağlayabilen çevre vergisi uygulamalarının başlatılması, idari yapıdaki sorunları gidermesini beklemek pek de mantıklı bir yol olarak görünmemektedir. Bunun yerine, var olan vergilerin çevre duyarlılığını artırılması yönünde çalışmalar yapılması ve vergi sisteminde yeni vergiler düzenlenmesi, diğer taraftan idari yapıdaki eksiklikleri gidermek daha uygun olacaktır. Bu nedenle, vergi sisteminin çevre koruma amacına yönelik olarak yeniden düzenlenmesi temiz bir çevre için önemli adımlardan olacaktır.

Ayrıca Türkiye'de yaşama geçirilecek çevre politikalarının bütünlüklü bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Kalkınma planları, bölge planları, çevre düzeni planları, imar planları biçiminde aşağıdan yukarıya doğru hiyerarşinin sağlam olması, birbirleriyle çelişmemesi ve tam olarak uygulanması gerekmektedir. Çevre yönetiminde ve kurumlar arasında çok başlılığın giderilmesi, yetki ve hukuki karmaşasına da son verilmesi de gerekmektedir.

Türkiye'nin, genç ve dinamik nüfusu ve hızla büyüyen ekonomisi ile sahip olduğu doğal kaynakları sadece tüketilecek bir kaynak olarak görmeyip, yaşamın kendisi olarak ele almalı, bu sayede gelecek kuşakların refahını da gözetmeli, ayrıca, ekonomide rekabet edebilirliği sağlamalı ve insanların yaşam kalitelerini arttırmayı amaç edinmelidir.

Tezde elde edilen neticeler nihayetinde, çevre sorunları insanlık için oldukça karmaşık bir nitelikte olup, bu nedenle bu sorunların çözümü için, bütün bireyler, kurumlar, hatta bütün ülkeler ortak bir çatı altında hareket ederek çevre sorunlarına çözüm aramalıdır.

KAYNAKÇA

- Agun, Bilge Hakan. (2008). Çevre Sorunlarına Yönelik Vergisel Düzenlemeler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Ağbal, Naci. (2000). Çevrenin Korunması ve Çevre Vergileri – I. *Yaklaşım*, Yıl.9, Sayı.100, Nisan.
- Akdoğan, Abdurrahman. (2009). Kamu Maliyesi. Ankara.
- Akdur, Recep. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyumunu. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi: 23.
- Algan, Nesrin. (1995). Çevre Gerçeğinin Küresel Düzeyde Ele Alınışı. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 5.
- Altuğ, Fevzi. (1990). Çevre Sorunları. İstanbul: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Arıkan, A. Naci. (2009). Çevre Vergilerinin Önemi. *Vergi Dünyası*, Sayı.336, Ağustos.
- Armağan, Ramazan. (2003). Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi. *Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9.
- Ataç, Beyhan. (2006). Maliye Politikası. 7. Baskı, Eskişehir: ETAM A.Ş. Matbaa.
- Ayvaz, Zafer ve Tekalan, Ş.Ali. (1992). Çevre Koruma Çalışmalarında Gönüllü Kuruluşların Yeri ve Önemi. *Çevre Dergisi*, Sayı.5.
- Ayvaz, Zafer. (2004). Bozulan Doğal Denge Sonucunda Avrupa’daki Katı Atık Sorunlarına Çözüm Projeleri. Web: <http://www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=126> adresinden 16 Ocak 2014’te alınmıştır.
- Batirel, Ö.F. (2002). Özel Tüketim Vergilemesi ve 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Yazısı Üzerine Bazı Düşünceler. *Vergi Dünyası*, S.253.
- Baykan, Ali Rıza. (2004). Türkiye Çevre Atlası. Web: <http://www.isgrehberi.com/isg-rehberi/wp-content/dosya/turkiye-cevre-atlasi-2004cevre-ve-ormanbakanligi.Pdf> adresinden 1 Nisan 2014’te alınmıştır.
- Berber, Metin. (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma. 3. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bıyıklı, Gamze. (2009). Avrupa Birliği Çevre Politikaları Ve Türkiye. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

- Bilgiç, Veysel K. (1995). Çevre Hukukunun Tarihi Gelişimi. *Çevre Dergisi*, Sayı.14.
- Bilgin, Sibel ve Orkunoglu, Işıl Fulya. (2010). Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970'lerden Günümüze Çevre Vergileri. Web: <http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/view/56/47> adresinden 4 Mart 2014'te alınmıştır.
- Bilici, N. (2007). Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri (Temel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Bozlağan, Recep. (2007). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. Sosyal Siyaset Konferansları Kitap 50.
- Brown, R. Lester. (2003). Eko-Ekonomi. A. Yeşim Erkan (Çev.), İstanbul: Tema Vakfı Yayınları.
- Budak, Sevim. (2000). AB ve Türk Çevre Politikası-Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu. İstanbul: Büke Yayınları.
- Budak, Sevim. (2000). Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası. İstanbul: Büke Yayınları 1.Basım.
- Budak, Sevim. (2002). Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası: Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu. İstanbul: Büke Yayınları Araştırma Dizisi 2000- 6.
- Bulut, M. ve Kırıcı, N. (2008). OECD Ülkeleri, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Özel Tüketim Vergisi. *Vergi Dünyası*. Sayı: 322.
- Bulutoğlu, Kenan. (2008). Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı. 7. Baskı, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Canpolat, Seda. (2009). Çevre Vergileri ve Türkiye Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak, Hüseyin. (2007). Türkiye'de Uygulanan Çevresel Vergilerin Eleştirel İncelenmesi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,
- Çamur, Derya ve Vaizoglu, A. Songül. (2006). Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler. TSK Hekimlik Koruyucu Bülteni.
- Çapar, M. (2004). Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması. *Sayıştay Dergisi*. Sayı: 52.
- Çelebi, Kemal. (2003). Liberal Ekonomik Düşüncede Kamu Kesiminin Büyüklüğü Sorunu. Manisa: Emek Matbaası.
- Çepel, Necmettin. (2008). Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri. Ankara: Tübitak Yayınları.

Çetin, Semih. (2010). Çevre Kirliliği ve Çevre Vergilerinin Çifte Yarar Sağlama Potansiyeli. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Çokgezen, Jale. (2007). Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Cilt XXIII.

Dağdemir, Özcan. (2003). Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları. Ankara: Gazi Kitabevi.

Dağdemir, Özcan. (2005). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Ekonomik Büyüme: İklim Değişikliği Politikasının Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Olası Etkileri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60-2, s.52.

Değirmendereli, Ali. (2000). Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler. *Mevzuat Dergisi*. Sayı, 33. Web: <http://www.mevzuatdergisi.com/2000/09a/01.htm> adresinden 5 Temmuz 2014'te alınmıştır.

Değirmendereli, Ali. (2003). Türk Vergi Sisteminde Uygulanan Bazı Vergileri Çevresel Vergi Kavramı Açısından Değerlendirilmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*, s:174.

Değirmendereli, Ali. (2004). Çevrenin Korunmasında Özel ve Kamu Girişimi ya da Çevre Koruma Araçları. Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler*, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Demir, Cengiz ve Çevirgen, Aydın. (2006). Turizm ve Çevre Yönetimi - Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Demir, Ömer ve Acar, Mustafa. (2002). Sosyal Bilimler Sözlüğü. Ankara: Vadi Yayınları.

Demiral, Berkan. (2000). Türkiye Belediyelerinin Çevre Politikaları. *Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi*, Cilt 1, Sayı 1, Edirne.

Dulupçu, Murat Ali. (2001). Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*.

Duran, Ozan. (2010). Çevre Politikaları ve Vergilendirme Ekolojik Vergi Reformu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Dündar, Yılmaz ve Fişne, Mustafa. (2002). Avrupa Birliği'nde Çevresel Ekonomik Uygulamalar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt.5, Sayı:2.

Edizdoğan, Nihat. Özker, A. Niyazi. Ferhatoğlu, Emrah ve Bilge, Semih. (2007). Türk Vergi Sistemi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Egeli, Gülün. (1996). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

Ekeman, Ebru. (1998). Avrupa Birliği ve Türkiye'nin evre Politikalarının Karşılaştırılmalı İncelenmesi. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

Eker, Aytaç. Altay, Asuman. ve Sakal, Mustafa. (2002). Maliye Politikası, 4. Baskı, İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Erkan, Canan. (2008). evre Politikalarına Entegre Yaklaşım. 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir.

Ertürk, Hasan. (1998). evre Bilimlerine Giriş. 3.Baskı, Bursa: Vipaş Yayınları.

Ertürk, Hasan. (2009). evre Bilimleri. Bursa: Ekin Yayınları.

Ferhatoğlu, Emrah. (2003). Avrupa Birliği'nde Ortak evre Politikası çerçevesinde evre Vergileri. Yaklaşım Dergisi,(e-yaklaşım),Ekim, Sayı 130.

Görmez, Kemal. (2003). evre Sorunları ve Türkiye. Ankara: Gazi Kitapevi.

Görmez, Kemal. (2007). evre Sorunları. Ankara: Nobel Yayınları.

Günaydın, Ayşegül. (2001). evre Politikası Aracı Olarak evresel Vergilerin Rolü. Trabzon: (Karedeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Güney, Emrullah. (2003). evre ve İnsan (Toplum Doğa İlişkileri). İstanbul: Çantay Kitabevi.

Gürpinar, Ergun. (1998). evre Sorunları. 4. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.

Güzel, Alper. (2014). Ekonomik ve Mali Araçların Farklı lkelerde Uygulama Alanları. Web: www.tubitak.org/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf adresinden 03 şubat 2014'te alınmıştır.

Güzel, Alper. (2014). Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları. Web: http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf adresinden 25 Ocak 2014'te alınmıştır.

Hayırsever Topçu, Ferhunde. (2007). Küreselleşme Ve Uluslararası evre Politikaları: Yönetimden 'Yönetişim'e Geçiş Sorunu. Ankara: Doktora Tezi Web: [file:///C:/Users/USER/Downloads/2467%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/USER/Downloads/2467%20(5).pdf) adresinden 14 Haziran 2014'te alınmıştır.

Holger Jens ve Hansen, Helbo. (1999). Gren Tax Reform in Denmark. *Heidelberg*, Ed.by. Kai Schlegelmilch, Green Budget Reform in Europe.

Jamali, Tarık. (2005). Kirleten der Prensibi. *Vergi Dünyası*, Sayı:290.

Jamali, Tarık. (2006). Avrupa Birliği'nin Ekolojik Vergilere Yaklaşımı. *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, Sayı 234.

Jamali, Tarık. (2007). Ekolojik Vergiler (evre Vergileri). Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Karabıçak, Mevlüt ve Armağan, Ramazan. (2004). Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri Ve Ekonomik Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y.*

Karacan, Ali Rıza. (2007). Çevre Ekonomisi ve Politikası Ekonomi, Politika, Uluslar Arası ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Yayın No: 6, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Karakuzu, Selma. (2010). Türkiye'de Çevre Politikalarının Gelişimi ve Çevre Vergilerinin Uygulanabilirliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Karalar, İsmet. (1995). Çevre Etki Değerlendirmesi. Yeni Türkiye Dergisi, 5. Baskı

Karaman, Zerrin Toprak. (1995). Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım. Yeni Türkiye Dergisi, 5.sayı

Kayır, Gülse Öztunalı. (2003). AB Çevre Politikaları, Avrupa Birliği ve Türkiye. (Ed) M. Şükrü Erdem, S.Mehter Aykın, Antalya: Ezgi Kitapevi.

Kazıcı, S. (1992), Vergilendirme ve Çevre, Vergi Dünyası, S.136.

Keleş, R. Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitapevi.

Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can. (1998). Çevrebilim. 3. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi.

Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can. (2002). Çevrebilim. 4. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi.

Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can. (2005). Çevre Politikası. 5. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi.

Keleş, Ruşen. (2005). Çevre Politikası. Ankara: İmge Yayınevi.

Keleş, Ruşen. (2002). Çevre Hukukuna Giriş. (Dr. Birol Ertan ile birlikte), Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Kılıçoğlu, Pınar. (2005). Türkiye'nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme. Ankara: Turhan Kitapevi.

Kınacı, Bahar. Albuz Pehlivan, Nalan ve Seyhan, Güneş. (2011). Turizm ve Çevre (Çevre Koruma). Ankara: Pegem Akademi.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (2003). Ekoloji ve Çevre Bilimleri. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Kızılboga, Ruveyda ve Batal, Salih. (2012). Türkiye'de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Önemi. Web: http://www.mku.edu.tr/files/25_dosya_1367242920.pdf adresinden 05 Mart 2014'te alınmıştır.

Kovancılar, B. (2000). Çevre Vergilerinin Gelişimi, Teorik Temelleri ve Sahip Oldukları Özellikler. Banka ve Ekonomik Yorumlar. Yıl: 37, S.7.

Kovancılar, Birol, (2000). Çevresel Kirliliğin Kontrolünde Standartlara Alternatif Olarak Vergileme ve Çevresel Vergi Afları. İstanbul: Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın 13.

Kovancılar, Birol. (1998). Çevre Kirliliğini Önlemede Alternatif Araçlar ve Etkinliklerinin Değerlendirilmesi, *Yönetim ve Ekonomi*.

Kulu, M. Bahattin. (2001). Çevre Vergileri ve Gelişmiş Ülkelerdeki Uygulamaları. Vergi Dünyası, sayı:234.

Küçükkalay, Mesud ve Türkcan, Kemal. (2004). Nüfus ve Kalkınma. Kalkınma Ekonomisi ve Seçme Konular. Derleyen: Sami Taban, Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi.

Küçükkaya, Alper. (2008). Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

MTV Kanunu, Web: http://www.alomaliye.com/197_sayili_kanun_mtv.htm, adresinden 25 Haziran 2014'te alınmıştır.

Muter, Naci B. Çelebi, A. Kemal ve Sakınç, Süreyya. (2003). Kamu Maliyesi. Manisa: Emek Matbaası.

Mutlu, Ayşegül. (2004). Global Çevre Sorunları Karşısında AB Çevre Politikalarının Gelişimi. Avrupa Birliği Üzerine Yazılar, Editörler: Turgay Berksoy, A. Kadir Işık, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 177, Ekim.

Mutlu, Ayşegül. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları. Ankara: Maliye Dergisi, Sayı 150.

Nadaroğlu, Halil. (2003). Kamu Maliyesi Teorisi. 10. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

OECD, (1997). Economic Instruments for Environmental Protection Experience in OECD Countries. *Applying Environmental Policies in China&OECD Countries*.

Oğuz, Zinnet. Evcı, Didem ve Özdemir, Mustafa. (2014). Deniz ve Kıyı Kirliliği Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları. Web: http://www.sumikrobiyolojisi.org/pdf/453100_510.pdf adresinden 29 Ocak 2014'te alınmıştır.

Ökmen, M. (2004). Politika ve Çevre, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar. (ed) Mehmet C. Marın, Uğur Yıldırım, İstanbul: Beta Yayınevi.

Öz, N. S. (2006). Enerjinin Vergilendirilmesinde Uluslararası Vergiler, *Vergi Sorunları*. S.208.

Özdemir, Biltekin. (2008). Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri, 23. Türkiye Maliye Sempozyumu: Türk Vergi Sisteminin Küresel Bağlamda Değerlendirilmesi. 7-11 Mayıs.

Özdemir, Biltekin. (2009). Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri. Maliye Dergisi, S:156, Ocak-Haziran.

Özdilek, Hüseyin. (2004). Hava, Su ve Toprak Kirliliği, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar. (der. Marın C.M, Yıldırım U.). İstanbul: Beta Basım.

Özey, Ramazan. (2004). Günümüz Dünya Sorunları. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özker, A.Niyazi. (2012). Kamu Açıkları: Yapısal Dinamikler ve Süreçte Çözümlenmeler. Bursa: Dora Yayıncılık.

Sarikaya, Hasan Zuhuri. (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. Web: <http://www.skatmk.itu.edu.tr/e-Dergi/1411-10.pdf> adresinden 15 Ocak 2014'te alınmıştır.

Sencar, Pelin. (2007). Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. Web: <http://193.255.140.18/Tez/0059225/METIN.pdf> adresinden 20 Mayıs 2014'te alınmıştır.

Seyidoğlu, Halil. (1992). Ekonomi Sözlüğü. Ankara: Güzem Yayınları.

Soydan, Sait. (1978). Hava Kirliliğinin Canlılara Etkileri ve Bazı Önlemler. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*. Sayı 8.

Şahinligil, Hazal Berçem. (2013). Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergiler ve Dünyadaki Uygulamaları. Vergide Gündem. Mayıs 2013. Web: http://www.vergi.degundem.com/tr_TR/publicationPaper?categoryName=Vergide&publicationNumber=5&publicationYear=2013&publicationId=1230477 adresinden 15 Mart 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP), (1990-1994). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf> adresinden 15 Nisan 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Onuncu Kalkınma Planı (OKP), (2014-2018). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf> adresinden 05 Ekim 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP), (2001-2005). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf> adresinden 26 Nisan 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP), (1985-1989). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf> adresinden 12 Nisan 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP), (2007-2013). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf> adresinden 10 Mayıs 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP), (1979-1983). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf> adresinden 10 Nisan 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP), (1973-1977). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf> adresinden 08 Nisan 2014'te alınmıştır.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP), (1996-2000). Web: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf> adresinden 20 Nisan 2014'te alınmıştır.

Talu, Nuran. (2006). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikaları. Ankara: Türkiye Çevre Mühendisleri Odası Yayınları.

Tavşancı, Aykut. (2005). Avrupa Birliği Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri. İktisat İşletme ve Finans.

Tekin, Ahmet ve Y. Vural, İstiklal. (2004). Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12,

Toprak, Düriye. (2006), Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4.

Toros, Aykut. Ulusoy, Mahir ve Ergöçmen, Banu. (1997). Nüfus ve Çevre. Ulusal Çevre Eylem Planı, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Torunoğlu, Ethem. (2013). Çevre Politikalar. Web: <http://home.anadolu.edu.tr/~etorunoglu/AUCEV%20472%20Ders%20Notlari%2028%20SUBAT%202013.doc> adresinden 12 Ocak 2014'te alınmıştır.

Tosuner, Mehmet ve Tekbaş, Abdullah. (2004). Atık Su Bedeli ve Sıvı Atık Çevre Temizlik Vergisinin Gelişimi ve Niteliği Üzerine Bir İnceleme. Vergi Sorunları Dergisi, S.189,

Tuğcu, Can Tansel. (2014). Çevre Ekonomisine Teorik Bir Yaklaşım: Sürdürülebilirlik Kavramının Üretim Fonksiyonuna Dahil Edilebilirliği. Web: http://paribus.tr.googlepages.com/t_tugcu3.doc adresinden 11 Mayıs 2014'te alınmıştır.

Tuncer, Selahattin. (2007). Çevre Vergileri (Ekolojik Vergiler). E-Yaklaşım Dergisi, Sayı: 44.

Tuncer, Selahattin. (2007). Türkiye'de Çevre Vergileri. Yaklaşım Dergisi, Yıl:15, Sayı: 173.

- TÜİK, (2009). Çevre İstatistikleri Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi. Ankara.
- United Nations Population Division. (1999). World at Six Billion. Web: <http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf> adresinden 18 Şubat 2014'te alınmıştır.
- Uslu, İbrahim. (1995). Çevre Sorunları. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uyduranoğlu Öktem, Ayşe. (2007). Çevre Vergileri Ve Çevre İçin Fedakârlık. Web: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=240844>, adresinden 25 Ocak 2014'te alınmıştır.
- Uyduranoğlu, Ayşe (2004), Mali Vergilerden Çevre Vergilerine Doğru : Avrupa Birliği'nden Uygulamalar. İktisat İşletme ve Finans Dergisi.
- Uyduranoğlu, Ayşe. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Yeşil Vergi Reformu. İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 234, Eylül.
- Uysal, Ayhan. (2003). Sürdürülebilir Kalkınma: http://www.tubitak.gov.tr/tubitak/content_files/vizyon2023/csk/EK-3.pdf adresinden 26 Şubat 2014'te alınmıştır.
- Ürkmez, Taner. (2006). Çevre Hakkı Kavramının Tarihsel Gelişimi. Web: http://www.cekud.org/site/page.asp?dsy_id=904, adresinden 25 Mart 2014'te alınmıştır.
- Wmo, (2009). Elements of Climate of Climate Change. Web: http://www.wmo.int/pages/themes/climate/elements_climate_change.php#d adresinden 12 Ocak 2014'te alınmıştır.
- Y. Vural, İstiklal. (2007). İklim Değişikliği ile Mücadelede Karbon Vergisi. Web: <http://www.canaktan.org/ekoloji-cevre/karbon/tanim.htm>, adresinden 26 Haziran 2014'te alınmıştır.
- Yavuz, Sabri. (1995). Çevre Üzerine Düşünceler. Yeni Türkiye Dergisi, 5. Sayı
- Yavuz, Seçkin. (2011). Bursa'da Çevre Vergi Gelirlerinin Gelişimi (Nilüfer Belediyesi 2000-2010) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yıldız, Habib. (2005). Küreselleşmenin Vergileme Üzerine Etkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Yıldız, Habib. (2006). Kirliliğin Önlenmesinde Çevre Vergilerini Rolü. İktisat İşletme ve Finans, Ağustos, Sayı:245
- Yılmaz Turgut, Nükhet. (2009). Çevre Politikası ve Hukuku. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yüksel, Cihan. (2006). Dışsallıklarda Kamusal Çözümler. Türkiye Uygulaması. Adana: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Zilelioğlu, Hilal. (1993). TOBB Çevre Kurulu Kararları. Ankara: TOBB Yayınları.

http 1: <http://www.frmtr.com/biyoloji/725005-gurultu-kirliligi.html>, adresinden 27 Ocak 2014'te alınmıştır.

http 2: Çevre Kirliliğinin Nedenleri. <http://www.forumalev.net/kuresel-isinma/208876-cevre-kirliliginin nedenleri.html> adresinden 24 Ocak 2014'te alınmıştır.

http 3: Çevre Kirliliğinin Nedenleri ve Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler. <http://www.supermeydan.net/forum/forum449/thread9496.html> adresinden 24 Ocak 2014'te alınmıştır.

http 4: Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı Ve Uygulaması, <http://www.istanbul.edu.tr/yerkure/Cevhak.htm> adresinden 25 Ocak 2014'te alınmıştır.

http 5: Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal. <http://www.basel.int/> adresinden 20 Şubat 2014'te alınmıştır.

http 6: <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/Kyoto.aspx?sflang=tr> adresinden 16 Ağustos 2014'te alınmıştır.

http 7: The Convention on Biological Diversity, <http://www.cbd.int/convention/> adresinden 10 Şubat 2014'te alınmıştır.

http 8: İKV. AB, Niçin Bir Çevre Politikası geliştirmiştir. www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf, adresinden 03 Şubat 2014'te alınmıştır.

http 9: Çevre ve Orman Bakanlığı, Görev 3: Yerel Finansman 3a-Belediyelere Gelir Sağlanması, www.atikyonetimi.cevreorman.gov.tr/evsel/10.doc, adresinden 18 Mart 2014'te alınmıştır.

http 10: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/kitaplar/OECD_ulkeler/tasit_vergi_doc, adresinden 14 Şubat 2014'te alınmıştır.

http 11: Radikal Gazetesi; Çevreciler Daha Az Vergi Ödeyecek, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=234379>, adresinden 01 Şubat 2014'te alınmıştır.

http 12: Daha Az Vergi. <http://www.etikhaber.com/content/view/42521/30/>, adresinden 03 Mart 2014'te alınmıştır.

http 13: Milliyet Gazetesi, Otomobilde Çevre Kavgası Başlıyor, <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/08/ekonomi/axeko02.html>, adresinden 05 Şubat 2014'te alınmıştır.

http 14: http://www.turmobil.org.tr/arsiv/mbs/pratikBilgiler/cevre_temizlik-2014.pdf adresinden 25 Temmuz 2014'te alınmıştır.

http 15: Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Görevleri Hakkında Kanun. (2003). *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 8/5/2003 ve R.G. Sayısı: 25102 <http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuatdetay.php?kod=70> adresinden 11 Mart 2014'te alınmıştır.

http 16: <http://www.alomaliye.com/cevrekanunu.htm> adresinden 15 Ağustos 2014'te alınmıştır.

http 17: <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19071&sourceXmlSearch=EGZOZ%20GAZI%20EM%C4%B0SYONU%20KONTROL%C3%9C%20%C4%B0LE%20BENZ%C4%B0N%20VE&MevzuatIliski=0> adresinden 16 Haziran 2014'te alınmıştır.

http 18: <http://www.ggosb.com.tr/v3/dosyalar/2872/idaripara.htm> adresinden 04 Nisan 2014'te alınmıştır.

http 19: <http://www.yesilbina.com/yesilbinanedir.asp> adresinden 26 Haziran 2014'te alınmıştır.

http 20: The History of Green Taxes in Norway, http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/skatter_og_avgifter/The-history-of-green-taxes-in-Norway.html?id=418097 adresinden 27 Temmuz 2014'te alınmıştır.

http 21: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Raporu (Rio de Janeiro, 3-14 Haziran 1992), http://www.kibris.net/kkctc/kurumlar/lefkectd/rio_deklarasyonu.htm, adresinden 21 Ocak 2014'te alınmıştır.

http 22: 2872 Sayılı Çevre Kanunu, (1983). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.doc> adresinden 02 Kasım 2014'te alınmıştır.

http 23: http://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_%C4%B0klim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_%C3%87er%C3%A7eve_S%C3%B6zle%C5%9Fmesi#S.C3.B6zle.C5.9Fme adresinden 05 Kasım 2014'te alınmıştır.

http 24: <http://www.cevreonline.com/Avrupa/TRkyoto.htm> adresinden 10 Kasım 2014'te alınmıştır.